

ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖӮҲИШГОҲИ ИЛМИЙ–ТАДҚИҚОТИИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛООТ

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО–ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ

MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наширии илмию таҳлили
2022, № 1 (57)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно–аналитическое издание
2022, № 1 (57)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2022, № 1 (57)

Душанбе – 2022

ТДУ 37 точик+008+025+9 точик+792 точик
ТКБ – 71.0+71.4 (2 точик)+63.3 (2 точик)+85.313 (2 точик)+78.34 (2 точик)
П–14

Паёминомаи фарҳанг: нашрияи илмию таҳлилии Пажӯшишгоҳи илмӣ – тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот / Сармухаррир Д. Раҳимӣ; муҳаррири масъул М. Муродӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2022. – № 1 (57). – 128 с.

Муассиси мачалла:

Пажӯшишгоҳи илмӣ–тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Раҳимӣ Диљшод

Аминов Абдулфаттоҳ

Муродӣ Мурод Бердӣ

Муллоаҳмадов Мирзо

Ӯлмасов Фирӯз

Камолов Ҳамзахон

Иброҳимзода Муродалий

Раҳимзода Кароматулло

Комилзода Шариф

САРМУҲАРРИР

номзади илмҳои филологӣ, директори
Пажӯшишгоҳи илмӣ–тадқиқотии фарҳанг ва
иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҶОНИШИНИ САРМУҲАРРИР:

номзади илмҳои филологӣ, муовини
директори ПИТФИ оид ба илм

МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ

доктори илмҳои филологӣ, профессори
ДМТ

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ

доктори илмҳои филологӣ, профессор,
узви вобастаи АМИТ

доктори илмҳои санъатшиносӣ, профессори
кафедраи таъриҳ ва назарияи мусиқии
ДДФСТ ба номи М. Турсунзода

доктори илмҳои таъриҳ, сарҳодими
Институти таъриҳ, бостоншиносӣ ва
мардумшиносӣ ба номи Аҳмади Доғниши
АМИТ

доктори илмҳои таъриҳ, профессори
кафедраи санъатшиносии Доғнишкадаи
давлатии санъати тасвирӣ ва дизайн

номзади илмҳои санъатшиносӣ, директори
Филармонияи давлатии Тоҷикистон ба номи
А. Ҷӯраев

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, ходими
пешбари шуъбаи фаъолияти китобдории
ПИТФИ

Мачалла соли 2000 таъсис ёфтааст. Дар як сол 4 шумора нашр мешавад.

Мачалла дар Вазорати фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон №101/МЧ-97 аз 11 марта соли
2019 аз нав ба қайд гирифта шудааст.

Мачалла ба Феҳристи мачаллаҳои (нашрияҳои) илмии тақризшавандай Комиссияи
олии аттестацисионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.11.2020, №222 ворид
гардидааст.

Нишонӣ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17
(ошёна 2). Сомонаи пажӯшишгоҳ: www.pitfi.tj; сомонаи мачалла: www.farhangnoma.tj; e-mail:
f_payom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84. Индекси обуна: 77728.

Мачалла мувофиқи шартномаи литеизионии №532-09/2013 аз 12 сентябри соли 2013
дар Индекси иқтибосҳои илмии Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар системаи
индексацисионии мазкур дар бораи шумораҳои чопшуда маълумот ворид менамояд.

Дараҷаи илмии мавод, саҳҳии арқом, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифон аст.
Нуқтаи назари муаллифон метавонад бо назари идораи мачалла мувофиқ набошад. Бознашри
мавод танҳо бо ризоияти хаттии идораи нашрия ва иқтибос ба мачалла сурат мегирад.

Матни мукаммали маводи чопӣ дар сомонаи расмии мачалла ҷойгир карда шудааст.

УДК 37 тадж+008+025+9 тадж+792 тадж
ББК – 71.0+71.4 (2тадж)+63.3 (2тадж)+85.313 (2тадж)+78.34 (2тадж)
В-38

Вестник культуры: научно-аналитическое издание Научно-исследовательского института культуры и информации / Гл. редактор Д. Рахими; ответственный редактор М. Муроди. – Душанбе: Аржанг, 2022. – № 1 (57). – 128 с.

Учредитель журнала:
Научно-исследовательский институт культуры и информации
Республики Таджикистан

Рахими Дилшод

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

кандидат филологических наук, директор
Научно-исследовательского института
культуры и информации Республики
Таджикистан

Аминов Абдулфаттох

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

кандидат филологических наук,
заместитель директора НИИКИ по науке

Муроди Мурод Берди

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

доктор филологических наук, профессор ТНУ

Муллоахмадов Мирзо

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

доктор филологических наук, профессор,
член-корреспондент НАНТ

Улмасов Фируз

доктор искусствоведения, профессор кафедры
история и теории музыки ТГИКИ имени
М. Турсунзаде

Камолов Хамзахон

доктор исторических наук, главный научный
сотрудник Института истории, археологии и
этнографии им. Ахмада Дониша НАНТ

Иброҳимзода Муродалий

доктор исторических наук, профессор
кафедры искусствоведения Таджикского
государственного института изобразительного
искусства и дизайна

Рахимзода Кароматулло

кандидат искусствоведения, директор
Государственной филармонии Таджикистана
им. А. Джираева

Комилзода Шариф

кандидат педагогических наук, доцент,
ведущий научный сотрудник отдела
библиотечное дело НИИ культуры и
информации

Журнал основан в 2000 г. Выходит 4 раз в год.

Журнал снова зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №101/Ж-97 от 11 марта 2019 г.

Журнал включен в Перечень рецензируемых научных журналов (изданий) рекомендованных ВАК Республики Таджикистан от 3.11.2020, №222.

Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж). Сайт института: www.pitfi.tj; Сайт журнала www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com ; Тел.: (+992 37) 233-58-84; Индекс подписки: 77728.

Журнал, на основе лицензионного договора №532-09/2013 от 12 сентября 2013 года, включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Авторы несут ответственность за содержание материалов. Точка зрения авторов может не совпадать с мнением редакции. Полное или частичное воспроизведение материалов, опубликованных в журнале, допускается только с письменного разрешения редакции.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещаются в официальной сайте журнала.

DC 37 Taj +008+025+9 Taj +792 Taj
BC – 71.0+71.4 (2Taj)+63.3 (2Taj)+85.313 (2 Taj)+78.34 (2Taj)
H-11

Herald of Culture: scientific and analytic edition of the Research Institute of Culture and Information / Editor in Chief D. Rahimi; Responsible Editor M. Murodi. – Dushanbe: Arzhang, 2022. – № 1 (57). – 128 p.

HERALD OF CULTURE

Founder of the journal

Research Institute of Culture and Information (RICI)
of the Republic of Tajikistan

Rahimi Dilshod

EDITOR IN CHIEF

Candidate of philological sciences,
Director of the Research Institute of Culture
and Information of the Republic of Tajikistan

Aminov Abdulfattoh

DEPUTY EDITOR

Candidate of philological sciences,
Deputy Director of the RICI for scientific issues

Murodi Murod Berdi

RESPONSIBLE EDITOR

Doctor of philological sciences,
Professor of the TNU

Mulloahmadov Mirzo

EDITORIAL BOARD

Doctor of philological sciences, Professor,
Correspondent member of the NAST

Ulmasov Firuz

Doctor of art sciences, Professor of the Department
of history and theory of the TSICA named after M.
Tursunzoda

Kamolov Hamzakhon

Doctor of historical sciences, Main scientific fellow
of the Ahmad Donish Institute of history,
archeology and ethnography, NAST

Ibrohimzoda Murodali

Doctor of historical sciences, Professor of the
department of Art Studies, Tajik State Institute of
Fine Arts and Design

Rahimzoda Karomatullo

Candidate of art sciences, Director of the State
Philharmony of Tajikistan named after A. Juraev

Komilzoda Sharif

Candidate pedagogical sciences, Docent, Leading
researcher at the Deaprtment of Library issues of
the RICI

The journal established in 2000. Issued 4 times a year.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №101/jr in March 11, 2019.

The journal is included in the List of peer-reviewed scientific journals (publications) recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Tajikistan from 3.11.2020, No. 222.

Address: 734018, Dushanbe, N. Karabaev avenue 17 (second floor). Tel.: (+992 37) 233-58-84;
Website of organization: www.pitfi.tj; Website of the journal: www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com; Subscription index: 77728.

The journal was included under License contract №532–09/2013 since September 12, 2013, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata. The authors are responsible for the content of the materials. The authors' point of view may not coincide with the opinion of the editorial Board. Full or partial reproduction of materials published in the journal is allowed only with the written permission of the editorial Board.

The full text versions of the published materials are available in the journal's official website.

**ТДУ 82тоҷик+37тоҷик+008+39тоҷик+001(092)+398+891.550
Раҳмонӣ Равшан**

ШОҲНОМАХОНӢ ДАР РОМАНИ «ФИРДАВСӢ»-И С. УЛУҒЗОДА

Ҳамаи адибон дар асарҳояшон чи манзуму чи мансуру чи намоишӣ ба маводи фолклорӣ ва этнографӣ тая менамоянд. Ба кор бурдани фолклор ва фарҳанги суннатӣ ба истеъдод, ҷаҳонбинӣ, мушоҳида, ҳофиза ва таҷрибаи адиб вобаста аст. С. Улугзода аз он нависандагоне аст, ки дар ҳамаи асарҳояш, аз ҷумла дар романи «Фирдавсӣ», аз унсуруҳои фолклорӣ ва фарҳанги суннатӣ, дар мавридиҳои лозим, дар асоси маводи сарҷашмаҳо истифода намудааст. Дар роман суннати «шоҳномаҳонӣ» аз аввал то охир ҷун ҳатти сурх тасвир шуда, ба ин восита нависанда дар гузаштаҳо, дар байни мардум, маъмулу машҳур будани ин суннати мардумиро таъкид менамояд. Ҳамчунин адиб дар роман лаҳзаҳоеро аз маросимҳо, оинҳои замони шоир ба мисли маҳфилҳои шоҳномаҳонӣ, базм, шабнишиниӣ, мотам, меҳмоннавозӣ, муюири, одоби муюшират, ҳунарҳои мардумӣ ва гайтаро моҳирона тасвир намудааст. Дар мақола роҷеъ ба ин нуктаҳо, ба вижса шоҳномаҳонӣ, бо мисолҳо изҳори назар шудааст.

Калидвоҷсаҳо: С. Улугзода, романи «Фирдавсӣ», фолклор, суннатҳои мардумӣ, шоҳномаҳонӣ, маросим, хусусиятҳои этнографӣ, пажӯҳии.

Ҳар эҷодкори адабиёти бадеӣ чи шоир, чи нависанда ва чи драматург ҳоҳу ноҳоҳ дар асараш чи манзуму чи мансуру чи намоишӣ ҳатман дар мавриди муносибе аз фолклор ва фарҳанги суннатии мардум истифода менамояд. Табиӣ аст, ки ин «истифода» ба истеъдод, ҷаҳонбинӣ, мушоҳида, ҳофиза, таҷрибаи ў вобаста аст. Ҳар қадар адиб воқеа ва ҳодисаҳои зиёдро дар ҳофизааш нигоҳ дошта бошад, ё ба таври мунтазам барои навиштани асари ояндааш маводи лозимро аз байни мардум, аз гуфтори одамон ҷамъ карда бошад, вай ҳамон қадар асари пухта ва мондагор менависад. Мисоли барҷасташ гуфтаи нобигаи ҷаҳонӣ Ҳаким Абулқосим Фирдавсӣ аст:

Ба гуфтори донандагон роҳ ҷӯй,
Ба гетӣ бипӯю ба ҳар кас бигӯй.
Зи ҳар донише ҷун сухан бишнавӣ,
Аз омӯҳтан як замон нағнавӣ.
Чу дидор ёбӣ ба шоҳи сухун,
Бидонӣ, ки дониш наёяд ба бун [18, с. 28].

«Ба гуфтори донандагон роҳ ҷустан», яъне дар сӯҳбати одамони донову зирақу «донандагон»-и фарҳанги суннатии ниёғон будан аст, ки дар ҳар гӯшаву канори гетӣ зиндагонӣ карда, дар ҳофизаи худ матнҳои зиёдеро дар ёд доранд. Онҳо гӯяндагони машҳури осори устуравӣ, афсонавӣ, фолклорӣ ва суннатҳои мардумӣ мебошанд. Фирдавсӣ таъкид намудааст, ки ба гуфтори онҳо «роҳ ҷӯй», ин гуна

донандагонро «ба гетӣ (чаҳон, минтақаҳо, маҳалҳо, дехаҳо) бипӯй», яъне пайдо намо. Баъдан он чи аз ин «донандагон» пайдо намудӣ, «ба ҳар кас», ба дигарон бигӯй, то онҳо низ аз ин «гуфтори донандагон» баҳраманд шаванд.

Фирдавсии нобига ба идомаи ин гуфтааш ишора бар он низ намуда, ки агар «зи ҳар донише», яъне андарз, устура, афсона, сурӯд, зарбулмасал, расму оинҳову ҷашнҳо ва гайра «чун сухан бишнавӣ», ту эй фарди оқил «аз омӯхтан як замон нағнавӣ», хоб нарафта, ба таври мунтазам биомӯзӣ. Фақат дар сурати «нағнавида» заҳмати зиёд қашидан, ту (эй инсон) «дидор ёбӣ ба шоҳи сухун» ва баъди заҳматҳо «бидонӣ, ки дониш наёяд ба бун», яъне натиҷаи кори худро дида шод ҳоҳӣ шуд.

С. Улуғзода барои таълифи романи «Фирдавсӣ» солҳо машғули таҳқики сарчашмаҳои илмӣ, омӯзиши воқеа ва ҳодисҳо, гирдовари мавод шуда, барои навиштани ин романи ҷаззоб омодагӣ гирифтааст. Барои амалий намудани ин нияти нек, адиб, пеш аз ҳама, ҷанд намунае аз матнҳои «Шоҳнома»-ро барои наврасон зери унвони «Достонҳои «Шоҳнома» ба наср бармегардонад ва ба умқи масъала бештар ворид мешавад. Воқеа ва ҳодисаҳои таърихи ниёғонро меомӯзад, дар бораи баъзе аз онҳо асарҳои илмиву бадеӣ ва намоишӣ менависад.

Дар бораи рӯзгор ва осори устод С. Улуғзода ва диди ӯ роҷеъ ба Абулқосим Фирдавсӣ Пешвои миллат, муҳтарам Э. Раҳмон ва пажӯҳандагон С. Амир, Ҳ. Асозода, С. Бақозода, Р. Ваҳҳобзода, Р. Мусулмониён, М. Раҷабӣ, Ш. Солеҳов, Ҳ. Шарифзода, С. Эмомалий ва дигарон дар навиштаҳои худ суханҳои нек гуфтаанд. Ба идомаи гуфтаҳои ин донишмандон мо оид ба масъалаи дигар – фолклоризм ва мардумнигорӣ дар романи «Фирдавсӣ», изҳори назар ҳоҳем кард [ниг.: 1; 2; 3; 5; 6; 9; 10; 12; 14; 19; 20; 21; 22].

Аз мутолиаи романҳои зиёди таъриҳӣ медонем, ки дар онҳо соҳтаҳо ва бофтаҳои муаллифон бештар ҳоким буда, баъзе воқеаҳо ва ҳодисаҳо ба таври муфассал оварда мешаванд ё ҳуди адиб тибқи тақозои асари бадеӣ онҳоро месозад. Гоҳе нависанда ҷандин воқеаҳои лозиму нолозими таърихи оварда, пургӯй мекунад. Дар натиҷа ҳонанда аз мутолиаи ин гуна асар канораҷӯи менамояд ё сар-сарӣ варақ мезанад.

С. Улуғзода ин гуна амал намекунад. Ӯ то ҳадди имкон талош намуда, ки дар романи «Фирдавсӣ» аз сарчашмаҳои мавҷуди таъриҳӣ, аз устура, афсона ва ривоятҳои мардумӣ ба таври мучаз ва гулчин истифода бурда, фақат дар асоси санадҳои мавҷуд ба таври бадеӣ-таъриҳӣ сухан гӯяд. С. Улуғзода кӯшиш карда, ки дар роман барҳе аз унсурҳои фолклорӣ ва суннатҳои мардумии замони Фирдавсиро дар пайвастагии таърихи рӯзгори худаш моҳирона ба қалам диҳад. Нависанда дар раванди таълифи асари мазкур талош намудааст, ки ҳар чи дақиқтар ва холисона, дар асоси сарчашмаҳои таърихии мавҷуд, симои Фирдавсиро оғарад.

Дар ин бора донишманди маъруфи тоҷик профессор Ҳ. Шарифов (Шарифзода) дар мақолаи худ «Достони Фирдавсии шоир» роҷеъ ба романи «Фирдавсӣ» назари хешро, хеле мантиқӣ баён намуда, ба ҷанд нуктаи муҳим ишора намудааст, ки баъзе ин аст. Аввал: «...асари Сотим Улуғзода «Фирдавсӣ» романи андеша ва баҳсҳои илмию ҳақиқатӣ аст, ки дар ниҳоят ба манофеи миллӣ ва

химоят аз он бармехӯрад» [20, с. 140]. Дуюм: «Улугзода, албатта, ҳар як сухан ва кору амали Фирдавсиро саҳт дар тарозуи андеша санҷида ва аз сухони фикр гузаронида, пас ба рӯи когаз овардааст» [20, с. 141]. Сеюм: «Улугзода қариб дар саросари роман тасвири манзара, ҳолат, воқеот, муносибат ва умуман кулли гуфторро дар заминай баррасию муҳокимаҳои фикрии ақлӣ устувор медорад ва аз ҳиссиятпардозиҳо ва ҷунбишҳои завқиу рӯҳонии тӯлонӣ худдорӣ мекунад» [20, с. 142]. Чорум: «... дар роман саҳна ва мочароҳои ҳавасхезу завқандез анқариб ки нест» [20, с. 143]. Панҷум: «Дар ҳатти воқеот риштаи пайванд, рӯзгори Фирдавсӣ, асосан онҷунон ки дар сарчашмаҳои адабӣ дар шакли воқеӣ ва афсонаю достон шуда меояд, гузориш ёфтааст» [20, с. 144]. Шашум: «Аз оғоз то анҷоми роман сухан аз дониш, суханпарварӣ, фазилат, одоб, эҳтироми таърихи мардуми худ ва суннатҳо, мардию адолат, диёнат, шеъру адаби форсӣ ва муомилаи одамӣ меравад» [20, с. 149-150].

Ба идомаи ин суханони профессор X. Шарифзода метавон ёдовар шуд, ки дар роман үнсурҳои энтографӣ ва фолклорӣ моҳирона ба қалам дода шудааст. С. Улугзода оид ба маросиму расму оинҳои мардумӣ, ба мисли аёдат, арӯсӣ, базм, зиёрат, зиёфат, бозиҳо, меъморӣ, дурдгарӣ, меҳмондорӣ, хушнависӣ, шабнишинӣ, мушоира, шоҳмотбозӣ, нардбозӣ, рақсу суруд, карнаю сурнай, боғдорӣ, садақа, хунарҳо, ҷашиҳо ва гайра зарифона сухан гуфтааст. Ҳамчунин ӯ аз намунаҳои жанрҳои фолклорӣ ба монанди устура, афсона, ривоят, дуо, дуои бад, зарбулмасал, латифа, марсия ва гайра ё мазмунан ё айнан ёд намудааст. Вале ҳама мухтасар, музаз, оқилона, бидуни беҳудгуфторӣ ва муносиб ба кор рафтааст.

Аз сарчашмаҳо медонем, ки аз замонҳои пеш аз мелод, то истилои араб аз ҷониби хунёгарон ва гӯяндагони касбии моҳири мардумӣ устура, афсона ва достонҳои ҳамосӣ вирди забони хосу ом буд. Гӯяндагӣ ва сарояндагии бархе аз ин достонҳо дар шабнишиниҳо, ҷашиҳо ва маҳфилҳои шоҳону дарвешон вучуд дошт. Мардум дар замонҳои пеш, баъдҳо ва ҳатто то имрӯз маҳз аз тарики сароидан, баён ва иҷрои матнҳои гуфторӣ лаззати маънавӣ мебаранд.

Дар даврони Ҳаҳоманишиён, Сосониён, Сомониён дар канори афсонгӯӣ ва қиссағӯӣ хондан ва бо садо сароидани достонҳои ҳамосӣ, паҳлавонию қаҳрамонӣ аз «Худойнома» ва ҳамчунин «Шоҳнома»-ҳои мансур, яъне шоҳномаҳонӣ, маъмул буд.

Бо дикқат ба оғози романи «Фирдавсӣ» назар менамоем. С. Улугзода аз ҷумлаҳои нахустин мақсади аслии хешро баён намудааст. Оғози роман, гӯё, як барномае аст, ки чи гуна шоир машғули кори бузург аст, ки бунёди аслии он сарчашмаҳои навишторӣ ва осори гуфторӣ буда, онро Фирдавсӣ бо маҳорати баланд ба назм дармеоварад: «Дар хилвати ҳӯҷраи даруни боғ сухан оғарида мешавад. Насри ҳушку беранги достонҳо ба назми тари рангин табдил меёбад. Достонҳо мисли дарахте, ки аз зимистон баромада дар баҳорон андоми барахнаашро бо шоҳу барги сабз мепӯшонад ва гулафшон мешаванд, ба зевари шеър ороста мегарданд. Силсилаи достонҳо аз қаъри торики асрҳо сар зада, *аз ёд ба ёд, аз авлод ба авлод гузашта, то ба замони шоир расидааст* (ин ва ишораҳои минбаъда аз мост – Р.Р.). Шоир аз он силсила шаддаҳои дурру гавҳари сухан ҳамоил месозад. Маҷмаи достонҳои «Шоҳнома»-и мансур – китоби

ғафси дарозрӯя, дигар китобҳои таърихӣ, ахбору вақоєъномаҳо ба форсию арабӣ бар рӯйи мизи таҳрири шоир, дар тоқчаҳои ҳучра хобидаанд ва чандин сол инҷониб пӯшида намешаванд. Дар варақҳо назми мутантани размии шоир, шоҳон ва ҷаҳонпаҳлавонони бостонии Аҷам зинда гардида, корномаҳои ачибашонро ба шоир нақл мекунанд. Тапотали суми аспони ҷанғӣ, шиҳаи раъдоси онҳо, ҳаёҳуйи размоварон, ҷакочаки шамшерҳои ҳунрез, бонги ваҳмандези таблу дуҳулҳо, наъраи фалакпечи карнайҳо мудом дар гӯши шоир танинандозанд. Дар фароги ҷангу набардҳо ҳирадмандон *ва донишварони бостонӣ ҳам ба меҳмонии ў меоянд, мусоҳибаи мешаванд, панду ҳикматҳояшонро баён месозанд.* Боз рӯйи мизи паству васеъ дафтари борику дарозе хобидааст. Саҳифаҳои дафтар пур аз хати майдай нимкӯранд, қайдҳои хотиротии шоир, ки аз мутолиаи ахбору осори форсӣ, арабӣ, паҳлавӣ *ва ҳам ривояту афсонаҳо иборатанду достонсарои пурҳавсала дар шаҳрҳои Эрону Тӯрон гашта, онҳоро аз нақли ровиёни зинда навишта гирифтааст*» [16, с. 3].

Баробари эҷоди «Шоҳнома» бальзе достонҳо аввал дар ҳонавода ҳонда мешуд, баъд аз тарики дӯстонаш ва писарашибар дар байнӣ мардум паҳн мегашт. Достонҳои «Шоҳнома»-ро меҳонданд, месароиданд, аз гуфтори шоҳномаҳонон шунида лаззат мебуданд.

Дар роман ҳанӯз ҳангоми навиштани устураҳо ва афсонаҳои оғози «Шоҳнома» гуфтугӯе байнӣ Фирдавсӣ ва ҳамсарабар рӯҳ медиҳад. Дар ин тасвири С. Улугзода гуфтгӯи гуворое сурат мегирад, ки ҷолиб аст. Фотима, ҳамсари шоир зани меҳрубон, мушфиқ, орзуву ормон ва ҳайёлҳои ширину рангин дорад. Фирдавсии донишманду бехамто дар бораи гузашта, имрӯз ва ояндаи миллату кишвар андеша меронад, то хосу ом аз он панд гиранд. Суҳбати зану шавҳар ба таври зерин тасвир шудааст, ки нависанда аз ин тариқ арзиши беназири «Шоҳнома»-ро ёдовар мешавад: «Дар дили шаб ба рӯшноии шамъ шавҳару зан базми ширине оростанд, май нӯшиданд. Шоир аз нашъай май сархуш ва аз навои ҷанг маҳзуз (лаззатманд) ба мақоми мусиқӣ сари дарозмӯяшро алвонҷ медод.

– Аз Эраҷ фориг шудӣ? Баъд аз ин чӣ менависӣ? – ҷангро гузошта пурсид Фотима.

– Ровиёни ахбор аксар воқеаҳои таърихро саҳл гирифта, бештар ба зоҳири онҳо аҳамият додаанд: қиссаҳоро ба назм тавре бояд баён кард, ки муассир ва омӯзанд ба ҷонадонанд.

– Интиқоми хуни Эраҷро менависӣ? Боз куштор, лашкаркашӣ, ҷанг?

– Охир, ман таърихи Аҷамро назм мекунам. Салм ва Тур бедодгар буданд, бедодгари шоҳон аз бехирадии эшон аст, ҷое, ки ҳирад бо дод пайванд нест, пайовардаш ба ҷуз зишткорӣ, ба ҷуз балову оғат бар сари кишвар ва мардумон наҳоҳад буд. Ман бояд инро нависам, то панду ҳикмати қисса ошкор шавад.

– Ҳушангҷон, ман пеш ҳам ба ту гуфта будам ва акнун ҳам мегӯям, ки чӣ ҳуш буд, агар ту гирди ҷангҳои шоҳону паҳлавонон камтар мегаштӣ ё ҳеч намегаштиву достонҳое монанди Рустаму Таҳмина, Золу Рӯдоба менигоштӣ. Чунин достонҳо ҳонандаву шунавандаро ба шавқу завқ меоранд. Мегирёнанд ва меҳондонанд, дилу ҷонро рӯшной мебахшанд. Аз ҷангнома чӣ суд? Ҳудат медонӣ, ки бе он ҳам замона пур аз ҷангу ҷидолҳост, ҳалқи олам аз онҳо безоранд.

– Безоранд. Рост мегӯйӣ, vale бояд донист, ки сабабгори ин ҳама ҷангу ҷидолҳои хонумонсӯз чист ва кист... Дар тӯли қарнҳо балову офате, ки пайваста аз ҷангу ҷидолҳо меҳезад, ҳазор қарат беш аз оғати зилзилаҳо ва селҳост. Шоир тавре сухан мегуфт, ки гӯё пешӣ ҳуд андешаи шунаво мекард. Суханашро давом дод:

– Имрӯз ҳам Аҷам дар вартаи қашмакашҳои хунин аст. Туркони қарохонӣ дар тараддути лашкаркашӣ ба мулки Сомониёнанд... Аслан, ҷӯши нави ҳамон ҷангҳои бадфарҷоми Эрону Тӯрон... Ман акнун ҷангҳо ҷадал, ҳаробиу табоҳиеро, ки аз фитнаи он ду бародари тоҷдори Эраҷ барҳост, менависам, ҷунон ки аз пеш ҳамин гуна оқибати нобиҳрадиву нооқибатандешии Ковусшоҳ, Афросиёб ва шоҳони дигарро ҳавиштаам... Ҳавиштам ва менависам, то шояд савобу ҳатои пешиниён ба имрӯзиёну фардоиён дарси ибрат шавад...

– Дар боби додгарӣ ҳам?

– Албатта. Гузашти рӯзгорон омӯзгори хубест, ҳар кӣ аз ӯ таълим гирифтани ҳоҳад, ин омӯзгори пурдон нахуст ба вай ситамгорӣ бар зердастонро манъ мекунад. Панди шоҳони некусиришту додгар, ҳикматҳои Бузургмехри ҳакимро ман дар «Шоҳнома» ба назм кардам ва ҳоҳам кард, то шоҳони ситампеша агар надонанд, бидонанд, ки баҳраашон дар ду олам лаънати Ҳудо ва нафрини ҳалоиқ асту бас... Абӯдулаф (шоҳномаҳон – Р.Р.) шунидааст, дар шаҳр баъзе қасон маро гойибона таъна мезадаанд, ки умри азизро ба қисса пардозӣ зоеъ мекунам, аз қисса чӣ суд? Ҷоҳилон намедонанд, ки достонҳои ман ҳама панду ҳикматанд, таҷрибаи рӯзгоронанд. Устод Рӯдакӣ гуфтааст:

*Бирав зи таҷрибаи рӯзгор баҳра бигир,
Ки баҳри дағъи ҳаводис туро ба кор ояд.*

Гӯянда торафт овозаш пасттар мешуд ва аз ҳастагӣ пинак мерафт. Фотима ба ғундоштани дастархон шурӯъ кард» [16, с. 13-14].

Нависанда ин байти устоди нобигаи шеъри форсии тоҷикии дарӣ – Рӯдакиро бехуда наовардааст. «Зи таҷрибаи рӯзгор баҳра» бурдан, ин ҳамоно аз фарҳанги суннатии ниёғон, ба истилоҳи имрӯз, аз фолклору этнография, ки ҳама «таҷрибаи рӯзгор» буда, аз ёдҳо ба ёдҳо, аз наслҳо ба наслҳо интиқол мейёбад, баҳрманд шудан аст. Абулқосим Фирдавсӣ аз аввал то охири «Шоҳнома» аз «таҷрибаи рӯзгор», яъне аз фарҳанги мардумӣ истифода намудааст. С. Улугзода ҳангоми тасвири мубоҳисаҳои Фирдавсӣ бо диндорони арабпараст ба ин масъала ҳеле ҷиддӣ назар намудааст. Ба он шахсоне, ки фарҳанги арабиро аз фарҳанги ниёғон беҳтар мешуморанд, ба ҳамин «таҷрибаи рӯзгор» назар намуданро ёдовар шудааст.

Дар даврони зиндагии Фирдавсӣ ҳунёғарӣ, ҳамосасароӣ, афсонагӯй, қиссаҳонӣ, қиссагӯй, баъдҳо наққолӣ дар шаҳрҳо роиҷ буд. Аз тариқи ин ҳунарҳои маъмул, мардум ғизои маънавӣ мегирифтанд. Яке аз онҳо шоҳномаҳонӣ буд. Баъди эҷоди «Шоҳнома» суннати ҳамосасароӣ, яъне «шоҳномаҳонӣ» (ҳам сароидан ва ҳам баён намудани он) бештар шуд. Достонҳои ҷудогони «Шоҳнома» зуд дар байни мардум паҳн шудан гирифтанд, ки С. Улугзода ба ин масъала устокорона таваҷҷӯҳ менамояд. Нависанда ин масъаларо дар аввалҳои роман ба таври зерин ба қалам медиҳад, ки чи гуна мардум бо мухабbat достонҳои «Шоҳнома»-ро меконанд: «Рӯзе аз рӯзҳо як марди

ношинос Фирдавсиро суроғ карда ба Бож омад. Хидматгори шоир ўро ба ҳуҷраи даруни боғ бурд. Ношинос бо таъзим салом кард:

– Ва аллайкум ассалом. – Фирдавсӣ як лаҳза ба вай назар дӯхта, дар он марди қадпости логарандом, бо ҷомаю дастори на он қадар покиза, рухсораи чӯкидаву риши пахни жӯлида, ошнои мадрасагии бисту як сол пеши худро базӯр шинохт: – Найсонӣ? Магар шумо Ҳамдуллоҳи Найсонӣ нестед?

– Ҳудам, устод.

Дуяшон аз нав воҳӯрдии бағалкаш карданд.

– Шумо дар Тӯс? – пурсид шоир. – Ҳайр аст? Хеле дигаргун шудаед, ба зудӣ нашинохтам.

– Ҷӣ аҷаб, оҳир бисту як сол гузашт.

– Ҳайра мақдам, хуш омадед... баъд аз ин қадар солҳо...

Найсонӣ бо вучуди таоруфи мизбон ба нишастани пеш аз ўчуръат накард ва фақат баъд аз нишастани ў бо тавозӯй дар пойгоҳ зону зад, vale Фирдавсӣ ўро хезонда дар пахлуи худ нишонд.

– Аз Нишопур омадед? Кай?

– Ду моҳ шуд. Аз қазову қадар ҳоло сокини шаҳри шумоям. Ҳамаро нақл мекунам, устод... овозай устод, албатта, кайҳо ба гӯши банда ҳам расида буд, *дар маҳфилҳои нишонтуриён ҳам достонҳое аз «Шоҳнома»-ро, ки баъзе ашҳоси хутитолеъ тавонистаанд ба даст оранд, меҳонанд, аҳсану оғарин ба шоир муаззам вирди забонҳост*» [16, с. 15-16].

Инак, бунёди аслии шоҳномаҳонӣ, дар замони Фирдавсӣ, ҳамин «Шоҳнома» гардид. Шоҳномаҳонҳо бо овози гуворо достонҳои «Шоҳнома»-ро ҳам месароиданд ва ҳам чун ҳунарманди иҷрогари саҳна баён менамуданд. Ин буд, ки аз он даврон то имрӯз дар Ҳурросони Бузург ҳунари наққолӣ ба вучуд омад, ки наққолон, асосан, достонҳои «Шоҳнома»-ро месароиданду нақл мекарданд, яъне шоҳномаҳонӣ мекарданд.

Устод С.Улуғзода дар романи «Фирдавсӣ», аз аввал то оҳир, чун хатти сурҳ, ба шоҳномаҳонӣ ба ин суннати арзишманди мардумӣ таваҷҷуҳи виже намудааст. Ана ҳамин нуктаи муҳиму ҷаззобро адабиётшиносӣ маъруфи тоҷик профессор Р. Мусулмониён, ҳангоми баррасии романи «Фирдавсӣ» хуб дарк карда гуфтааст: «Яке аз муҳимтарин ҳадафҳои устод Улуғзода нишон додани моҳияти «Шоҳнома» ва эътибори рӯзафзуни тоифаҳои гуногуни ҳалқ ба ин асари безавол будааст. Шуҳрати «Шоҳнома» нисбатан барвақт, ҳанӯз таълифи он ба анҷом нарасида сар мешавад. *Обрӯи он пеш аз ҳама дар миёни толибиглмони мадраса оғоз меёбад, пас ба маъракаҳои мардумони одӣ меафтад, дар ҳалқаҳои ҳунармандон хонда мешавад. Ба базмҳои хосаи ҳокимону амирон ҳам роҳ меёбад.* Нависанда шавқу рағбати мардумро ба ҳамоса дар ҳама ҷо – дар Божу Тобирон, Ҳироту Бағдод, Фазнаю Омул ва гайра гаштаю баргашта таъқид намудааст, ки асоси маҳкам дорад. Ҷолиби диққат аст, ки «Шоҳнома»-ро дехқонону ҳунармандон, зиёйёни пешқадам, ҳокимони равшанзамир бо дилу ҷон қабул мекунанд, гӯяндаашро болои дида мегузоранд; шоирони ҳасуди нотавонбин, ҳокимони кӯрдилу сиёҳкор ночор ба даҳои шоир тан медиҳанд; танҳо ду-се муллобашараю шоиртарош, ки умуман имони устувор надоранд, ба муқобили шоҳасар ва соҳиби он ошӯб мебардоранд» [10, с. 259].

Дар ҳар давру замон нисбати корҳои шоиста баҳилию ҳасудӣ ҳаст. Ба ҳусус дар бораи он асари беназире, ки таърихи чандҳазорсолаи ниёғони моро дар бар мегирад. Дар ин шоҳасар расму оинҳои гайрисломии пешиниён тасвир шудааст, ки ин ҳатман боиси ҳусумату кинаву адовать диндорон нашуда наметавонист. Дигар ин ки зуд ба дили мардумроҳ ёфтани достонҳои «Шоҳнома» низ боиси ҳасодат шуд. С. Улуғзода ин ҳамаро дар қолаби асари бадӣ тасвир намудааст. Лавҳаҳо, воқеаҳо ва ҳодисаҳо, ки ў тасвир намудааст ба воқеияти зиндагӣ мувофиқат мекунанд. Аз мутолиаи роман метавон чунин бардошт кард, ки нависанда кӯшиш намудааст, ҳар лаҳзаро дар муҳити таърихии замон, бо диди илмии бадӣ тасвир намояд. Дар роман омадааст, ки ба гӯши Фирдавсӣ аз ҳар гӯшаву канор иғвогариҳо мерасад. Шоири ҳассос зик мешавад ва меҳоҳад ба назди одамони масъул раваду фаҳмонад, аммо боз ҳам таҳаммул менамояд. Нависанда аз тариқи симои имом, шайх ва дӯсташ Найсонӣ ва дигарон лаҳзаҳои пурмочароро тасвир менамояд. Агар имому шайх муҳолифи фарҳанги пешин бошанд, vale Найсонӣ аз таълифи достонҳои ҳамосӣ лаззат бурда, гуфтаҳои рақибонашро ба Фирдавсӣ мерасонад. Ба муҳити исломии он замон «Шоҳнома» чи арзиш дошт, ки дар он воқеаҳои пешазисломӣ тасвир шудааст. Нависандай роман ба ҳамин нуктаҳо таваҷҷӯҳ намуда, ду неруро ба ҳам муқобил мегузорад. Яке тарафдорони Фирдавсӣ дигаре нотавонбинону муҳолифи фарҳанги ниёғон.

Чунин нотавонбинӣ ва иғво аз даҳон ба даҳон, нисбати Фирдавсӣ ва фаъолияти эҷодии ў дар байни занҳо низ паҳн мешавад. Кирдори яке аз иғвоҳоро ҳамсари шоир ҳам мешунавад, ки С. Улуғзода аз тасвири ин гуна лавҳаҳои зиндагӣ, дар чи ҳолат қарор доштани Фирдавсиро нишон медиҳад. Ба ин восита ў гуфтан меҳоҳад, ки таълифи «Шоҳнома» худ аз худ ба вучуд наомадааст. Дар рафти эҷоди он, баробари густариши достонҳои ҷудогона ҳасудон низ мубориза мебаранд ва кӯшиш менамоянд, ки ба густариши достонҳо ҳалал расонанд.

Аз як тараф, достонҳои «Шоҳнома» ҳам дар байни хонандагон ва шунавандагон паҳн мешавад, аз тарафи дигар, шахсони ҳасуд низ қунҷкобона баъзе аз достонҳои шоирро «рӯбардор карда» меҳонанд, ки онҳо чиро дар бар мегиранд. Нависанда ба таври мантиқӣ тасвир намудааст, ки дар замони зиндагии Фирдавсӣ аҳли савод ба хондани баъзе достонҳои «Шоҳнома» майли зиёд пайдо кардаанд. На танҳо майл, балки шефтаи тасвирҳои Фирдавсӣ шудаанд. Аммо иғвогарон ба мисли Абдунабӣ бар зидди шоир амал мекарданд. Аз тасвири С. Улуғзода маълум мешавад, ки шайх воқеаро ба ҳокими Тӯс Абулқодири Мехмон гуфтааст: «Банда чун инро шунидам, гуфта будам, ки Абулқосим марде зоҳид ва аз улами дин буд, акнун аз сирати худ баргашта ситоишгари бадбунёдон шудааст, ки ин роҳ ўро ба қуфру бидъат мебарад. *Баъзе қиссаҳои ў акнун дар байни хосу ом ва алалхусус толибимон ошкоро қироат карда мешавад.* Дар ҳаққи нигорандай чунин қиссаҳо итобу сиёsat кардан лозим ва воҷиб аст» [16, с. 25-26].

Аз тасвири баҳси Фирдавсӣ ва имом Абдунабӣ мебинем, ки гуфтугӯ дар бораи достонҳои «Шоҳнома» аст. Дар ин ҷо ду ақидаи ба ҳам зид дар мубориза тасвир шудааст. Яке андешаи фарҳангдӯстию

худшиносии миллии Фирдавсӣ ва дигаре ақидаи имоми арабпарасту хурофотии Абдунабӣ аст. Нависанда чунин тасвир мекунад, ки баҳс идома меёбад. Ҳатто мардум ба шунидани он майл пайдо менамоянд. Дар мубоҳиса Найсонӣ ва Абӯдулаф низ ҳузур доштанд.

Маъмулан дар ин ё он маврид баҳс намудан дар байни мардум ҳамчун одати анъанавӣ вучуд дорад. Баҳсҳо низ як навъ расми суннатии мардумӣ аст. С. Улуғзода хеле зиёд шоҳиди ин гуна мубоҳисаҳои гуногуни замони ҳуд буд, ки ба таври муқоисавӣ дар байни онҳо ҳамгуниҳо аст. Дар ин ҷо нависанда баҳсро дар пайвастагии шоҳномаҳонӣ ба қалам додааст. Дар баҳс Абӯдулаф низ ҳамроҳ шуда, *лаҳзашои нофаҳмоеро аз достони «Зол ва Рӯдoba» нақл мекарду мефаҳмоанд ва ҳам порчае аз достонро бо садои гуворо азёд меҳонд*. Бо шунидани байтҳои беҳамто: «Шунавандагон ҳар дам «баҳ! баҳ!» гӯён сар мечунбониданд, аз шеъри рангину сухани намакини шоир ҳаловат мебурданд» [16, с. 31].

Ҳангоми шоҳномаҳонӣ мардум таҳти таъсири байтҳои писандида ва лаҳзашои ба ҳудашон ҳушоянӣ сар мечунбонанд, садоҳои гуногун мебароранд. С. Улуғзода як лаҳзай ҳурдери меорад, ки дар раванди ин баҳс «дехотии қуҳансоле овоз бароварда мегӯяд:

«— Он духтар монанди Аноҳид будааст! Шунида будам, Аноҳидро дар «Авесто» ҳудованди рӯдҳо ва киштҳо гуфтаанд ва ӯ шабеҳи зеботорин духтаре будааст.

Фирдавсӣ гуфт:

— Ниёгони мо қундтабъони ҳушкидадимоғ набудаанд, мардумони ҳушзвавқ будаанд, ки зебоиро дӯст медоштанд ва мепарастидаанд» [16, с. 31].

Дар ин ҷо С. Улуғзода ҳунармандона ёдовар мешавад, ки дар он рӯзгорон «Авесто» ва баъзе ниёишҳо ва лавҳашои ин китоби ниёгон дар зехни мардум будааст.

Дар масcidҳо вазъ намудан дар ҳар давру замон анъана аст. С. Улуғзода дар фасли «Вазъи шайх Абулқосим» аз ҷониб ин шайх, имом ва тарафдоронаш сарзаниш шудани Фирдавсиро тасвир менамояд: «Сипас шайх муъминонро огоҳӣ дод, ки баъзе ашъори шоирони сустэтиқод, баъзе мачозоту истиорот ва қиссаву ҳикояти онон низ сабаби қувват гирифтани қуфру бидъат мешаванд, ҷунончи ин вақтҳо дар «маҳофилю маорик» қироати қиссаҳое аз «Шоҳнома»-и Абулқосими *Фирдавсӣ расм шудааст ва ҳол он ки ин шоир дар он қиссаҳо мардуми замони ҷоҳилияро, оташпаратонро, маҷусону габронро васф мекунад. Муъмину мусалмон ҳаргиз набояд он қиссаҳоро бихонанд ва ё қироати онҳоро бишнавад*. Ва ҳоказо ва монанди инҳо...» [16, с. 46].

Тибқи таҳқиқи бадеии муаллифи роман маҳлуқоти устураву афсонаҳои мардумӣ низ дар зехни мардум вучуд дошт. Одамони қадим ба онҳо бовар доштанд: «Ҳамдиёрони Фирдавсӣ ҳам монанди вай эътиқод доштанд ба ин, ки ҳамаи қаҳрамонони достонҳо, – на факат онҳое, ки таъриҳӣ мебошанд, балки онҳое ҳам, ки мо асотирӣ ва афсонавиашон мешуморем, – дар қадим зистаанд ва ҳатто деву аждарҳо низ мавҷуд буд ва бо мардумон ҳар ранг муносибате доштаанд» [16, с. 46].

Фирдавсӣ ба таври мунтазам кор мекард, ки нависанда ҳамин заҳмати ӯро дар ҳар ҷои роман оқилона ёдовар мешавад. Ҳам аз «Шоҳнома» ва ҳам аз тасвири С. Улуғзода мушоҳида менамоем, ки

ҳамсари Фирдавсӣ бонуи босавод, оқила ва аз ҳама муҳим донандай афсонаву достонҳои мардумӣ аст. Нависанда ин бонуи меҳрубони ҳамдами Фирдавсиро бо муҳаббат тасвир намудааст, ки ў на танҳо ҳамсари меҳрпавари шоир аст, балки дар навиштани «Шоҳнома», машвартгар ва илҳомбахши ў мебошад. Албатта, худи Фирдавсии бузургвор низ дар бораи ҳамсараҷ, ки чи гуна «Достони Бежан ва Манижа»-ро барояш нақл мекунад ва баъдан ў ба назм меоварад, ёдовар шудааст. Ин ҳолати пурмуҳаббати шоҳномаҳонӣ дар қалами С. Улугзода ин гуна аст: «*Фотима хонанда ва гӯяндаи моҳир бо овози соғу маҳинаи қиссаҳоро шавқангезтар, ҷозибаноктар мегардонид.* Шоир пешниҳоди ўро чӣ тавр бо ҷону дил напазираდ? Метавонист қиссаҳоро худаш хонда ба назм гардонад, лекин аксаран ба ҳамсараҷ хононда ба хотир мегирифту сипас ба китоб нигоҳ накарда дар риштai назм мекашид. *Дар хонииши Fotima достонҳо бо рангу маъниҳои нави худ ҷилва ва қаҳрамонони онҳо бо сурату сирати хосе дар дидай хаёли шунаванда намудор мегардианд.*

*Бигуфтам: «Биёр, эй маҳи хубчехр,
Бихон достону биафзой меҳр.
Магар табъи ўюрида бикиюядам,
Шаби тира з-андеша хоб оядам.
Зи ту табъи ман гардад ороста,
Аё меҳруbon ёри пероста!
Чунон чунзи ту бишнавам дар ба дар.
Ба шеър оварам достон сар ба сар.*

Фотима аз китоб ба хондани достони «Бежан ва Манижа» шурӯъ кард. Шоир ҳама тан гӯш ва ҳама ҷон ҳуш гардид» [16, с. 54-55].

Ба гуфти ҳам Фирдавсӣ ва ҳам тасвири С. Улугзода ҳамсари шоир низ шоҳномаҳон аст. Тавре ки дар боло ишора намудем, аз аввал то охири роман суннати шоҳномаҳонӣ инъикос ёфтааст. Ин шоҳномаҳонӣ аз хонаводай Фирдавсӣ шурӯъ шуда, дар маҳфилҳо, маъракаҳо, ҷашнгоҳҳо ва ба таври куллӣ дар байн мардум равнақ пайдо намудааст. Ин аст, ки шоҳномаҳонӣ ҳамчун суннати мардумӣ то имрӯз дар байни омма ҷойгоҳи хешро дорад. Дар тӯли беш аз ҳазор сол садҳо ровиёни «Шоҳнома» дар байни мардум вучуд доштанд, ки касбашон асосан хондан, ба монанди актёри театр баён ва иҷро намудани достонҳои қаҳрамонию паҳлавонии «Шоҳнома» буд. Дар роман зери унвони «Абӯдулаф» баҳши маҳсусе аст, ки дар он нависанда ҳунари шоҳномаҳонии як ровии ҳунармандро тасвир менамояд, ки дар замони Фирдавсӣ ҷунин ровиёну наққолони ҳушгуфтор дар байни мардум зиёд буданд. Образи Абӯдулаф як навъ образи типии шоҳномаҳонон аст.

Дар илми фолклоршиносӣ, дар кишварҳои гуногуни олам роҷеъ ба шахсият ва маҳорати ровиён (гӯяндагон, афсонагӯён, қиссагӯён, наққолон) маълумот гирдоварӣ карда, асарҳои илмӣ таълиф намудаанд. Масалан, дар фолклоршиносии рус шахсияти гӯяндагонеро мавриди пажӯҳиш қарор додаанд, ки онҳо беш аз 50, 70 ва ҳатто 100 матнро дар ёд доштаанд. Аз ҷумла, пажӯҳандагон аз ровии моҳир Е. И. Сороковикова-Магая қариб 200 афсона ва матнҳои дигари насрӣ сабт карда, маҳорати гӯяндагии ўро дар мақолаҳо ва

рисолаҳои илмӣ мавриди пажӯҳиш қарор додаанд [ниг.: 8; ва 11, с. 128-164]. Аммо то имрӯз роҷеъ ба зиндагинома, репертуар ва маҳорати ровиёни насри гуфтории тоҷикон рисолаи илмӣ таълиф нашудааст.

Тавре ки устод Айнӣ дар «Ёддоштҳо» аз ҳунари афсонагӯи Тӯтапошшои бесаводи донандай афсонаҳои зиёд бо муҳаббат ёд мекунад, С. Улуғзода дар романи Фирдавсӣ ҳунари ровигӣ ва шоҳномаҳонии Абӯдулафи босаводро то охири асар ҳамроҳ мебарад. Тасвири ровии хушвазу накқоли моҳир Абӯдулаф як навъ симои типии ровиёне мебошад, ки дар замони Фирдавсӣ ва баъд аз он низ буданд. Нависанда дар фасли маҳсус шахсияти ўро муаррифӣ менамояд ва сабаби ба ровигӣ ва шоҳномаҳонӣ рӯ овардани эшонро баён мекунад. Барои он ки шоҳномаҳонӣ дар тӯли ҳазор сол дар байнӣ мардум роиҷ буд ва чунин ҳунармандон ба мардум ғизои маънавӣ мебахшиданд: «Вай ва Ҳушанг дар мадраса таҳсили илм мекарданд, шариқдарс буданд. Боре Ҳушанг аз «Шоҳнома»-и падараш қиссаи набарди Рустам бо Ашқбӯро ба мадраса оварда, дар ҳалқаи рафиқонаш хонд, онҳо бо шавқу завқ шуниданд, баъзе толибиљмон қиссанро рӯбардор карда гирифтанд. Яке аз онҳо Абӯдулаф буд, вай дар байнӣ толибиљмон бо зеҳни тез ва ҳофизаи қавӣ мумтоз буд, метавонист аз қитобҳо вараг-вараг матни мансурро аз ёд кунад, пораҳои манзум, қасидаҳои томро бо ду-се бор хондан ҳифз мекард. Албатта, достони **«Набарди Рустам бо Ашқбӯс»**-ро ба зудӣ азёд кард ва ба оҳанги маҳсуси достонхонӣ моҳирона қироат менамуд. Овози дилчашп ва муассире дошт. Ҳофиз ва ровии хушхон дар шаҳр овоза шуд, ўро барои достонхонӣ якзайл ба давраҳо ва маъракаҳо даъват мекарданд» [16, с. 56-57].

Дар идомаи ин бахш С.Улуғзода дар бораи Абӯдалаф навиштаст: «Навкар гуфт: «Шумо қиссанҳон будаед, қиссаҳоятонро бо худатон гирифта баред, будааст». Ин гапро шунида дилам саҳл қарор гирифт, фаҳмидаам, ки ҳоким толиби достони «Рустаму Сухроб» шудааст. Ҳоким, албатта, шунида буд, ки ман ин қиссанро дар маҳфилҳо меҳонам» [16, с. 59].

Ҳатто Абӯдулаф ҳадаяи аз шоҳномаҳонӣ ба даст овардаашро меҳоҳад ба Фирдавсӣ тақдим намояд, аммо шоири беҳамто мегӯяд:

«— Абӯдулаф! *Ту ровии мумтоз ҳастӣ. Ровигӣ ҳунар аст ва аз нушини ҳунар музд ёфтан айб нест.* Мебоист худам ба ту инъом эҳдо мекардам аз барои он ки ашъори маро барои мардумон меҳонӣ ва шоєъ мекунӣ» [16, с. 61].

Ин ҳунари шоҳномаҳонӣ, ки онро баъдҳо дар Эрон «наққолӣ» ва дар байнӣ тоҷикони Осиёи Миёна «қиссанҳонӣ» мегуфтанд, то нимаи аввали садаи XX роиҷ буд. Дар Эрон наққолӣ ҳанӯз ҳам роиҷ аст ва ҳатто дубора эҳё мешавад. Аммо «қиссанҳонӣ»-и тоҷикон кам-кам аз байн рафта, хеле андак бοқӣ мондааст. Ба ҳар ҳол то имрӯз дар ёди баъзе қалонсолон ҳунари шоҳномаҳонӣ бозмондааст, ки мо дар ин бора ба таври муфассал дар китobi «Шоҳнома» дар байнӣ тоҷикон» сухан рондем [ниг.: 13].

Дар он замонҳо ровиён низ обрӯ ва эътибори виже доштанд. Ҳам мардум ва ҳам ашроф аз ҳунари онҳо баҳраманд мешуданд. Ровӣ, аз ҷумла шоҳномаҳон, барои хоссу ом ғизои маънавӣ мебахшид. Аз ин рӯ, дар роман Абӯдулаф то охири умр бо Фирдавсӣ ҳамдам ва ровии асосии «Шоҳнома» буд.

Боре чунин мешавад, ки шахси бомаърифат, ҳокими нави Тӯс Ҳусайн Қутайба аз сароиш ва ривояти Абӯдулаф огоҳ шуда достонеро мешунавад. Дар роман мувофиқи тасвири нависанда Абӯдулаф ба Фирдавсӣ дар бораи ў иттилоъ медиҳад. Дар дили шоир тамоюле пайдо мешавад, ки ба дидори ҳоким равад, vale ҳуди Ҳусайн Қутайба як бегоҳӣ ба зиёрати шоир меояд. Баъди ба хона ворид шудан Ҳусайн Қутайба дар ситоиши ровӣ Абӯдулаф мегӯяд:

«– Ровии хушхони шумо достони «Рустаму Сухроб»-ро барои мо хонд, – гуфт ҳоким. – Вах, чӣ достони оламгире нигоштаед! Сухани шумо муфорахат, далерӣ, муруват, таҳаввур (шуҷоат ва часорати зиёд) меангезад» [16, с. 63].

Нависанда дар раванди мулоқоти ҳоким ва шоир ҳам дар бораи рӯзгори Фирдавсӣ ва ҳам роҷеъ ба «Шоҳнома» сухан меронад. Ҳусайн Қутайба, ки марди фозил ва донишманд буд, аз «Шоҳнома»-и мансур низ огоҳ буд. Дар муқоиса шоирро ситоиш мекунад:

«– Ман «Шоҳнома»-и мансурро ҳонда будам, дар вай «Пандномаи Нӯшервон» набуд, ин пандҳои судманд аз ҳуди шумост. «Андарзномаи Баҳроми Гӯр» ҳам дар «Шоҳнома»-и мансур дигаргуна аст, шумо дар назм онро жарфттар бурда, ба вай ҷандин нуктаҳои ҳакимона афзудаед. Ҷунончи ин пандҳо, – гӯён Қутайба аз варақ ҳонд» [16, с. 65].

Аз сӯҳбати Қутайба маълум мешавад, ки ў ҳамроҳи Абӯмансури Муҳаммад ибни Абдураззоқ кор кардааст. Дар ин бора С. Улуғзода навиштааст: «Фирдавсӣ ривоят кард, ки Ибни Абдураззоқ, дӯстдорандай аҳбору осори Аҷам, чун нахуст волии Ҳирот ва сипас ҷанд ғоҳе сипаҳсолори Ҳурросон шуд, пораҳои парешони «Худойномак» – аҳбори шоҳон ва паҳлавонони бостониро аз ҳар гӯшаю қанори мамлакат ҷамъ оваронда, аз паҳлавӣ ба форсии дарӣ гардонда, ривоятҳои қадими то ба ин замон расидаро аз ровиён ва ноқilon нависонда гирифт, ҳамаро дар як китоб гирд оваронд ва китобро «Шоҳнома» ном кард, ки ба наср навишта шуда буд. Китоб дар саросари мамлакат шуҳрат пайдо кард, дар ҳар ҷо ки «Шоҳнома» дастрас мегардиҳ, онро бо шавқу ҳавас меҳонданд (ишора аз мост – Р.Р.), ба он дил боҳт. Абулқосими Ҳасан (таҳаллуси Фирдавсиро вай дертар гирифт) дар соли пайдоиши он китоб дар Нишопур талабаи мадраса буд, яке аз шарикдарсони вай, ки падари соҳибмансабаш нусхае аз Шоҳнома»-ро дошт, онро ғоҳе ба мадраса оварда, дар ҳалқаи талабагон қироат мекард, ҳамон вакт буд, ки Абулқосим шефтаи он китоб гардид» [16, с. 66-67].

Ба ин тасвири боло бо дикқат нигаред, ки нависанда чи кори оқилона намуда, ба таври мантиқӣ ишора бар он менамояд, ки ҳуди Фирдавсӣ низ дар ҷавонӣ шоҳномаҳон буд. С. Улуғзода дар роман гуфтааст, ки Фирдавсӣ аз сарчашмаҳои асосии «Шоҳнома» ва шуҳрати шоҳномаҳои мансур дар шаҳрҳо ва аз ҷумла аз Дақиқӣ низ ёдовар мешавад: «Шоир нақли ҳудро идома дода, ба болои таърихи назми «Шоҳнома»-и мансур омад. Ин китоб ниҳоят нодир буд, мегуфт ў, – якто-нимто қасон, ки доштанд, бо доштани он фаҳр ва таҷаммул мекарданд, онро ба қасе намедоданд ва ба нусха бардоштан аз он монеъ мешуданд, то ки мояи ифтихору таҷаммулашон коста нашавад. Толиби илм ва шоири ҷавон Ҳасани Абулқосим аз ғояти шавқу шефтагӣ, ки ба «Шоҳнома» дошт, баъзе пораҳои онро аз ёд назм

мекард ва ният дошт, ки як вақт нусхае аз он китобро ба даст оварда ҳамаашро назм қунад, vale пас аз чанде хабар расид, ки шоири бухорӣ Муҳаммад Дақиқӣ бо амри Мансур ибни Нӯҳи подшоҳи Сомонӣ ба назми «Шоҳнома» пардохтааст. Он гоҳ Абулқосим ночор аз нияташ даргузашт. Аммо толеъ ба Дақиқӣ бевафой карду вай ногаҳон бо дasti ғуломаш кушта гардид. Отashi қариб ҳомӯшшуда дар дили Абулқосим аз нав шуълавар гашт. *Вай ба ҷустуҷӯи нусхае аз «Шоҳнома»-и мансур афтода, ба суроги он то Марву Бухоро, Ҳироту Ҷоч рафт, наёфт, ба иваз дар Марву Ҳирот ва Ҷоч чанде аз тирони донишвар ва мубадонро зиёрат кард ва аз забони онҳо тарҳи дигари ривоятҳои дар «Шоҳнома»-и мансур сабтишуда ва боз қиссаҳои нави дилангез шунид.* Ва билохира ҳазор байти аз «Шоҳнома»-и мансур назмкардаи Дақиқиро, ки дар Бухоро ба даст оварда буд, роҳовард гирифта, ба Тӯс баргашт. Аммо ҷӯянда ёбанда аст ва нияти хайр беоқибат намемонд. Дӯсти фозили ў Муҳаммади Лашқарии Тӯсӣ як нусхаи китобро аз кучое ёфта, ба вай тақдим кард. Инак, сездаҳ сол инҷониб вай ба назми «Шоҳнома» машғул аст» [16, с. 67].

Он шаб байни Фирдавсӣ ба Қутайба сӯҳбати хоссае буд дар атрофи эҷоди «Шоҳнома». Шоир ин марди фозилро дар канораш дид, ба вай бо муҳаббат аз заҳматҳои ҳуд ёд мекард. Чи гуна, бархе аз достонҳоро аз сарчашмаҳои навишторӣ ва гуфторӣ гирд овардааст ба Қутайба нақл менамуду зимнан шод мешуд, ки ин ҳокими нексиришт ўро бо диққат гӯш мекунад: «— Агар кори банда фақат назм кардани қиссаҳои тайёр мебуд, кор саҳл буд, — гуфт дар охир Фирдавсӣ, аммо дар ҳақиқат ин тавр нест. *Маро лозим меояд, ки аз гунаҳои ривоятҳои ҳар як достон беҳтаринаи баргузинам ва сипас ин беҳтаринҳоро аз ҳар гуна зиёдатиҳо, берабтиҳо ва гайраҳу тоза, ноҳамвориҳоро ҳамвор қунам, ҷойҳои холиро пур қунам, миёни воқеаҳо равобити ботиниашонро дарёбам ва барқарор созам, маъно ва мағҳуми инҳоро биҷӯям. Ба илова, чандин достонҳо дар «Шоҳнома»-и мансур нестанд, банда онҳоро аз дигар маъхазҳои ҳаттигу шифоҳӣ ба даст овардаам. Дар ривоятҳо воқеаҳои таъриҳӣ гоҳе галат баён шуда ё галат тафсирӯ ташреҳ шудаанд, ҳақиқати инҳоро низ дарёфтан ё ба ҳадсу (бо фаросат дарёфтан) қиёс барқарор кардан лозим меояд. Ҳулоса, маҷмӯи ривоятҳо моддаи хоме беш нестанд, банда аз онҳо достони комил дармеоварам, ки аз «Худайномак» тафовути куллӣ дорад»* [16, с. 68].

Агарчи рӯзгори Фирдавсӣ аз ҷиҳати моддӣ сол то сол бад мешуд, vale достонҳои «Шоҳнома» ҳам дар шакли навишторӣ ва ҳам гуфторӣ густариш меёфт. Достонҳои ҷудогона дар маъракаҳои қиссаҳонӣ вирди забонҳо гардида, мардумро мафтун месоҳтанд, ки нависанда ба ин нукта ба таври зерин ишора намудааст: «Достонҳои ҷудогонаи «Шоҳнома» ба тавассути нусхабардориҳо паҳн шуда буданд, онҳоро дар маҳфилҳои фозилону давраҳои қиссадӯстони Тӯс ва шаҳрҳои дигар бо шавқу ҳавас меҳонданд, аммо касе намепурсид, ки оғаридгори он достонҳо дар чӣ ҳол аст. Насиби шоир аз достонҳояш таҳсину оғарин буду бас, дигар ҳеч» [16, с. 81].

С. Улугзода ҳамчун нависандаи ҳассос ва пурдон ҳар чизеро, ки тасвир мекунад, аввал меомӯзад, то ки воқеияти он замонро дуруст инъикос қунад. Дар давраҳои пеш, дар тӯли ҳазор соли охир шунидани достону афсонаву қиссаҳо ва сурудани онҳо дар байни мардум,

ҳамчунин дарбори шоҳон, амирон, вазирон ва хонаводаашон роич буд.

Пажӯҳишгари амрикоӣ А.Б.Лорд бо мисолҳои фаровоне изҳори назар менамояд, ки аз миёни мардум худаш ва устодаш (Милмэн Пэрри) афсонаву достонҳои ҳамосиро гирд овардааст ва тарзи ичрои гӯяндагони гуногунро мушоҳида намудааст, роҷеъ ба ҳунари гӯяндагии Гомер ва асарҳои ў “Илиада” ва “Одиссея” сухан рондааст. Дар “Ҳазору як шаб”, ки роҷеъ ба шахсияти ровиёни воқеӣ ишорате ба назар намерасад, М. Герхардт низ ба он даҳолат намекунад. Ў ба маҳорати гӯяндаи номаълум, яъне Шаҳрзоди афсонапардоз ва афсонаҳои гуфтаи вай бо ангушти ҳайрат менигарад ва онҳоро бо диққат таҳлил менамояд [4; 7].

Ҳусайн Ваизи Кошифӣ “Дар баёни қиссаҳонон ва афсонагӯён” роҷеъ ба қиссаҳонии замони худаш иттилои дақиқ дода, ҳамчун як наъви маъмул мешҳури суннати омӣ маъмул будани онро баён намудааст. Ровии мешҳури дарборӣ Мирзо Барҳурдори Фароҳӣ дар Исфаҳон дар хидмати Ҳусайнқулиҳон буда, беш аз 400 матнро гирдоварӣ ва бо забони фасех дар маҷӯаи «Маҳбуб-ул-қулуб» ҷо намудааст [ниг.: 6; 17].

Баёни гуворои ровиёни мешҳур, ки маҳорати беҳамто доштанд, натанҳо ба халифаҳои Димишқ, балки дар ҳар давру замон овозаи онҳо то ба гӯши дарбориён мерасид ва эшон барои табақаи болои ҷамъият бо таъсири сухани худ лаззати маънавӣ мебахшиданд. Дар ин бора низ устод Зарринқӯб афсонагӯёну қиссагӯёну наққолони замони Сафавиёнро ба ёд оварда навиштааст: “Дар аҳди Сафавиён на факат дар “қаҳваҳона”-ҳо, ки маҷмаъи аҳли завқ буд нақли ин гуна афсонаҳо ривоҷ дошт, балки *дар дарбору ҳарамсарои подшоҳон низ “қиссаҳонҳо”-ро ба алоқа ва гармӣ талақӣ мекарданд ва маҷмӯаҳое, ки ғоҳе аз ин “ноқилони ахбору тӯтиёни шакаршикани ширингуфткор” ба даст меояд ҳикоят аз ривоҷи ин гуна афсонаҳо дар маҷолис унси он рӯзгорон дорад*” [5, с. 919].

Устод С. Улугзода аз ин сарчашмаҳо огоҳ буд. Инак, адаб яке аз ҷунин маҳфилҳои шоҳномаҳониро тасвир менамояд, ки он дар «кушкӣ бибии вазир» сурат гирифтааст: «Фирдавсӣ бо Абӯдулаф бегоҳии рӯзи дигар дар қӯшки бибии вазир ба ҳуҷраи ў ҳозир шуданд. Бо ҳоҳиши ў Абӯдулаф ба ҳондани достони «Баҳроми Ҷӯбина» шурӯъ кард. Он шаб ҳонии тамом нашуд, боз ду шаби дигарро вақфи ҳондану шунидани достон ва мусоҳиба дар бораи он карданд. Исфароинӣ шеъри шоир ва ҳониши ровиро бениҳоят ҳуш кард, достонро бағоят ҷозиби таассурангез ва шоирро достонсарои дар Аҷам якто ҳонд» [16, с. 110].

Дар роман, дар ҳузури Исфароинӣ лаҳзаҳое тасвир шудаанд, ки Абӯдулаф шоҳномаҳонӣ мекунад ва вазир ба мазмуни матнҳо гӯш медиҳад. Ҳангоми шоҳномаҳонии Абӯдулаф вазир Исфароинӣ ғоҳе ўро нигоҳ дошта, дар ин ё он маврид назарашро мегӯяд. Тавре ки нависанда гуфтааст, шоҳномаҳонӣ чанд шаб идома пайдо карда, вазир андешамандона, хислати сultonро шарҳ медиҳад, Фирдавсиро аз завқу салиқаи сulton огоҳ месозад ва мегӯяд: «— Мешавад. Ман ҳуд дар ин кор миёнҷӣ мешавам. Ба «Шоҳнома» як қасидаи ҳуб зам кунед дар мадҳи сulton. Агар дар андаруни китоб якчанд мадҳҳа бошад, боз беҳтар аст. Сulton мадҳу ситоишро дӯст медорад. Аксаран гайр аз қасидаҳое, ки шуаро барои худаш гуфтаанд, чизи дигар намехонад,

магар Қуръон ва китоби «Ҳазор афсона». Ин «Ҳазор афсон»-ро бар ҳамаи китобҳои дигар тарҷех медиҳад ва ба ҳар чӣ дар он навиштаанд, бовар мекунад» [16, с. 113-114].

Дар гузаштаҳо, вақте ки корвон ба сафари дур равон мешуд, дар он хунармандон, сарояндагон низ ҳамроҳ мешуданд, то ки дар фурсатҳои муносиб мусофириону савдогаронро хушҳол созанд. Ҳар бор, ки корвон дар корвонсароҳо меистод, шабҳо Абӯдулаф шоҳномаҳонӣ карда, мардумро хушҳол месоҳт: «Шабҳо дар саҳни корвонсаро ба рӯшноии фонус ё дар хучраҳои калон ба гирди шамъҳои фурӯзон ҳангомае барпо мегардид, ки амсолаш то он вақт дар ҳеч як роҳи корвонгард дида нашуда буд: *Абӯдулаф дар давраи мусофирион аз «Шоҳнома» бо овози баланд қиссаҳо меҳонд.* Бештарини аҳли корвон пеш аз он номи Фирдавсии ҳаким ва шоири тӯсиро шунида ва нафаре чанд аз ҷумлаи мусофириони нишопурӣ бо вай шахсан шинос ҳам буданд. Онҳо аз ҳамсафарии шоир хушдил буданд ва *толиби хондану шунидани достонҳояи мешуданд*, аз хучраи Фирдавсӣ пойи зиёраткунандагон канда намешуд, онҳо дастархони ўро аз ҳар навъ ҳӯришҳо пур мекарданд. Ҳама муштоқи сухбати шоир ё ақалтан шунидани сухане аз забони ў буданд. *Абӯдулафи чилупанҷсола бошад, ҳунари хонандагиаш ба авчи камол расида буд, қироаташ ҷазабае дошт, ки шунавандаро ба ҳол меовараф.* Корвонсолор – бозаргони ҳиротӣ Ҳочӣ Абураҳим, марди дарозстанаи пойқӯтоҳ, рӯзе як бор ду бор шоирро дар хучраи ў зиёрат карда, суханоне аз қабили «Ҳоки поятон шавам, сафари муборакатонро бо корвони ман кардеду сари маро ба осмон расондед. Магар ба корвон аз ин зиёд шарафу обрӯ ҳаст, ки бо вай шоири бузургвор Фирдавсӣ сафар мекунанд?» [16, с.120].

Дар роман тамоми воқеаҳо чунон ба қалам оварда шудааст, ки бунёди воқеӣ доранд. Ё ин ки ин гуна амалҳо дар зиндагӣ шудааст. Замоне ки корвон ба Ҳирот мерасад Фирдавсӣ ба манзили дӯсташ Абӯбакри Исмоил меравад. Қабри яке аз ровиёнери, ки аз вай устураву достонҳо сабт кардааст зиёрат мекунад, ки он дар гуфтугӯи Фирдавсӣ ва Абӯбакри Исмоил чунин тасвир ёфтааст:

« Шумо дар шаҳр бо киҳо дидор мекунед? – пурсид мизbon.

– Ниятам буд, ки фақат бо ду кас дидор бикунам: шумо ва писари Пири Хурросон, – гуфт Фирдавсӣ.

– Пири Хурросон? – мисли ин ки фаромӯш карда буду ба ёд оварданӣ мешуд Абӯбакр. Дар ҷавоби ў Фирдавсӣ аз он чӣ худаш дар бораи он пир дар «Шоҳнома» навишта буд, ду байт хонд:

*Яке пир буд марзбони Ҳарӣ,
Писандидаву дида аз ҳар даре,
Ҷаҳондидае, номи ў буд Моҳ,
Сухандону бофарру бо баргу шоҳ.*

– Бале, медонам, – ба хотир овард саҳҳоф, – Моҳ... Мазорашон ҳаст, Мазори Пир мегӯянд; он ҳазрат дар аввал зардуштий будаанд...

– Мубади зардуштиён, – гуфт шоир.

– ...бале, дар поёни умрашон мусалмон шуда буданд. Писарашон, Дороби Мачус ном, порсол фавтиданд.

– Фавтиданд?.. Ё арҳамарроҳимин, раҳматаш биқун... *Дар санаи сесаду шастушаши, ки ман ба суроги донандагони ривоятҳо ба Ҳирот ҳам омада будам, тир зинда буданд. Аҷаб пири хирадманде буданд, таърихи подшоҳии Ҳурмузро ба ёд доштанд ва боз ҷандин ривоятҳо аз бостонзамон медонистанд, ба ман нақл карда буданд.* Ҳамин писарашон Доро сисола буд... Мазори ҳардуро зиёрат бояд кард» [16, с. 122].

Дар гузашта дар меҳмонхонаҳо достонгӯй, қиссагӯй, афсонагӯй, қиссаҳонӣ, наққолӣ, баёни саргузашт, латифагӯй, сурудхонӣ, базлагӯй ва шоҳномаҳонӣ зиёд буд. Инро то кунун дар дехаҳои қишварҳои Осиёи Миёна, Эрон ва Афғонистон мушоҳида кардан мумкин аст. Ҳоло бо густариши воситаҳои техникӣ он маҳфилҳо бо суръат аз байн мераванд. С. Улуғзода, ки дар наврасӣ, ҷавонӣ ва баъдҳо низ шоҳиди ҷунин шабнишиниҳои адабию базмӣ буд, ин гуна суннатҳои фарҳангии мардумиро хеле бачо тасвир менамояд. Нависанда ҳангоми тасвири Фирдавсӣ дар меҳмонхонаи корвонсаро ва меҳмонавозии дӯстон ва муҳлисонаш дар ҳати сужети роман шоҳномаҳониро ҳамеша нигоҳ медорад: «Як даҳ рӯз гузашт, Фирдавсӣ ин муддатро дар ҳуҷраи корвонсаро бо мусоҳибати шоирон ва фозилоне, ки ба зиёраташ меомаданд, гузаронид. Абӯдулаф ғоҳе барои онҳо аз «Шоҳнома» қиссаҳо меҳонд» [16, с. 152].

Баъдан шоир бо ҳамроҳонаш барои муддати тӯлонӣ дар Ғазнӣ мондан бо машварати дӯсташ Маншурӣ дар «меҳмонхонаи Моҳак» ҷо мегирад. Тибқи тасвири С. Улуғзода «Дар манзили Моҳак» адабдӯстон ба зиёрати Фирдавсӣ меомаданд. Дар ҳузури меҳмонони шоир ҳамоно шоҳномаҳонӣ сурат мегирифт. Ба гуфти нависанда Моҳак низ марди «хушсуҳбат ва базлагӯй буд» [16, с. 153].

Дар меҳмонхонаи Моҳак ҳар шаб шоҳномаҳонӣ ва сұхбатҳои гуворо сурат мегирад: «Ҳар бегоҳ то дер шаб ва баъзан рӯзҳо ҳам менишастанду сұхбат мекарданд, ба ҳамдигар *аз саргузашту аз сафарҳои худаишон воқеаҳои шавқангез нақл менамуданд*. Шаб дар поёни сұхбат «Шоҳнома» хонда мешуд. *Моҳак аз шабнишиниҳо он қадар хүшнуд мегардид, ки нишасти навбатиро бесаброна нигарон мешуд*. Аксар вақт дар шабнишиниҳо ҷанде аз шоирону фозилони шаҳр низ ҳозир мебуданд ва он ғоҳ маҷлисро латифагӯйиҳо, мутобибаҳои зарифона ва мушиоираҳо метафсонданд. Ғоҳе созанда ва сарояндагон даъват карда мешуданд, ки аҳли сұхбатро бо созу навоҳо ҳурсанду масрур месоҳтанд» [16, с. 155].

Маъмулан дар дарбори шоҳони пешин дар канори ситорашиносон, муаббирон, қиссагӯён, сарояндагон ва ровиён низ буданд, ки дар вақти зарурат барои шоҳ достону қисса мегуфтанд ё меҳонданд. Мувофиқи тасвири нависандаи роман Үнсурӣ худ ба ҳуд фикр мекунад: «Мегӯянд, ки вай, султон, ровии ҳуд Абдулвоҳидро талабидааст, барои чӣ? *Магар барои он ки «Шоҳнома»-ро хононда шунавад?* . Ҳудаш достонҳои Фирдавсиро аз ғайри тавассути маликушшуаро мутолиа кунад?» [16, с. 186]

Бо ҳамин хаёлҳо Үнсурӣ ба даруни бοғ меравад ва ба гӯшаҳ савту садои занона мерасад, ки духтараш бо дугонаҳош шеърхонӣ мекард. Ин тасвири Улуғзода низ ҷаззоб аст. Ӯ бо ҳар васила бузургии Фирдавсӣ ва «Шоҳнома»-и ӯро нишон додан меҳоҳад, ки чи қадар дар замони ҳуд маъруфу машҳур буд: «Унсурӣ ба шеърхонии духтараш

гӯш карда, ба ҳайрати худ донист, ки *вай достони «Зол ва Рӯдоба»-ро меҳонад*. Духтарак «Шоҳнома»-и Фирдавсиро бо иҷозати падараши гоҳгоҳ гирифта ба ҳавлии дарун бурда, бо модараши ва хоҳаронаши меҳонад. Зоҳираи, порае аз он достонро рӯбардор карда гирифта будааст. Сарвиноз аз қиссаи мулоқоти тинҳонии Зол ва Рӯдоба мисраъҳои зеринро – савганди ишқу вағои ошиқонро бо як ҳасратзадагиву дилбоҳтагӣ меҳонд ва дугонаҳояш низ бо ҳамон кайфият гӯш мекарданд...» [16, с. 187].

Дар ин ҷо Улугзода ҳолату андешаҳои Үнсуриро баён менамояд, ки ў дар бораи таъсири қасидаҳои худ, дар муқоисаи достонҳои Фирдавсӣ фикр мекунад. Ба ин восита нависанда таъсирбахш ва мақбул будани достонҳои «Шоҳнома»-ро нишон медиҳад: «Унсурий аз он гуна шавқи дуҳтарон ба достони ишқии Фирдавсӣ мутаассир шуда ба меҳмонсарои худ баргашт. Ба дилаш меғуфт, магар қасидаҳои ўро бо он ҳама маъниҳои ҷамилу фикрҳои бикр ва ташбеҳоти балигу шево, ки дар онҳост, мардумон, дуҳтарон, ҷавонон бо ҳамин гуна шавқу ҳавас меҳонанд? Оё он қасидаҳо дар эшон ҳамин навъ эҳсосот, шавқу шӯр меангезанд, ҳамин навъ мафтунию дилбоҳтагӣ эҷод мекунанд? На, онҳо фақат дар мачлиси шоҳ, вазирон, аъёну ашроф ҳонда мешаванд ва шояд аҳёнан дар маҳфили фозилони шеърдӯст ҳам. Фозилон ва инчунин шоирон фақат барои он меҳонанд, ки бубинанд шоир чӣ гуна маъниҳои борик ёфта ва чӣ санъатҳои лафзӣ ба кор бурдааст. Аммо достони ишқиро ҳама хосу ом ба ҷон дӯст медоранд, зоро дар вай ҳаёт ҳаст, орзу омол ҳаст, иштиёқи зебоӣ ҳаст, вай аз ёд ба ёд, аз сина ба сина мегузарад, дар зеҳну фикру ҳисси ҳонандо ҷо мешавад, ҳаёлу андешаҳои нек пайдо мекунонанд» [16, с. 189].

Достонҳои «Шоҳнома» дар байни мардум зуд паҳн шудан мегиранд. Аҳли савод баъзе аз пораҳои онро бознависӣ мекаранд ва бесаводон дар маҳфилҳои шоҳномаҳои ширкат намуда, аз воқеаҳо ва ҳодисаҳои устуравӣ, афонсавӣ, ҳамосавӣ, таъриҳӣ ва панду андарзҳои он баҳра мебардоштанд. Дар он муддате, ки Фирдавсӣ дар Ғазнӣ буд, рӯз ба рӯз, ҳафта ба ҳафта, мардуми хосу ом ба ин шоҳасар рӯ меоварданд, ки С. Улугзода аз он ба таври зерин ёд намудааст: «Шуҳрати «Шоҳнома» торафт меафзуд. Дӯстдорони қаломи нафис, ҳавасмандони достонҳо аз шоир, агарчи барои як шаб бошад ҳам, ягон ҷилди достонҳои ўро ба орият гирифта, дар давраҳояшон ҳононда мешуниданд. Рӯбардор карда бурдани баъзе қиссаҳо низ кам воқеъ намешуд. Агар дар ҷое мардумон ҳалқа гирифта ва овози қиссаҳоне баланд бошад, ё агар ҷароғи меҳмонҳонае шаб то бонги хурӯсон ҳомӯш нашавад, меғуфтанд, ки он ҷо шоҳномаҳонист ва гӯянда аксар вақт ҳато намекард. Абӯдулафро мардум талош мекарданд: рӯзе ва шабе набуд, ки ўро ба ду-се ҷой шоҳномаҳои даъват накунанд» [16, с. 205].

Нависанда ин суннатии мардумиро, ки тӯли садаҳо дар байни мардуми форисзабон роиҷ буд, гаштаву баргашта ёдовар мешавад. Бахилӣ, ҳасудӣ, нотавонбинӣ бештар мешуд. Извогарон қӯшиш менамуданд, ки бо ҳар роҳ «Шоҳнома»-и безаволро мавриди танқид қарор диханд. Аз ин шоҳасар байтҳоеро пайдо намуда, ба таври худ ҳато мечустанд, ҳатто баъзе байтҳоро ба муқобили дину мазҳабу Худо шарҳ медоданд. Дар ин муддат Султон Маҳмуд низ аз ровии худ

Абдулвоҳиди Ақилӣ ҳоҳиш менамояд, ки достони писандидаи ӯро хонад: «Сарзамине, ки дар вай рӯди Ҳирманд ҷорист, дар қадим Зобулистон номида мешуд. Зобулистон ва ҳамсояи гарбии он Систон (номи дигарааш Нимрӯз) зодгоҳи як силсила афсонаҳо, қиссаҳои романтикӣ, ривоятҳои таъриҳӣ, асотирии ва нимасотирии мебошанд. Ровиён, қиссагӯён аз қадимулайём достони Рустами систониро бо тарзҳои гуногун ҳикоя мекарданд. Шоҳ Махмуд модараш систонӣ буд, дар бачагӣ аз бобои модариаш қиссаҳо мешунид. Дар он қиссаҳо шавқу ҳаваси вай аз ҳама зиёдтар ба ҷанги тан ба тани паҳлавонон буд. Ин ҳаваси Махмуд дар қалонсолиаш кам нашуд. Шояд аз ҳамин сабаб буд, ки вай аз «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ нахуст ба хондани қиссаи ҷанги Рустам бо Ашкабӯс майл кард. *Бо амири шоҳ қиссаҳони ў Абдулвоҳиди Ақилӣ барояши номгӯйи достонҳои размиву паҳлавонии «Шоҳнома»-ро алоҳида рӯйхат карда овард. Дар рӯйхат таваҷҷӯҳи шоҳро бештар достони разми Исфандиёри Рӯйинтан бо Рустами Таҳамтанд ба худ ҷалб кард.* Таваҷҷӯҳи ҳоси ӯ ба ин достон боз аз он ҷиҳат буд, ки воқеаҳои он дар мамлакати султон гузашта ва разми Рӯйинтан бо Таҳамтанд дар ватани ӯ – Зобулистон рӯй додааст.

Султон баъд аз намози ҳуфтанд дар қаср, дар ҳӯҷраи ҳосса – истироҳатгоҳ ва ҳобгоҳи худ орамида, ба Ақилӣ хондани достони номбурдоро фармуд. Қиссаҳон дар рӯшиношишамъҳо меҳонду сомеъ рӯйи якчанд қабат якандозҳои атласу шоҳӣ ба лӯлаболиишҳои баҳмал тақия карда нишиаста гӯши мекард.

Боҳои нахустини достон – зуҳури пайғамбар Зардушт, ҳучуми ҳоқони Чину Тӯрон Арҷосп ба пойтаҳти шоҳ – Балҳ ва ғайра ба султон дарози дилгиркунанда намуданд.

– Бас аст, варак бигардон, разми Рустам бо Исфандиёро бихон, – фармуд вай ба Ақилӣ» [16, с. 208].

Дар ин ҷо С. Улуғзода ғурури Исфандиёро тасвир намудааст, ки ӯ Рустамро масҳара карда, ифтиҳор мекунад, ки аз нажоди шоҳон аст. Ин ба Султон Махмуд писанд наомад. Ин лаҳзаҳоро «султон пушт аз болиштҳо қанда ва ҷашм аз қиссаҳон наканда, гӯш кард» [16, с. 209].

Гуфтори Фирдавсӣ дар бораи зоту ҳосаб, султонро ба андеша мебурд, ӯ «ғарқи андеша» мешавад, ҷунки «Султон Махмуд монанди Исфандиёр ба аслу ҳосаби худ фаҳр карда наметавонист» [16, с. 209]. Баъди андешаҳо дар бораи нажоди худ шоҳ боз ровиро даъват кард: «Султон боз қиссаҳонашро талабида фармуд, ки «Шоҳнома»-ро қобад, агар боз ҷойхое бошанд, ки шоҳон аз нажоди ҳудашон ёдовар мешаванд ва ғурур мекунанд, китобро оварда он ҷойхоро барои ӯ бихонад.

Қиссаҳон шаби дигар баъзе сахифаҳои китобро, ки дар онҳо ғурури зоту ҳосаб ва инҷунин мазаммати безотҳо буд, нишон карда овард ва хонд» [16, с. 210].

Дар ин ҷо С. Улуғзода ёдовар мешавад, ки баъди ба ровӣ хонондани воқеаҳо дар бораи нажоди шоҳон, «дар дилаш нисбат ба «Шоҳнома» ҳунуқӣ эҳсос кард» [16, с. 210]. Ҳамчунин иғвогарони атрофи шоҳ имому шайху шоирони дарбор ҳама кӯшиш карданд, ки аз «Шоҳнома» камбудие пайдо намоянд.

Роман ба охир расидан мегирад ва ҳамоно шоҳномаҳонӣ бештар мешавад. Дар гӯшаи зиндагии маҳфӣ Фирдавсиро дӯстонаш Абӯбакри Исмоил (саҳҳоф), шоир Ҷавҳарӣ ҳамроҳӣ менамоянд. Дар

ҳамон ҷо «ҳаҷвнома»-и худро дар бораи Султон Маҳмуд менависад, ки он дар ҳалқаи дӯстон бо навбат ҳонда мешавад [ниг.: 16, с. 255-257].

Нависандай роман кӯшиш намудааст, ки ҳар чизе, ки дар сарчашмаҳо оид ба рӯзгор ва осори Фирдавсӣ дида мешавад, онҳоро ҳунармандона ба қалам диҳад. Фирдавсӣ барои дур будан аз иғвогарон боз тарки ватан мекунад. Ӯ ба самти Нишопур, Бастом, Симонон, Рай ва Омул пойтахти Табаристон меравад. «Шоҳнома» дар он минтақаҳо низ густариш ёфта буд. Дар назди амири Табаристон низ шоҳномаҳонӣ сурат гирифт, ки С. Улуғзода ин лаҳзаҳоро моҳирона тасвир карда, ба ин восита дар байни қаламрави форисзабонон вучуд доштани пайвандиро нишон додааст [16, с. 267-268].

Нависандай нозукбину нозукбаён чун ҳати сурх то охири роман аз шоҳномаҳонӣ ёд менамояд, дар воқеъ дар тӯли беш аз ҳазор сол мардум дилбастай ин суннати мардумӣ буданд. Аз гуфтори ширину гуворои ровиён лаззати маънавӣ мебурданд; андарзу устураву афсонаву достонҳои «Шоҳнома»-ро ҳонда ва шунида ба миллат ва ватан меҳр мебастанд. Дар сафари Табаристон низ маҳфилҳои шоҳномаҳонӣ ҳамдами шоир буд: «*Дар байни мардум мағҳилҳои шоҳномаҳонӣ расм шуда буданд.*» Султон Маҳмуд бо айбмонӣ ба «Шоҳнома» ва фармони қатли шоир шуҳрату овози китоби ӯро бештар карда буду бас. «Шоҳнома» ба тавассути нусхабардориҳо дар саросари Аҷам интишор мейғт. То он замон ҳеч китобе ин қадар ба дили мардумон нанишаста буд» [16, с. 271].

Фирдавсии нобига охирин лаҳзаҳои умри худро мегузаронад. Ҳолати ҷонкании одам дар байни мардум расму оини худро дорад. Мардумшиносон низ дар бораи лаҳзаҳои охири умри инсон мавод гирдоварӣ намуда, пажӯҳиш кардаанд, ки он ҳолатро С. Улуғзода таъсирбахш ба қалам додааст: «Вақте ки наъши шоирро ба лаҳад мениҳоданд, фифону нолаи хешовандон, дӯстони наздик, барзгарони шоир аз нав ба фазои боғу деха печид. Дар ин замон занҳо аз ҷумлаи хешовандони марҳум низ ҳангоми дағн дар сари қабри ӯ ҳозир мешуданд. Манижай жӯлидамӣ мушт бар сари бараҳна ва тани фигораш мекӯфту фарёд мекашид, занон рӯймоли афтидаашро ба сараш партофта, ӯро оғӯш карда аз лаби гӯр ба канор кашиданӣ мешуданд, вай тан надода дод мезад:

– Во падарҷонам, қиблагоҳам, қуввати ҷону танам, аз дунёи бевафо ком ҷустеду ноком рафтед. Эй азизон, маро ҳам бо қиблагоҳам ғӯронед, ман бе падарҷонам ин зиндагиро ҷӣ қунам!?

– Во ҳасрато, во мусибато! – навҳа меандоҳт Найсонӣ.

– Падари суханварони Аҷам рафт, форсӣ ятим монд!

– Дод! Дод! Вай офтоби мо буд, нураш ба дилҳои мо тобон буд!
– нафир мекашид дигаре.

– Вовайло, вовайло, ба маргат зиндагӣ сиёҳ пӯшид! – мегирист Алии Риёзӣ писари Муҳаммади Лашкарӣ.

– Султони шоирон рафт, мулки сухан бесарвар монд! – менолид шоире.

– Эй ҳакими ҳукамо, ба забон ой, ба ёдгори воласин ҳикмате бигӯй, то мо бар сафҳи синаҳои фигор бинависем! – ниҳо меандоҳт яке аз мударрисони тӯсӣ.

Танини овози Абӯдулаф ба ҳаво печид, ки «Шоҳнома» дар даст шеъри устодашро қироат мекард:

*Биноҳои обод гардад ҳароб,
 Зи борону аз тобии офтоб,
 Пай афкандам аз назм қоҳе баланд
 Ки аз боду бод наёбад газанд.
 Басе ранҷ бурдам бад-ин сол сӣ,
 Аҷам зинда кардам бад-ин порсӣ,
 Намирам аз ин пас, ки ман зиндаам.
 Ки тухми суханро парокандаам [16, с. 275].*

Дар роман часади Фирдавсиро бо ҳамин байтҳои олий, ки аз ҷониби Абӯдулафи шоҳномаҳону наққол сароида мешавад, ба лаҳад мегузоранд. Ин аст, ки дар романи «Фирдавсӣ»-и С. Улуғзода аз аввал то охир суннати шоҳномаҳонӣ ба қалам дода шуда, хондани романро боз ҳам ширинтару рангитар намудаст.

Адабиёт

1. Амир, С. Фирдавсӣ ва мактаби адабии Аҳмади Доңиш / С. Амир. – Душанбе: Доңишгоҳи давлатии Тоҷикистон, 1995. – 64 с.
2. Асозода, Ҳ. Абулқосим Фирдавсӣ дар шинохти Сотим Улуғзода / Ҳ. Асозода. – Душанбе: адаб, 2000. – 80 с.
3. Бақозода, С. Ҳикмати таъриҳ ва шинохти бадеии он / С. Бақозода. – Душанбе: Шуҷоиён, 2010. – 106 с.
4. Герхардт М. Искусство повествования. Литературное исследование “1001 ночи” / Пер. с англ. А. И. Матвеева, предисл. И. М. Фильшинского. М.: Гл. ред. восточной литературы, 1984. – 456 с.
5. Заринқӯб, А. Афсонаҳои омиёна / А. Заринқӯб // Суҳан, 1333, соли 5. – №12. – С. 918-926; 1334, соли 6. – №4. – С. 294-300.
6. Кошифӣ, Ҳ. Футувватномаи султонӣ. Ахлоқи Мӯҳсинӣ. Рисолаи “Ҳотамия” / Тахиякунанда ва муаллифи пешгуфтору шарҳдиҳандай лугат Қ. Восеъ. – Душанбе: Адиб, 1991. – 320 с.
7. Лорд, А. Б. Сказитель / Пер. с англ. и comment. Ю. А. Клейнера и Г. А. Левинтона. Послесл. Б. Н. Путилова. Статьи А. И. Зайцева, Ю. А. Клейнера. М.: Изд-во фирма “Восточная литература” РАН, 1994. – 369 с.
8. Матвеева, Р. П. Творчество сибирского сказителя Е. И. Сороковикова-Магая / Р. П. Матвеева. – Новосибирск, 1976. – 187 с.
9. Муллоаҳмад, М. Паёми ахлоқии Фирдавсӣ / М. Муллоаҳмад. – Душанбе: Деваштич, 2003. – 256 с.
10. Мусулмониён, Р. Дар боги Фирдавсӣ / Р. Мусулмониён // Эъҷози ҳунар / Б. Худойдодов, Р. Мусулмонқулов, Л. Демидчик ва дигарон. – Душанбе: Адиб, 1992. – С. 141-291
11. Померанцева Э. В. Писатели и сказочники / Э. Померанцева. – М.: Советский писатель, 1988. – 360 с.
12. Раҳмон, Э. Чехраҳои мондагор / Э. Раҳмон. – Душанбе: ЭР-Граф, 2016. – 364 с.
13. Раҳмонӣ, Р. «Шоҳнома» дар байни тоҷикон / Р. Раҳмонӣ. – Душанбе: Сино, 2017. – 400 с.

14. Раҷабӣ, М. Сотим Улугзода – абармарди набард ва андеша / М. Раҷабӣ. – Душанбе: Деваштич, 2004. – 172 с.
15. Улугзода, С. Субҳи ҷавонии мо (повест) / С. Улугзода. – Душанбе: Ирфон, 1967. – 336 с.
16. Улугзода, С. Фирдавсӣ (Роман) / С. Улугзода. – Душанбе, 2014. – 280 с.
17. Фароҳӣ М. Б. Маҳбуб-ул-қулуబ. Китоби якум / Мураттиб ва муаллифи сарсухан Абӯбакр Зухуриддинов. – Душанбе: Дониш, 1975. – 336 с.
18. Фирдавсӣ, А. Шоҳнома. Ҷ. 1. / А. Фирдавсӣ. – Душанбе: Адиб, 1987. – 480 с.
19. Шарифзода, Ҳ. «Шоҳнома» ва шеъри замони Фирдавсӣ / Ҳ. Шарифзода. – Душанбе: ҶДММ «Андалеб Р», 2014. – 400 с.
20. Шарифов, Ҳ. Достони Фирдавсии шоир / Ҳ. Шарифов // Озодагон ва умедворон / Ҳ. Шарифов. – Душанбе: Сино, 2001. – 136-150 с.
21. Эмомалий, С. Тасвири муҳити хонавода ва манзараи табият дар насли Сотим Улугзода / С. Эмомалий. – Душанбе: Сино, 2015. – 100 с.
22. Эмомалий, С. Таҷассуми таърих дар насли Сотим Улугзода (Соҳи 60-80-уми асри XX) / С. Эмомалий. – Душанбе: МДМТ, 2020. – 238 с.

Рахмони Равшан

«ЧТЕНИЕ ШАХНАМЕ» В РОМАНЕ «ФИРДАУСИ» С. УЛУГЗАДЕ

Любой писатель (поэт, драматург) независимо от вида и жанра своего произведения воспользуется фольклорными и этнографическими материалами. Умелое использование фольклора и традиционной культуры зависит от таланта, мировоззрения, наблюдений, памяти и практики писателя. С.Улугзаде является одним из тех писателей, которые во всех своих произведениях осознанно используют элементы фольклора и традиционной культуры, основываясь на материалах достоверных источников. Роман «Фирдауси» тоже не исключение из этого перечня. Во всем романе красной нитью проходит изображение традиции «чтение Шахнаме» и писатель таким образом акцентирует внимание читателя на важность данной традиции среди народов тех времён. Также автор искусно изображает некоторые обычаи времён поэта, например: кружки чтения «Шахнаме», культурные вечера, траур, гостеприимство, поэтические турниры, этикет и др. этнографические особенности. Статья рассматривает вышеуказанные темы и «чтение Шахнаме» анализируя ряд примеров.

Ключевые слова: С. Улугзаде, роман «Фирдауси», фольклор, традиционная культура, обычаи, этнографические особенности, анализ.

Rahmoni Ravshan

TRADITION OF THE «SHAHNAMEH» READING IN THE NOVEL "FERDOWSI" BY S. ULUGHZODA

Every writer, regardless of the type and genre of his work, will use folklore and ethnographic materials. Fruitful use of folklore and traditional culture depends on the talent, worldview, observation, memory and practice of the writer. S. Ulughzoda is one of those writers who consciously used elements of folklore and traditional culture in all his works, based on materials from reliable sources. The novel "Ferdowsi" is also no exception to this list. Throughout the novel, the image of the tradition of runs like a red thread, and the writer thus draws the reader's attention to the importance of this tradition among the peoples of those times. Also, the author skillfully depicts some of the customs of the times of the poet, for example: reading circles of "Shahnameh", dinner parties, cultural evenings, mourning, poetry tournaments, communication culture and other ethnographic features. The article discusses the above topics and reading the "Shahnameh" by analyzing a number of examples.

Keywords: S. Ulughzoda, novel "Ferdowsi", reading the "Shahnameh", folklore, traditional culture, customs, ethnographic features, analysis.

ТДУ 37 тоҷик+008+39тоҷик+9тоҷик+502+556+29

Раҳимӣ Дилшод

ТАСВИРУ ТАВСИФИ ОБ ДАР АСОТИРИ ЭРОНИ БОСТОН

Об ҳамчун бузургтарин неъмати табиат дар низоми оғаринии оламу одам, ҳаёти гиёҳону ҷонварон ва мардумон дар байни ҳамаи ҳалқу ақвом ва адёну асотир мақому манзалати олиро доро мебошад. Арғузорӣ ва эҳтироми об дар байни ҳалқҳои эронитабор аз даврони қадимтарин ибтидо мегирад, ки ишиораву тасвири онро дар китоби Авесто, адабиёти паҳлавӣ, бозмондаҳои асотири бостон, ҳамосаҳо, осори санъат ва намунаҳои фолклорӣ мушиҳуда кардан мумкин аст.

Дар Авесто об дар баробари оташу хоку бод аз унсурҳои асосии ҳаёт ба шумор рафта, аз оғаридаҳои Аҳурамаздо мебошад. Об дар оғаринии тамоми таркиби олами мавҷудот – гетӣ ва қайҳон мавқеъ доштааст. Об дувумин оғаридаи моддӣ буда, мутобиқи ривояте, об аз ашк ва ба ривояти дигар, аз бод оғарида шудааст. Нахустин қатраи об баробар бо паҳнои ҳамаи обҳо будааст. Пасон Аҳурамаздо бо ёрии он об замин, абрӯ буду борон ва барфро оғаридааст.

Дар устураҳои Эрони бостон эзадон Тишиштар – муваzzaf ба расонидани борон ва Аредвисура Аноҳито – ҳомии обҳои рӯйи замин маҳсуб будаанд. Мувоғиқи маълумоти «Бундаҳишн» Тишиштар бо деви ҳуискӣ Анаоша, ки монеи боронҳо буд, дар набард мешавад. Дар ду навбат Анаошашаи дев голиб меояд, аммо дар набарди севум Тишиштар пирӯз меояд ва ўро аз дарёи Фарохкарт дур меронад.

Ниёғони тоҷикон ба хотиди ҳифзу покии об ва баракату фаровонии он расму ойинҳои гуногуно барто мекарданд ва бовару ақоиди муҳталифро риоя менамуданд. Аз он ҷумла, барои худоён қурбонӣ мекарданд, ба онҳо пешкаши менамуданд, ниёши ва дуо меҳонданд. Бокимондаи ин расму ойинҳо дар замони муосир низ аз ҷониби муҳаққиқон мушоҳида ва пажӯҳии шудаанд.

Ҳамчунин дар минтақаҳои гуногуни тоҷикнишини Осиёи Марказӣ маросими боронталабӣ бо номҳои Ашаглон, Сусхотун, Чилхотун, Ялконхотун ва гайра маъмуланд, ки бегуфтугӯ ба асостири марбут ба Аредвисура Аноҳито ва Тиштар работ доранд.

Калидвожаҳо: об, фарҳанг, тоҷикон, устура, Авесто, Бундаҳиишн, Эрони бостон, Тиштар, Аредвисура Аноҳито, Ашаглон, ойин.

Об, мои шаффофи беранг, ҳаётбахш ва ошомидани тамоми мавҷудоти зинда ва яке аз ҷор үнсури асосии табиат аст, ки дар фарҳанги суннатии мардуми тоҷик ҷойгоҳи хоссе дорад. Арҷузорӣ ва эҳтироми об баробари оташу хоку бод дар байни ҳалқои эронитабор аз даврони қадимтарин ибтидо мегирад, ки ишораву тасвири онро дар китоби Авесто, адабиёти паҳлавӣ, бозмондаҳои асостири бостон, осори санъат ва намунаҳои фолклорӣ мушоҳида кардан мумкин аст.

Об дар асостири Эрони бостон марбут ба Аҳурамаздо ва эзадони нек аст, зеро бунёди оғариниш ба об вобастааст. Дар мазмуни устураҳо баён шудааст, ки оғаридои аҳуроӣ аз обу ҷашмаву дарё ва борон пуштибонӣ мекунанду маҳлуқони аҳриманӣ обҳоро шӯру гандидаву қасиф месозанд. Аз ин рӯ, дар Авесто таъқид мегардад, ки маҳлуқоти зиштиридори аҳриманӣ бояд аз сари обҳо дур карда шаванд.

Бо ин мазмун дар бандҳои 7-8 ҳоти 65-уми «Ясна» чунин омадааст:

Эй обҳои нек! Эй беҳтарин оғаридай Маздо!

Об аз они бадандеш мабод!

Об аз они бадгуфткор мабод!

Об аз они бадкирдор мабод!

Об аз они дуждин (бевичдон), дӯстозор, мугозор, ҳамсоязор ва хонаводазор мабод...» [1, с. 184].

Дар қисмати Вандидоди Авесто, фаргарди ҳафтум, баҳши панҷум дар мавриди гиромидошти об Зардушти бо Аҳура Маздо чунин пурсу посухе анҷом додааст:

« – Эй додори астуманд! Эй ашаван! Оё қасе, ки мурдори чиркинеро дар об ё оташ биафканад ва ҳар як аз он дуро биёлояд, метавонад дигарбора пок шавад?

Аҳура Маздо посух дод:

– Эй Зардушти ашаван! На! Наметавонад! Ӯ аз дӯзахиён аст... Ӯ аз табоҳкорон аст».

Яке аз дарёҳои бузург, ки ҳамаи обҳои ҷаҳон аз он ҷорӣ мешудаанд, дар Авесто дар шакли *Воурукаша* ва дар матнҳои паҳлавӣ ба гунаи *Фароҳкарт* зикр шудааст. Бояд гуфт, ки дар сарҷашмаҳои форсии бостону паҳлавӣ ва форсии наъ дарё ба маънои баҳр мебошад. Ҳар сол бо мусоидати эзади Тиштар абрӯи боронвар аз дарёи

Воурукаша пуроб мешуданд ва эзади бод – Вата онҳоро ба сӯйи ҳафт кишвар ронда мебурд.

Пури Довуд тахмин кардааст, ки ин дарё бо баҳри Хазар (Каспий) яке бошад ва ба ин маънӣ ў ба навиштаҳои матнҳои гуногун ишора кардааст. Аз он ҷумла ў ба навиштаи «Бундахишн» (бахши 29, банди 10) истинод менамояд, ки дар он Кангдиж дар ҷандин фарсанг аз самти шарқии дарёи Фароҳкарт тасвир шудааст ва дар сарчашмаи дигар «Менуи хирад» (бахши 62, бандҳои 13–14), ки Кангдиж дар ҳовар ва дар сарҳади Эронвич зикр шудааст. Аммо М. Баҳор дар баррасии ҷуғрофиёи асотири Эрон пас аз баҳсу пажуҳиши дақиқе ин дарёро бо уқёнуси Ҳинд яке мешуморад [7, с. 719].

Дар асотири Эрони бостон **Аредвисура Аноҳита** номи илоҳаи обҳо буда, дар «Обоняшт»-и Авесто васфу кирдор ва ситоишу ниёиш ба ў зикр гаштааст. Аз он ҷумла, гуфта мешавад, ки Аноҳита эзадбонуи зебову бемисл ва неруманду далер буда, ба хотири ў дар соҳили дарёву рӯдҳо ва назди ҳавзу ҷашмаҳо курбонӣ ва пешкашҳо мекардаанд. Дар «Обон-яшт», кардаи севум, банди 13 омадааст, ки Аредвисура Аноҳита бо ҷаҳор аспи бузурги сапед, якрангу якнажод бар зидди девону ҷодувону париён ва мардумони зишткор мубориза мебарад. «Ӯст он зўрманди дураҳшони баланд болои бурзанде, ки рӯзону шабон дар бузургӣ ҳамчанди ҳама обҳои рӯйи замин ба нерумандӣ равон шавад. Ӯст дорандай ҳазор дарёча ва ҳазор рӯд, ҳар як ба дарози чихил рӯз роҳи марди ҷобуксавор» [1, с. 228].

Ҳамчунин дар кардаи панҷуми «Обон-яшт» зикр шудааст, ки Аредвисура Аноҳита ҳамеша ба шахсони пешкашоварданда комёбӣ мебахшад. Ҳушангӣ пешдодӣ ба ў сад аспу ҳазор ғову даҳ ҳазор гӯсфанд пешкаш овард ва аз Аноҳита талаб кард, ки ўро бузургтарин шаҳриёри ҳамаи кишварҳо гардонад. Аредвисура Аноҳита ўро комёбӣ бахшид. Ҳамин тарик, ў ба Ҷамshed, Фариҷон, Гаршоспи Наримон, Қовус, Кайхусрав, Тӯс ва дигарон, ки наздаш пешкашҳо оварда буданд, муродашонро ҳосил намуда, комравой бахшид [1, с. 218-222].

Аз пораҳои асотири бостон маълум мешавад, ки пешкаш овардан ба Аредвисура Аноҳита ҳамчун ойин маъмул будааст. Яке аз маросимҳои боронталабӣ, ки дар байни тоҷикон бо номҳои *Ашаглон* ва *Сусҳотун* маъруф аст, ба ҳамин илоҳаи об иртибот дорад. Вақте Ашаглон, ки дар шакли ҳӯса ё пиразане тасвир мекунанд, ба дари ҳонаҳои деҳа меравад, занҳо ба сари ў об пошида, ба хотири Ашаглон каме гандум ё нахӯд, ё лӯбиё ва ё дигар навъи ғалла пешкаш мекунанд.

Ҳамчунин далели ҳеле қадимӣ будани ин маросим дар он аст, ки ҳангоми иҷрои суруди Ашаглон ва ё Сусҳотун барои талаби об ба Ҳудо неву ба Ашаглон ё Сусҳотун муроҷиат менамоянд. Аз ин ҷо ҳулоса баровардан мумкин аст, ки эзади қадимаи обҳо Аредвисура Аноҳита дар тӯли садсолаҳо ба симои Ашаглону Сусҳотун табдил ёфтааст.

Инчунин дар устураҳои қадими эронӣ **Тиштар** номи эзади борон буда, дар Авесто дар шакли Тиштрӣ, дар паҳлавӣ – Тиштар ва дар форсии навин бо номҳои Тиштр ва Тир зикр шудааст. Дар осмон ба номи Тиштар ситораи равшане номида шудааст, ки муодили номи ў забони юнонӣ – Сириус ва дар арабӣ – Шаърои Яманӣ мебошад.

Вазифаи Тиштар об гирифтан аз дарёи Фароҳкарт ва онро дар шакли борон резонидан ба заминҳои аҳурой аст.

Ӯ сарвари ҳамаи ситорагон аст ва ҳеч ҷодуе наметавонад ба ӯ осеб расонад. Ӯро баробар ба Ҳурмазд (Урмазд, шакли паҳлавии номи Ахурамаздо) ситоиш ниёиш мекунанд. Баробари тулӯи ӯ ҷашмаҳо равон мешаванд. Барои омадан ва тулӯи ӯ бояд гӯсфанди якрангро қурбонӣ ва бирён кард. Тиштар муҳимтарин эзади боронсоз аст [8, с. 171].

Дар «Тир-яшт»-и Авесто Тиштар ба унвони ситораи ройуманди фарраманд ва эзади тавони неруманди тезбини баландпояи забардаст тавсиф ва ситоиш шудааст. Тиштарро писар ва ё набераи Апам Напат ҳондаанд ва гуфта мешавад, ки тухмаи об дар ӯст. Тиштар ба пайкари аспи поке даромада, бо париён, ки ба пайкари ситорагони дунбоддор табдил шуда, ба назди дарёи Фароҳкарт омада буданд, дар набард мешавад ва онҳоро дарҳам мешиканад. Ва ӯ ба дарё даромада, хезобҳо, яъне мавҷҳоро бармеангезад. Он гоҳ Сатвиси ёвари ӯ обҳоро ба ҳафт қишвар мерасонад. Сипас Тиштар рӯй ба сӯйи қишварҳо меоварад, то онҳоро аз соли хуш баҳраманд кунад [1, с. 237].

Дар кардаи шашуми «Тир-яшт» зикр шудааст, ки Тиштар дар давоми як моҳ шабҳо дар осмон ба пайкарҳои гуногун дар ҷилва мешавад. Ӯ дар нахустин даҳ шаб ба пайкари ҷавонмарди понздаҳсолаи дураҳшон, равшанчашм, бурзманд, неруманд ва тавонону ҷолоқ бо тани аз фурӯғ дураҳшон парвоз мекунад. Дар дувумин даҳ шаб Тиштар ба пайкари ғове зарриншоҳ дар фурӯғ парвоз менамояд. Дар севумин даҳ шаб ӯ ба пайкари аспи сапеди зебое бо гӯшҳои заррину лиғоми зарнишон дар фурӯғ ба парвоз меояд. Дар ҳамин сурат ӯ ба дарёи Фароҳкарт фуруд меояд. Дар баробари ӯ Апаошаи дев, ки хушксолӣ овардан вазифааш буд, ба пайкари аспи сиёҳи саҳмноки сару гарданаш қал, гӯшу думаши қал бадар меояд. Тиштар ба Ахурамаздо муроҷиат карда, мегӯяд, ки агар мардум маро дар намоз ном баранд ва ситоиш кунанд, он гоҳ ман неруи даҳ асп, неруи даҳ шутур, неруи даҳ ғов, неруи даҳ қӯҳ ва неруи даҳ оби новтوك биёбам.

Ахурамаздо худ Тиштарро ситоиш мекунад ва ба ӯ неруи даҳ асп, неруи даҳ шутур, неруи даҳ ғов, неруи даҳ қӯҳ ва неруи даҳ оби новтوك мебахшад. Тиштар ба пайкари аспи сапеди зебое бо гӯшҳои заррину лиғоми зарнишон табдил ёфта, ба назди дарёи Фароҳкарт фуруд меояд ва бо Апаоши дев ба набард медарояд. Онҳо то нимрӯз мечанганд ва ниҳоят Тиштар ба Апаоши дев ғолиб омада, ӯро ба андозаи як ҳоср (такр. як фарсанг) аз дарёи Фароҳкарт дур меронад. Тиштар хушнудона ҳурӯши шодкомӣ ва растагорӣ мебарорад, ки:

- Ҳушо ба рӯзгори ман, эй Аҳура Маздо!
- Ҳушо ба рӯзгори шумо, эй обҳо! Эй гиёҳон!
- Ҳушо ба рӯзгори ту, эй дини маздопарастӣ!
- Ҳушо ба рӯзгори шумо, эй қишварҳо! Аз ин пас, бе ҳеч боздоранде об дар ҷӯйҳои шумо бо базрҳои дуруштдона ба сӯи қишиғорҳо ва ба базрҳои рездона ба сӯи ҷарогоҳҳо, ба ҳама сӯи ҷаҳони астуманд равон гардад [1, с. 240].

Ҳамин тарик, Тиштар дар шакли аспи сапеди зебое бо гӯшҳои заррину лиғоми зарнишон ба дарёи Фароҳкарт даромада, хезобҳои дарёро бармеангезад.

Инчунин Тиштар дастай париёнро, ки низ оғаридаи Аҳримананд ва меҳоҳанд, ки ба обёй шудани заминҳои аҳурой монеъ шаванд, шикаст медиҳад. Пас аз ин селоби боронҳои пуршитоб дар шакли абрҳои ҷӯшону хурӯшон дар ҳафт қишивар пароканда мешаванд.

Тиштар дар сурати аспи сапеди зебое бо гӯшҳои заррину лиғоми зарнишон, ҳамаи шохобаҳо, ҳамаи рӯдҳо ва ҳамаи ҷӯйҳои зебои дарёи Фароҳкартро – он дарёи неруманди жарфи хушдидгоҳро, ки обаш замини паҳновареро фаро гирифтаст, назорат мекунад. Ин обро Тиштари тавону ба қишиварҳои бахш кунад, ки мардумони онҳо ўро биситоянду гиромӣ бидоранд ва хушнуд кунанду сипос гӯянд [1, с. 243].

Мардумони қадим Тиштари ройуманди фаррамандро ба ойини поки худ дар намозҳояшон ситоиш мекарданд, барои ў бо зауру барсам ва ҳаум маросим барпо менамуданд ва ба ғоҳи зарурат гӯсфанд курбонӣ мекарданд.

Як нуктаро бояд қайд кард, ки дар асотири эрониёни қадим образи эзади сайёраи уторид – Тири, ки ҳомии дабирон ба шумор мерафт, бо симои Тиштар омезиш пайдо мекунад. Муҳакқики расму ойинҳои зартуштӣ Мэри Бойс сабаби ин омезишро дар он медонад, ки ҳар ду ҳам эзадҳои чирмҳои осмонӣ мебошанд (Тиштар – ситораи дураҳшони Сириус ва Тири – уторид, дар форсии нав – Тир). Мардум ба ҳар ду муроҷиат карда, ситоишу ниёиш ҳонда, аз онҳо борон металабиданд. Ҳамасола зартуштиён бо номи Тирикан (Тиргон) иде доштанд, ки дар моҳи Тир барпо мешуд, аммо дар ҳамаи расму ойинҳои ин ид ба Тиштар дуову ниёиш мекарданд. Он ҳам иди борон ва ҳам ҷашни ҳардӯи ин эзадон ба шумор мерафт [3, с. 77].

Дар асари паҳлавии «Бундахишн» набарди Тиштар бо деви хушкӣ Апаоша низ тасвир шудааст. «Тиштар ба се тан бигашт: мардтан, асбтану говтан. Сӣ шабонарӯз дар равшанӣ парвоз кард. Ба ҳар тане даҳ шабонарӯз борон овард. Чунон ки ахтаршуморон гӯянд, ки ҳар ахтаре се тан дорад. Ҳар сиришки он борон ба андозаи ташти бузурги обе (буд) баркашидаву баргашта. Ҳамаи заминро ба баландии марде об биистод. Он ҳрафстрон [ҳашарот – Д.Р.], (ки бар) замин (буданд) ҳама бад он борон күшта шуданд, ба ҷуз андаке пардор (ва оғнон), ки ба сӯроҳҳои замин фурӯ шуданд. Пас, (бар асари) минуи бод, (ки) низ ҷон наёмехта буд, Боди дарвое ҷон ҷон, (ки) дар тан ҷунбад, фароз ҷунбида шуд. Он (бод) ҳамаи он обро бимолонид, ба каронаи замин овард, дарёи Фароҳкард аз ў (пайдо) шуд. Он ҳрафстр (он)и мурда ба замин фурӯ монд(анд) ва заҳру гандаш (он) ба замин баромехт. Тиштар барои бурдани он заҳр аз замин, ба тани асби дароздунбе дар дарё фурӯ шуд. Апаоши дев ҳамонандии асби сиёҳи кутоҳдунбе ба муқобила битоҳт. Ў Тиштарро як фарсанг ба сутӯҳӣ биронид. Тиштар аз Ҳурмузд тавон хост. Ҳурмузд нерумандиро бар (ӯ) бибурд. Ҷунин гӯяд, ки дар замон, неруи даҳ асби нар, даҳ шутури нар, даҳ ғови нар, даҳ қӯҳу даҳ рӯд бар Тишт омад. Ў Апаоши девро як фарсанг ба сутӯҳӣ битозонид...

Ӯ даҳ шабу рӯз бад-он оин борон овард. Он заҳри ҳравстрон, ки дар замин буд, ҳама дар он об биёмехт, он обро меҳтар шӯр бикард. Он чӣ дар замин бимонад, аз он тухма ҳрафстарон падид ҳамеомаданд.

Пас бод он обро ба ҳамон оин то ба сар расидани се рӯз, ба сӯй-сӯи замин бознишонид. Се дарёи бузургу се дарёи кӯҷак аз он падид омад [12, с.50-51].

Дар ҳамин бахши «Бундаҳишн» пайдоиши нахустин тундару ҷароғак ё раъду барқ ба гунаи асотирӣ шарҳ дода шудааст. Тиштар бо ҳуми абар, ки ҳамчун силоҳ зикр шудааст, оби абрҳоро ситонида бороне меборонад, ки ҳар қатрааш баробар ба сари ғову мард ва мушти одам будаанд. Дар ин боронрезӣ Апаоши дев бо ёвари ҳуд деви Испанҷаруш¹ ба набарди Иштар бармехезанд. Эзади оташи осмонӣ Вазишт ба ёрии Тиштар меояд ва аз зарбай ғурзи ў Испанҷаруш наъра мезанад. Садои наъраи ў ҳамон овози раъд аст, ки ҳангоми борон боридан ба вучуд меоянд [12, с. 51].

Ба тарики муқоиса бояд қайд кард, ки дар асотири Ҳиндӣ қадим Врітра – аждаҳои моршакл буда, бо тани бузургаш пеши дарёҳоро мебандад. Ҳеч қас ҷуръати ҷангидан бо ўро надоштанд ва танҳо Индира нотарсона бо Врітра мечангад ва ўро кушта обҳоро начот медиҳад.

Вазифаи дигари Тиштар, ки дар «Бундаҳишн» зикр шудааст, тавассути боронҳо парокандани тухми гиёҳон аст. Дар бахши «Дар бораи ҷигунағии гиёҳон»-и «Бундаҳишн» оварда шудааст, ки дарҳати Бастухм (дар Авесто Ҳарвистуҳмак) бар дарёи Фароҳкард рустааст. Ҳар сол Симурғ он дарҳатро биафшонад, тухмҳои он дар оби дарё бирезад ва Тиштар онҳоро бо оби борон ситонад ва ба қишварҳо барад.

Образи дарҳати мазкур минбаъд бо номҳои гуногун (чинор, сидр) дар афсонаҳои мардумони эронитабор зикр мегардад, ки Симурғ бар фарози он лона дорад ва аз зери он ҷӯйи об мегузарад. Он ҳамчун прототипи дарҳати ҳаёт низ дар фолклори ҳалқҳои форсизабон хидмат кардааст [10, с. 15].

Обон (дар паҳлавӣ Опон), номи мӯҷарради ҳамаи обҳо ва сифати эзадбону Аредвисура Аноҳита аст. Дар порае аз навиштаҳои паҳлавӣ Бурзязд ҳонда шуда ва бо Апам Напат (=Напат Апам) яке шумурда шудааст. Даҳумин рӯзи моҳ ва ҳаштумин моҳи сол бо номи Обонгон ҷашне будааст, ки ба об иртибот дорад [7, с. 675].

Дар «Бурҳони қотеъ» омадааст: «Обонгоҳ бар вазни Обонмоҳ рӯзи даҳуми Фарвардинмоҳ бошад ва номи фариштае низ ҳаст, ки мувакkal бар об аст. Гӯянд: «агар дар ин рӯз борон биборад, Обонгоҳи мардон аст ва мардон ба об дароянд ва агар наборад, Обонгоҳи занон бошад ва эшон ба об дароянд ва ин амалро бар ҳуд шугун ва муборак донанд» [4, с. 35].

Ниёғони мо бовар доштанд, ки обу рӯшной аз як манбаъ тавлид мешаванд. Дар «Бундаҳишн» омадааст, ки рӯшной ва обҳо аз Албурз, кӯҳе, ки гирдогирди ҷаҳонро фаро гирифтааст, бармеоянд. Ҳар рӯз Ҳуршеду Моҳу ситорагон, ки манбаи рӯшноиянд, низ аз паси Албурзкӯҳ берун мешаванд. То ба имрӯз мазмунҳои асотирӣ дар боварҳои тоҷикон ва ҳалқҳои дигари эронитабор ақидаҳо дар бораи «об – рӯшной» боқӣ мондаанд. Тоҷикон, агар обро касе резонад, мегӯянд, ки нороҳат нашавед, об рӯшной аст, яъне фоли нек мебошад, пайомади хуше ҳоҳад овард.

Тибқи маълумоти «Бундаҳишн», Ҳурмазд дар гетӣ ё олами моддӣ нахуст осмонро оғарид ва сипас аз ғавҳари осмон обро хилқат намуд.

¹ Испанҷаруш – деви ёвари Апаоша, дар тарҷумаи О.М. Чунакова «Аспанҷарак» омадааст.

Офариниши об панҷоҳу панҷ рӯз давом карда, дар рӯзи Обони моҳи Тир ба анҷом расид ва панҷ рӯз диранг (таваққуф) кард. Баъдан аз рӯзи Меҳри Тирмоҳ сар карда, аз об заминро дар ҳафтод рӯз оғарида. Ҳамин тариқ оғариниши гиёҳону ҷонварон ва мардумон идома ёфтааст [12, с. 33].

Об дувумин оғаридаи моддӣ буда, мутобики ривояте, об ашк ва ба ривояти дигар, аз бод оғарида шудааст. Нахустин қатраи об баробар бо паҳнои ҳамаи обҳо будааст. Пасон Ахурамаздо бо ёрии он об замин, абрӯ боду борон ва барфро оғаридааст.

Бинобар матнҳои паҳлавӣ, чун нахустин ҷуфти инсон – Машӣ ва Машёна аз замин ба мисли гиёҳ рустанд, аввалин ҳӯрокашон об буд ва чун маргашон фаро расид, танҳо об меҳӯрданд [8, с. 23].

Дар тасаввуроти асотирии хоразмиёну боҳтариён **Вахш** ё **Оҳшо** (шакли юонии он Оксус) эзади ҳомии дарёи Ҷайхун ба шумор мерафт. Абӯрайҳони Берунӣ дар «Осору-л-боқия» навиштааст, ки хоразмиён дар рӯзи даҳуми моҳи Аҳман иде доранд, ки «Вахшанком» ном дорад ва «Вахш» номи фариштаест, ки ба ҳама обҳо, маҳсусан ба наҳри Ҷайхун мувакkal аст [2, с. 262].

Дар асотири боҳтариён илоҳа Оҳшо ҳамчун эзади обу обёрий ва файзу баракатдиҳанда парастиш мешуд. Дар наздикии резишгоҳи дарёҳои Вахш ва Панҷ ибодатгоҳи қадими пайравони ойини зардуштӣ – Тахти Сангин сохта шуда буд, ки ба ҳама обҳо, маҳсусан ба наҳри Ҷайхун дошт.

Пас аз истилои Искандари Македонӣ дар Осиёи Миёна маданияти эллинизм ба вучуд омад ва нишони чунин синтези фарҳанги юонониву боҳтариро дар мисоли бозёфтҳои археологии соҳили дарёи Ому мушоҳида кардан мумкин аст. Тавре ки пажӯҳишгари рус Т. Мкртичев таҳқиқ кардааст, дар замони ҳаҳоманишиҳо дар соҳили дарёи Ому маъбади оташпарастии Тахти Сангин сохтаанд, ки дар он эзади дарёи мазкур – Вахш, ба юонӣ Оксро ситоишу парастиш мекарданд. Ба мо маълум нест, ки чехраи Вахши эронӣ чи гуна будааст, аммо юониён бо ҳуд идеология ва санъати ҳудро оварданд ва симои персонажҳои марбут ба об дар Осиёи Марказӣ эҷод мешуданд. Атросоки эронӣ бо ҳамин усул симои Оксро дар шакли пирмарди бемӯй, ки дар даст қӯшнай ё ҷуфтнай менавозад, тасвир кардааст. Дар давраи эллинӣ бахшида ба дарёи Окс ҳайкалчаҳои фариштаву ҳудоёни ҳурди пантеони юонӣ – занҳо бо думи моҳӣ, бо пойҳои асп ва болҳои парандагон сохта мешуданд, ки ҷанде аз онҳо аз дарёву рӯдҳонаҳои маҳаллӣ дарёфт шудаанд [9, с. 3].

Академик Бобоҷон Гафуров низ дар асари мондагори ҳуд «Тоҷикон» роҷеъ ба тасаввурот дар бораи ҳудои Вахш (Оҳшо) ишорат кардааст. Ӯ ба манобеи гуногуни таъриҳӣ такя ва истинод карда, навиштааст, ки дар маъҳазҳои ҳиндӣ «Вахшу» гуфта, Амударё дар назар дошта шудааст. Дар санги қандакории осорхонаи Калкатта чунин дуоро нақш кардаанд: «Вахш ҳудои яккаву ягона» [6, с. 224].

Нақлеро ёдовар шудан ба маврид аст, ки камина ҳангоми экспедитсияи мардумшиносӣ дар соли 2019 онро аз сокини шаҳри Норак Қосимов Раҳматулло оид ба дарёи Вахш сабт карда будам. Шаҳри Норак, ки дар самти соҳили рости дарёи Вахш ҷойгир шудааст, сокинонаш аз даврони қадим дар бораи дарёи Вахш ҳар гуна ақидаву ривоятҳо доштанд ва баъзе расму ойинро иҷро мекарданд. Ба қавли

хамсӯҳбати мо Р. Қосимов, аз даврони қадим то ба нимаи аввали асри XX мардуми дехаҳои Норак ҳар сол барои дарёи Вахш хурӯс, буз ё гӯсфанд қурбонӣ мекарданд. Қариб ҳар хонавода қурбонӣ мекардааст. Сабаб ин будааст, ки ҳар сол одамони зиёде дар он ғарқ мешудаанд ва дарёи Вахшро “дарёи хунхӯр” меномидаанд.

Маълум мешавад, ки қурбонӣ на барои худи дарё, балки барои эзади Вахш ё Оҳшо пешкаш мешудааст ва мардум дар тимсоли дарё симиои антропоморфии эзадро тасаввур мекардаанд.

Ходисаи ба ин монандро муҳаққик Ӣслом Раҳимов ба қайд гирифтааст, ки дар Ҳучанд ҳангоми боло баромадани сатҳи оби Сирдарё занон дар даст кафлес гирифта, оби ба дамишомадаро бод мекашидаанд. Бо ин роҳ занони ҳучандӣ дарёро ором мекардаанд. Ба гумони ин пажӯҳишгар, дар лаби дарё ҳангоми боло рафтани сатҳи об ба даст кафлес гирифта баромадани занон ва бо ин роҳ талаб кардани паст фаромадани сатҳи об аз унсурҳои ниёиш ба Ардевисура Аноҳита ва ё Обон мебошад [11, с. 13].

Ҳамин тарик, дар фарҳанги мардуми тоҷик то ба имрӯз бовару эътиқод ва устуратораҳои зиёде мушоҳида мешаванд, ки аз тасаввуроти асотирии ниёгони мо роҷеъ ба обу дарё, борон ва ҳодисаҳои дигари табият ба вучуд омадаанд. Сарзамини кишвари мо аз об фаровон аст ва ҷунин муҳит бегуфтугӯ ба доираи асотири фолклор, адабиёт ва анвои санъат бетаъсир буда наметавонад.

Адабиёт

1. Авесто / тарҷумаи Ҷ. Дӯстҳоҳ. – Душанбе: Қонуният, 2001. – 792 с.
2. Берунӣ, А. Осор-ул-боқия / А. Берунӣ. – Душанбе: Ирфон, 1990. – 432 с.
3. Бойс, М. Зороастрйцы: Верование и обычаи / пер. с англ. И.М. Стеблин-Каменского. – Москва: Наука, 1987. – 304 с.
4. Бурҳон, М. Бурҳони қотеъ / М. Бурҳон. – Душанбе: Адиб, 1993.– Ҷ.1.– 416 с.
5. Геродот. История / перевод примечания Г. А. Стратановского. – Ленинград: Наука, 1972. – 600 с.
6. Фафуров, Б. Тоҷикон: Таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна / Б. Фафуров. – Душанбе: Ирфон, 1983. – Ҷ. 1. – 704 с.
7. Дӯстҳоҳ, Ҷ. Ёддоштҳо / Ҷ. Дӯстҳоҳ // Авесто. – Душанбе: Қонуният, 2001. – С. 569-746.
8. Қулизода, Ҳ. Фарҳанги асотири эронӣ / Ҳ. Қулизода. – Техрон: 2010 (1388 ш., бо алифбои форсӣ). – 472 с.
9. Мкртычев Т. Вода, боги и люди в Центральной Азии / Маводи электронӣ / Т. Мкртычев // Низоми дастарӣ: <http://kungrad.com/aral/book/vod>.
10. Раҳимӣ, Д. Таҳаввули симиои мурғи асотирӣ – Симурғ дар адабиёт ва фолклори тоҷик / Д. Раҳимӣ // Паёмномаи фарҳанг. – 2021. – №2 (54). – С. 13-24.
11. Раҳимов, И. Ҷустуҷӯҳо дар фарҳанги мардуми Ҳучанд / И. Раҳимов. – Душанбе: Аржанг, 2020. – 160 с.
12. Фарнбағ, Д. Бундаҳиш /Д. Фарнбағ. – Душанбе: Эҷод, 2006. – 196 с.

Рахими Дилшод

ОПИСАНИЕ ВОДЫ В ДРЕВНЕИРАНСКОЙ МИФОЛОГИИ

Вода, как величайший дар природы, занимающий особое место в сотворении мира и человечества, в жизни растений, животных и людей, в мифологии и религиозных мировоззрениях всех народов. В частности, поклонение воде у иранских народов берет свое начало с древнейших времен, о чем свидетельствуют древняя книга зороастрийцев - Авеста, литература пехлеви, эпические произведения персидско-таджикской литературы и образцы фольклора.

В Авесте вода является одним из главных элементов жизни, наряду с огнем, почвой (Землей) и воздухом (ветром), и является одним из творений Ахурамазды. Вода была в сотворении всего состава мира существ - земного мира и космоса. Согласно некоторым легендам, вода, как второе материальное творение, была создана из слез, а согласно другим легендам - из ветра. Первая капля воды была на одном уровне с распространением всех вод. С его помощью Ахурамазда создает Землю, облака, дождь и снег.

В древнеиранской мифологии распределение дождевой воды является обязанностью бога Тиштара, а богиня Аредвисура Анахита является покровительницей всех вод Земли. Согласно Бундахишне, Тиштар борется с демоном засухи Апаошой, который пытался удержать дожди от благородных земель. В двух поединках победил демон Апаоша, но в третьем поединке побеждает Тиштар и прогоняет его от реки Фарохкарта.

Предки таджиков организовали ряд ритуалов и церемоний в честь защиты чистой воды и ее благотворительности. В том числе, для богов, они приносили жертвы, читали молитву. Остатки подобных ритуалов наблюдаются и в наше время, которые зафиксированы исследователями. Например, итуалы вызывания дождя с названиями Ашаглон, Сусхотун, Чиллахотун, Ялконхтон и т.д. распространены в различных регионах Центральной Азии.

Ключевые слова: вода, культура, таджики, миф, Авеста, Бундахишн, древний Иран, Тиштар, Аредвисура Анахита, Ашаглон, обряд.

Rahimi Dilshod

DESCRIPTION OF WATER IN ANCIENT IRANIAN MYTHOLOGY

Water, as the greatest gift of nature, which has a special place in the creation of the world and humankind, in the life of plants, animals and people in the mythology and religious worldviews of all peoples. In particular, the worship of water among the Iranian peoples originates from the most ancient times, as evidenced by the ancient book of the Zoroastrians - Avesta, Pahlavi literature, epic works of Persian-Tajik literature, and folklore samples.

In the Avesta, water is one of the main elements of life, along with fire, soil (Earth) and air (wind), and is one of the creations of Ahuramazda. Water was in the creation of the entire composition of the world of beings - the earthly

world and the cosmos. According to some legends, water, as the second material creation, was created from tears and according to other legends from the wind. The first drop of water was on a par with the spread of all waters. With its help, Ahuramazda creates the Earth, clouds, rain and snow.

In ancient Iranian mythology, the distribution of rainwater is the duty of the god Tishtar, and the goddess Aredvisura Anahita is the patroness of all the waters of the Earth. According to the Bundahishna, Tishtar is fighting the drought demon Apaosha, who tried to keep the rains from the noble lands. In two duels, the demon Apaosha won, but in the third duel, Tishtra wins and drives him away from the Farokhkarta river.

The ancestors of the Tajiks organized a number of rituals and ceremonies in honor of the protection of clean water and its charity. Including for the gods, they made a sacrifice, prayed for that. Remnants of such rituals are observed in our time, which are recorded by researchers.

Rain-making rituals with the names Ashaglon, Suskhotun, Chillakhotun, Yalkonkhton, etc. are also common in various regions of Central Asia.

Keywords: water, culture, Tajiks, myth, Avesta, Bundahishn, ancient Iran, Tishtar, Ardviseura Anahita, Ashaglon, rite.

ТДУ 37тоҷик+9тоҷик+008+39тоҷик+641/642+796+82тоҷик
Ҷӯғосиев М.

СУННАТҲОИ ҶАШНИ НАВРӮЗ ДАР БОЛООБИ ЗАРАФШОН

Дар ин мақола суннатҳои хоси ҷашини Наврӯз дар болооби Зарафшон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Мардуми болооби Зарафшон дар посдории суннатҳои ҷашини Наврӯз саҳми арзанда доранд. Маросимҳое, ки дар ин минтақа дар аёми ҷашини Наврӯз баргузор карда мешаванд аз манотиқи дигари кишвар фарқ мекунанд. Сокинони болооби Зарафшон як моҳ қабл барои истиқболи ҷашини Наврӯз омодагӣ мебинанд. Онҳо ба шустан, тамиз кардан, таъмир кардани абзорҳо, фаршиҳо, либосҳо машгӯл гардида, тамоми ашёҳои куҳнаву нолозим ва аз истифода беруниро мепартоянд.

Дар болооби Зарафшон рӯзи душанбеи оғози ҳафттаро қабл аз Наврӯз “Оби Раҳмат” мегӯянд. Маҳз дар ҳамин рӯз сокинон корҳои поксозии муҳити атрофро ба анҷом мерасонанд. Агар дар рӯзи “Оби Раҳмат” борон борад мардум хеле хушинуд мешаванд. Онҳо бар он боваранд, ки ин борон оби раҳмат аз ҷониби Яздони пок буда, аз як тараф, боиси афзунии ҳосил ва файзу баракат дар қасбу кори дехқонон мегардад, аз ҷониби дигар, аз рӯи замин пою қадами наҳсу аҷузро шуста, онро аз балоҳо пок месозад.

Яке аз маросимҳои дигар, ки дар баъзе дехаҳои дурдости Зарафшон баргузор мегардад, маросими дудбароён мебошад. Маросими дудбароён як шаб пеш аз сайри наврӯзӣ сурат мегирад. Дар дудбароён бояд аз мӯрии ҳар як хонавода дуд барояд. Ё ба таъбири дигар бояд ҷароғи ҳар як хонавода фуруӯзон бошад то дар давоми сол рӯшаниву муҳаббат хонаводаро тарк нақунад. Ҳамчунин дар мақола роҷеъ ба маросим ва бозиҳои баъзе сокинони водии Зарафшон, ки ба ҷашини Наврӯз иртибот доранд, маълумоти ҷолиб дода шудааст.

Қаливоҷсаҳо: Наврӯз, Зарафшон, ҷашин, маросим, суннат, тозагӣ, дастурхон, мева, бозӣ, шодӣ, хонавода, суманак, дехқон, замин, рушаниӣ, иттиҳод.

Ҷашини Наврӯз аз ҷумлаи муҳимтарин маросимҳои фарҳангию суннатии ниёғони мо маҳсуб ёфта, омили мутаҳидкунандаи умумиятҳои гуногуни башарӣ ба шумор меравад. Суннатҳои хоси ҷашини наврӯзи оламфрӯз инсонҳоро дар руҳияи иттиҳод ва вахдату ҳамдигарфаҳмӣ тарбият менамоянд. Аз ин рӯ, ин ҷашини дар саросари олам доман паҳн карда алайҳи зулму истибоди аҷнабиён то ба имрӯз бокӣ мондааст. Фалсафаи ин ҷашини талқин намудани шодиву тараб ва дур кардани ғаму андӯҳ мебошад. «Назди башари куҳан шодиву тараб пойгоҳи арҷманӣ дошт. Дар катибаҳои иснод ва мутуни куҳан метавон қадимитарин ишораҳои сокинони фалоти Эронро ба русуми вижай ҷашиҳо ёфт. Дар катибаҳои даврони Ҳаҳоманишӣ омада, «Урмузд худои бузурге аст, ки барои башар шодиро оғарида» гуфта мешавад, ҳатто дар мавоқеи даргузашти фарде, мардум ва бастагони ўғиря намекарданд. Аз ин рӯ, фалсафаи шодӣ дар Эрони бостон муҳтавои пурбор дорад» [3, с. 15].

Бо шарофати Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон Наврӯз бо тамоми шукӯҳу шаҳомати худ дар гӯшаву канори Тоҷикистони офтобӣ таҷлил мегардад. Аз ҷумла, мардуми водии Зарафшон ин ҷаширо бо риояи ҳамаи суннатҳояш аз даврони қадим то ҳол бо ҳушнудӣ ҷашн мегиранд. Онҳо бар он боваранд, ки Наврӯз баёнгари наҷибтарин орзуви омол, ормону умедҳои башар буда, некиву накӯкорӣ, покиву озодагӣ, тарабу шодӣ, осудагиву ободиро талқин менамояд. Вокеан “Зарафшон, ки маҳди Суғди қадим аст, дар посдории суннатҳои наврӯзӣ ҷойгоҳи бузург дорад” [1, с. 72].

Дар ҷашири Наврӯз мардуми водии болооби Зарафшон баъзе амалҳое баргузор менамоянд, ки аз дигар манотики қишвар фарқ мекунанд. Ба қавли адабиётшинос Баҳром Мирсаидов, дар ин водӣ «..ҷашири Наврӯз на танҳо як рӯз, балки як моҳ ё бештар аз он таҷлил карда мешавад. Тараддуди истиқболи баҳор ҳанӯз дар оғози моҳи исфанд шурӯъ мешавад. Аҳли ин водӣ ҳамдигарро бо «иди сари сол муборак» мегӯянд ва омади баҳори ҳуҷастапайро фоли неки зиндагии хеш бармешуморанд» [1, с. 72]. Дар воқеъ як моҳ қабл мардуми ин водӣ барои истиқболи ҷашири Наврӯз бо табъи болида омодагӣ мебинанд. Онҳо ба тоза кардани манзилҳояшон машғул мешаванд ва ин анъанаро ҳонатаконӣ мегӯянд. «Истилоҳи ҳонатакониро бештар дар мавриди шустан, тамиз кардан, нав ҳаридан, таъмир кардани абзорҳо, фаршҳо, либосҳо ба муносибати фаро расидани Наврӯз ба кор мебаранд. Дар ин ҳонатаконӣ, ки се то ҷаҳор ҳафта тӯл мекашад, боясти тамоми абзорҳо ва василаҳои дигар, факат соле як бор он ҳам дар ҳонатаконии наврӯзӣ ҷо ба ҷо ва тамиз шавад [5, с. 54]. Ҳамчунин як ҳафта қабл аз ҷашири Наврӯз дар болооби Зарафшон рӯзи душанбеи оғози ҳафтаро “Оби Раҳмат” мегӯянд. Маҳз дар ҳамин рӯз сокинон корҳои поксозии муҳити атрофро ба анҷом мерасонанд. Агар дар рӯзи “Оби Раҳмат” борон борад, мардум хеле ҳушнуд мешаванд. Онҳо бар он боваранд, ки ин борон оби раҳмат аз ҷониби Яздони пок буда, аз як тараф боиси афзунии ҳосил ва файзу баракат дар қасбу кори дехқонон гардад, аз ҷониби дигар, аз рӯйи замин пою қадами наҳсу аҷӯзро шуста, онро аз балоҳо пок месозад. Яъне фалсафаи Оби Раҳмат поксозиву тармими муҳити атроф ва шукргузорӣ аз Ҳудованд аст. Дар шаҳри Самарқанд низ дар арафаи Наврӯз Оби Раҳмат баргузор мешудааст. Мусаллам аст, ки анъанаҳои мардуми болооби Зарафшон бо сокинони шаҳри Самарқанд умумияти зиёд дорад. Шаҳри Самарқанд дар гузашта маркази фарҳангии мардуми тоҷик маҳсуб ёфта, бо сабаби аз шукӯҳу шаҳомати хосса барҳӯрдор буданаш онро “Сайқали рӯи замин” меномиданд. Имрӯз низ аксарияти сокинони ин шаҳри қадимӣ тоҷикон мебошанд. Фолклоршиноси мардумшиноси шинохтаи тоҷик Дилшод Раҳимӣ дар ин бора суханони Абӯтоҳир валади Абӯсаиди Самарқандиро дар китобаш “Наврӯз, меҳргон ва ҷашини дигари ниёғон” овардааст, ки чунин аст: «аз одоту расми қадими мардуми ин шаҳр аст, ки дар аҳири соли аҷам, шаби душанбеи аҳири сол бар лаби ҷӯйи Оби Раҳмат ҷамъ мешаванд ва дар ин ҷӯй ғусл ва таҳорат мекунанд ва аз он оби ҷӯйи табарруқ мегиранд» [4, с. 102]. Ҳамчунин Дилшод Раҳимӣ қайд менамояд, ки “Мардум баъд аз ғуруби офтоб бо машъалҳои фурӯзон, бо раксу сурудҳонӣ ба сӯи руд меомаданд. Ба дарозои руд машъалҳоро ба замин қӯфта ва баъзе гулҳанҳо афрӯхта,

сипас оббозӣ мекарданд. Оббозӣ бо мақсади шустани гуноҳҳо ва тандурустӣ сурат мегирифт. Занҳо дар маросим иштирок намекарданд, онҳо дар бοғҷаҳо ва дигар чойҳои аз назар дур шустушӯйи маросимиро баргузор мекарданд, ё аз оби рӯди мазкур бурда дар хонаҳо дасту рӯй мешустанд” [4, с. 102].

Аз ин гуфтаҳо бармеояд ки дар фарҳанги тоҷикон об ҳамчун унсури поксозанда мӯқаддас шуморида мешавад. Аз ҷумла дар рӯзи Оби Раҳмат боридани борон ва ҷорӣ шудани об дар ҷӯю ҷӯйборҳо рамзи покиву озодагӣ ва афзун гардидани ризқу рӯзист. Рӯзи Оби Раҳмат барои қӯдакон ҳам ҷашн аст, зоро онҳо аз дамиданӣ субҳ то фаро расидани торикий бодбаракбозӣ мекунанд. Ҳангоми бодбаракбозӣ қӯдакҳо ҷолокона давида такрор ба такрор “Ҳайдар рав шимол биё” мегӯянд. Яъне онҳо тарафдори бошиддат вазидани шимол ҳастанд. Вазидани шимол барои босуръат гардиш намудани бодбаракҳо мусоидат менамояд ва бозии қӯдакон шавқовартар мешавад. Ачиб ин аст, ки дар рӯзи ҷоршанбеи ҳамин ҳафта бозӣ тозагиву тармими муҳити атроф машғул шудани сокинон мамнӯъ аст. Зоро сокинони болооби Зарафшон рӯзи ҷоршанбеи ҳамин ҳафттаро рӯзи наҳс медонанд. Пас саволи матраҳ ин аст, ки ҷаро рӯзи ҷоршанбеи оғози ҳафттаро Оби Раҳмат меноманд. Ва ҷунон ки зикр кардем бороне, ки дар ҳамин рӯз бо изни Яздон ба замин меборад барои шустани гуноҳҳои инсонҳо ва аз рӯи замин нест кардани наҳсу аҷуз аст. Таваҷҷӯҳи моро ин масъала ҷалб намуд ва аз мардони рӯзгордидаи болооби Зарафшон пурсон шедем, ки ҷаро маҳз пас аз рӯзи Оби Раҳмат рӯзи наҳсу аҷуз фаро мерасад. Ҳол он ки борони Оби Раҳмат ба қавле “пою қадами наҳсу аҷузро” мешӯяд ва сарчашмаи ин ихтилофот аз қучост? Дар посух онҳо гуфтанд, ки некиву бадӣ ҳамавақт дар меҳвари зиндагии инсоният қарор дорад ва ҳамеша инсонҳо барои пирӯзии некӣ ба бадӣ дар мубориза ҳастанд. Аз ҳамин нуқтаи назар то фарорасии Наврӯз сокинони болооби Зарафшон маросимҳои зиёде анҷом медиҳанд, ки канори ҳам омадани рӯзи Оби Раҳмат, наҳсу аҷуз, пухтани суманак, нонбаракону ошбаракон, дудбароён ва ҷуфтбарон далели ин гуфтаҳост. Маросими Оби Раҳмат ва наҳсу аҷуз, ки яке ифодагари покиву покизакорӣ ва дигаре баёнгари касифиу қасофатӣ мебошад, пас аз ривоҷи дини ислом дар ин минтақа роиҷ гардида аст. Таъбирҳои Оби Раҳмат ва наҳсу аҷуз бештар дар адабиёти марбут ба дини ислом ба ҷашм меҳӯранд.

Пас аз ду рӯзи гузаштани рӯзи наҳсу аҷӯз дар Зарафшон боз як рӯзи шодиву тараб фаро мерасад, ки ин рӯзро ошбаракону нонбаракон меноманд. Ин расм қаблан ду рӯз баргузор мегардид. Як рӯз маросими нонбаракон ва рӯзи дигар ошбаракон сурат мегирифт. Аммо дар солҳои охир ҳардӯи ин маросим дар як рӯз баргузор мешаванд. Аз сахар то нисфириӯзи нонбаракон мешавад ва баъд аз нисфириӯзӣ ошбаракон. Ин маросими наврӯзӣ бисёр бошуқӯҳ гузаронида мешавад. Як рӯз қабл аз маросим инсонҳои рӯзгордидаи ҳар хонадон ё шахси бонуфузи ҳар авлод фотиҳа медиҳад ва занҳо ба омода намудани кулҷаҳои баширу лазизи наврӯзӣ шурӯъ менамоянд. Субҳи барвақти рӯзи дигар пас аз фотиҳаи қалонсолон занҳо ба тайёр кардани оши бурида камари химмат мебанданд. Оши буридаро дар ин водӣ маҷмууан «суйуқ» меномонд, аммо бо номҳои гуногун ифода мекунанд. Масалан оши тӯпа, шӯлаи башир,

ӯмоч. Амалишавии ин маросим аз ҷониби кӯдакон сурат мегирад. Онҳо бо руҳияи болида, аз субҳи барвакт ба бурдани нон шурӯъ мекунанд ва ба ҳар хона рафта Сари соли наватон муборак шавад гуфта, ду кулча медиҳанд, соҳибхона бар ивази кулчаҳои онҳо Сари соли нави шумо ҳам муборак бошад, имсол соли баҳосият биёд, гуфта, боз ба онҳо кулча тақдим менамояд. Шарти асосии ин маросим чунин аст, ки ҳар наврас бояд аз хонаи ҳудаш кулча барад ва ҳар маротибае, ки кулчаҳои аз хона гирифтаашро ба охир расонид, боз ба хона баргардад ва ҳалтачаашро боз аз кулчаҳои лазизу гарми наврӯзӣ пур қунад. Аҳён-аҳён кӯдакони нисбатан танбал, ки ҳавсалай ба хона баргаштан надоранд, кулчаҳои аз як хона гирифтаашонро ба хонаҳои дигар медиҳанд. Ҳамин тавр нонбарӣ то нисфириӯзиро идома меёбад баъд аз нисфириӯзӣ ошбарӣ шурӯъ мешавад. «Бачаҳои ба хонаи ёру дӯст ва ҳамсояҳо ош овардаро калонсолон ба гуфтори хуш навозиш мекунанд, ба кисаҳояшон қанд меандозанд. Аз ин рӯ, талош барои бурдани ош дар ин шоми идона байни кӯдакон як мусобиқаро мемонад» [1, с. 73]. Ошбаракону нонбаракон воқеан яке аз маросими дӯстдоштани барои кӯдакон аст. Онҳо зимни бурдани ош ба хонаҳои ҳамдигар баъзе бозиву шӯхиҳои соли навиро аз қабили «Оши ошак» анҷом медиҳанд. Тартиби баргузории ин бозии кӯдакон ҷолиб аст. Онҳо ҳангоми бурдани ош ба хонаҳои пайвандону ҳамсояҳо дар кӯчаҳо бо ҳам рӯ ба рӯ шуда, аз ҳамдигар ҳоҳиш менамоянд, ки биёд «Оши ошак» ва ду зарфи калонро аз оши тӯппа пур намуда, ду нафарро барои сабқат муайян менамоянд. Аз ин нафарон ҳар касе, ки зудтар оши зарфи калонро ҳӯраад ғолиб дониста мешавад ва бокимондаи кӯдакон зарфҳои пур аз оши ҳудашонро ба ӯ тақдим менамоянд. Суннатҳои хоси ҷашни Наврӯз барои тифоқии мардум мусоидат менамоянд. Аз ҷумла «иваз намудани таоми идона рамзи ошноиву дӯстӣ ва меҳрубонии на танҳо бузургсолон, балки атфол низ ба шумор меравад» [1, с. 74].

Яке аз ҳӯрокҳои дигари хоси айёми наврӯзӣ Суманак аст, ки мардум онро рамзи эҳёи табиату нишоти зиндагӣ, меҳнату роҳат, фаровониву пурӣ, шодиву тараб, болидагии инсон ва таҷассумгари покиву некӣ медонанд. Аз ин рӯ, мардуми водии Зарафшон чун сокинони дигар манотики Ҷумҳурии Тоҷикистон дар остонаи Наврӯз ба умеди фаровонии ҳосилу сарсабзии рӯзгор гандумро сабз намуда, аз афшураи он суманак (саману) мепазанд. Дар деҳаҳо суманакро гузар ба гузар занҳои калонсол дастаҷамъона бо риояи суннатҳои қадимиён мепазанд. Бештарӣ авқот занҳо суманакро дар шаб мепазанд ва ҷавонон гирди дег ҷамъ омада тарзи пухтани онҳоро наззоракунон ба ҳушгӯиву шеърҳонӣ мепардозанд. Пухтани суманак дар деҳаҳои болооби Зарафшон ҳукми як идро дорад, ки дар меҳвари он шодиву тараб қарор дорад.

Яке аз маросимҳои ҷолибе, ки дар баъзе деҳаҳои дурдасти Зарафшон баргузор мегардад ин маросими дудбароён мебошад. Маросими дудбароён як шаб пеш аз сайри наврӯзӣ сурат мегирад. Дар дудбароён бояд аз мӯрии ҳар як хонавода дуд барояд. Ё ба таъбири дигар бояд ҷароғи ҳар як хонавода фурӯзон бошад то дар давоми сол рӯшаниву муҳабbat хонаводаро тарқ нақунад. Афрухтани оташ дар оташдон ва баромадани дуди он ифодагари ба зиндагӣ дилгарм будани инсонҳо мебошад. Сокинон бар он боваранд, ки маҳз дар ҳамин лаҳзаҳо аз осмон

фариштаҳо фуруд меоянд. Онҳо барои хушнуд шудани фариштаҳо ҷароғ рӯшан карда, дар оташдон оташ меафрӯзанд. Ҳонаро тозаву озода нигоҳ медоранд ва барои гузаштагон дувову фотеха ҳам меҳонанд.

Як унсури дигари дудбороён ҷамъ гардиданӣ хешу акрабо назди қалонсолон мебошад. Шаби дудбароён аҳли ҳар ҳонавода ҳамчун рамзи эҳтиром ба назди пирону кухансолони хешу ақрабояшон гирди дастархони идона ҷамъ меоянд. Онҳо ҳангоми ба ҳонаи хешу акрабо рафтан ҳамроҳи худ дастархони пур аз анвоъи ҳӯрданӣ ва ҳӯроки хосси наврӯзӣ мебаранд. Дар ин нишасти қаҳрамони асосӣ пири рӯзгордида ё шаҳси бонуфузи авлод аст, ки тавассути панду насиҳат аҳли нишастро ба иттиҳоду яқдигарфаҳмӣ даъват менамояд. Ҳамчунин хушгӯй ва суруду мусиқӣ низ яке аз баҳшҳои асосии чунин нишаство ба шумор меоянд. Дар маҷмуъ маросими дудбароён барои сарҷамъиву иттиҳоди мардум ва таъиини дурнамои зиндагии шоистаи сокинон мусоидат менамояд.

Сайри наврӯзӣ дар болооби Зарафшон 5 рӯз давом мекунад. Дар пагоҳии рӯзи аввали сайри наврӯзӣ маросими ҷуфтбаророн баргузор мешавад. ин маросим барои марди дехқон ҳукми як иди бошукуҳро дорад. Ҳанӯз марди дехқон як ҳафта қабл барзагонони ҷуфттиро омода намуда, юғу омоч, оҳану отанг, таҳтаи мола ва дигар асбоби заруриро таъмиру тармим менамояд. Маросими ҷуфтбаророн дар ҷойи маҳсус, аз ҷумла бештар дар наздики сайргоҳи наврӯзӣ гузаронида мешавад. Аҳолии деха барои оростани дастурхони ҷуфтбаророн аз ҳонаҳояшон анвоъи ҳӯрданӣ мебаранд. Гирди ҳони ҷуфтбаророн ҳамаи мардони дехаҳо ҷамъ меоянд. Пас аз тановул раиси комитети маҳалла ва раиси ҳоҷагии дехқонӣ сокинонро бо омадани фасли баҳору Наврӯзи оламфрӯз ва оғози кишту кори баҳорӣ таҳният ғуфта, онҳоро барои омодагиҳои ҷиддӣ дидан ба корҳои ободонӣ ва шурӯъи кишту кори баҳорӣ даъват менамоянд. Дар охир домулло барои хушнудии арвоҳи гузаштагони манзилу макон, алалхусус Бобои Дехқон аз оёти Қуръон тиловат менамояд ва зимнан барои пешравии кори дехқонони фотиҳа медиҳад. Пеш аз оғози ҷуфт ба гардан ва таёқ (сок)-и барзагонон равған мемоланд. Тибқи тавазеҳи пирони барнодил равған, аз як тараф, рамзи баракату фаровонии сол ва нишонаи серию пурӣ мардум бошад, аз ҷониби дигар, барзагонҳоро аз балоҳо, бемориҳо ва заҳми ҷашм нигоҳ медорад. “Инчунин равғанро бо сабаби он ба гардани барзагонҳо мемоланд, ки зери юғ гарданашон озурда нашавад ва дар ҳавои сарди аввали баҳор ҷароҳат нағирад” [4, с. 83]. Сипас марди рӯзгордидае андак донаи гандум ба замин мепошад ва 3-4 нафари дигар як оғарди ҷуфт мекунанд. Дар ҳар як оғард барзагонҳоро дам медиҳанд, то онҳо нушхор кунанд. Ба ҳамин тартиб маъракаи ҷуфтбаророн ба анҷом мерасад, аммо қарib 15 рӯзи дигар ғовхунуқкӯни (яъне дар замини муайяншуда ҳар рӯз кам-кам ҷуфт мекунанд, то барзагонон ва ғовоне, ки нав ром мешаванд, ба ҷуфтҳои асосӣ мутобиқ шаванд) ва як моҳи дигар ҷуфт дар сари заминҳои сокинон идома мейёбад.

Чунон ки қайд кардем маросими ҷуфтбаророн дар наздики сайргоҳи наврӯзӣ баргузор мегардад ва ҷун ба анҷом мерасад, ҳама сокинон ба сайргоҳи наврӯзӣ мераવанд. Майдони сайргоҳи наврӯзӣ симои идонаро қасб менамояд. Дар ин ҷо сокинон гузар ба гузар дастархон меороянд, ашёҳои қадимаро ба маърази тамошо мегузоранд ва ҳонандагони мактаб

барномаҳои фарҳангӣ-фароғатии хешро барои болида гардонидани табъи иштироқдорон пешниҳод менамоянд. Рӯйи хони наврӯзиҳои хўрокҳои хосси наврӯзӣ, аз ҷумла суманак ва ҳафтшину ҳафтсин оро медиҳанд. Як комиссияи хос ҳам созмон дода мешавад то бубинад, қадоме аз гузарҳо дастурхонаш зеботару перостатар ва таъомҳояш болаззату асбобу абзорҳои ба маъразгузоштааш ба ҷаши Наврӯз мувоғиқтар аст. Ба таъбири дигар, ҳар ҷизе ки аз ҷониби сокинони гузарҳои алоҳидай дехаҳо пешниҳод мешавад бояд ифодагари анъанаҳои хоси наврӯзӣ бошад. Махз дар ҳамин рӯз намояндағони ҳокимияти маҳаллӣ низ ширкат карда, наврӯзи оламафрӯзи сокинонро таҳният мегӯянду ҳамчун рамзи баробариву бародарӣ шодишарики онҳо мешаванд.

Як анъанаи хоси дигаре дар айёми ҷаши Наврӯз дар бархе дехаҳои ноҳияи Айнӣ ба ҷаши мөхӯрад, ки дар дигар минтақаҳо ин суннат дар идҳои исломии Қурбон ва Рамазон сурат мегирад. Дар рӯзи дуюми сайри наврӯзӣ ҳамаи мардони дехаҳо ва дар рӯзи сеюм ҳамаи занон даста-даста ба ҳонаи ҳамдигар рафта наврӯзӣ ҳамдигарро таҳният мегӯянд. Ҷолиб ин аст, ки дуои аксари сокинон дар рӯйи дастурхони наврӯзии ҳамдигар чунин оғоз мешавад:

“Муборакбодии иду айём, ба сад солу моҳи бенуқсон,
Саломатии сар ва умри дарози бенуқсони ҷавонон.
Баракати дастурхон ва рӯйсурхии аҳли ҳамин ҳонадон,
Фаровонии дастурхони дехқон ва ҷумла мӯъминон”.

Илова бар ин чанд суханҳои неки дигар зам намуда, ба умеди некӯ омадани сол даст ба рӯй мекашанд. Мавриди зикр аст, ки дар ҳар як ҳона дастурхони пур аз нозу неъмат ороста мешавад. “Дастурхони идонаро нонҳои дегӣ, кулчаҳои ширмол, самбӯсаҳо, фатирҳои калону лочураҳои паҳн зеботару назаррабо месозанд. Суманак дар миёни ҳон гузошта мешавад. Пеш аз ҳурдани он исми аъзам ба забон оварда шуда, ҳоҳишу орзуҳои нек ба дил гуфта мешавад”[1, с. 75]. Сокинон бар он боваранд, ки агар ҳар қадар дастурхони наврӯзиашон пур аз анвоъи ҳӯрдани бошаду меҳмонон зиёдтар ба ҳонаашон ташриф оваранд, дар соли меомад файзу баракат ва меҳру муҳабbat зиёда мегардад. Пас маълум мешавад, ки ин маросим қабл аз дини мубини ислом дар байни мардуми тоҷик роиҷ будааст. Мусаллам аст, ки аксарияти анъанаҳои неки мардуми тоҷик бо ислом омезиш ёфта, барои баланд гардидан арзишҳои исломӣ мусоидат намудаанд. Махсусан интиқол гардидан маросими ҳонагардак аз ҷаши Наврӯз ба идҳои Қурбону Рамазон дар баъзе манотики кишвар исботи ин гуфтаҳост.

Сокинони болооби водии Зарафшон дар арафаи ҷаши Наврӯз ба ҳамдигар тухфа мефиристанд, ба духтарони хостгоршуда армуғон равон мекунанд. Дар панҷ рӯзи сайри наврӯзӣ ҳамаи сокинон ҳамчун рамзи покиву озодагӣ либосҳои нав ба бар менамоянд. Нуктаи ҷолиб ин ки духтарони номзаддор дар рӯзи дуюми сайри наврӯзӣ либосҳое, ки аз ҷониби ҳонадони домодшаванд тухфа гардидаанд, ба бар менамоянд. “Маъмулан, дар Зарафшон дар ҷорабинҳои суннатии идона занону духтарон аз мардону писарон ҳони чудогона меороянд, чунки бозиҳову

русуми наврӯзӣ низ анвои гуногуни хоси занону мардонро дорад. Агар дар гӯшае гурухе аз мардон ҳамдигарро гирд карда, дар майдон гӯштингирии паҳлавононро тамошо мекунанд, дар гӯшаҳои дигар кабкҷангу хурӯсчанг ва тухмҷонги ҷавонону наврасон хеле ҷолибу тамошобоб аст. Рақсу таронаҳои мардон, баҳусус мӯйсафедон бо кафқӯбиву чаппакзаниҳои аҳли дех шодии наврӯзиро афзун мегардонад. Ширинкорон бо лаҳну садоҳои ҳандаовар овози парандагону ҳайвоноти гуногунро тақлид мекунанд, онҳое ки маҳорати баланд частан доранд, ҳаракатҳои ҷолоконаи худро намоиш медиҳанд”[1, с. 73]. Ҳамчунин дар айёми наврӯз ҷавонон ба бозиҳои варзишӣ, аз ҷумла футбол, волейбол ва ҷиликбозӣ машғул мешаванд. Зимнан ҳаминро бояд қайд намоем, ки насли навраси тамоми манотики Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фасли баҳору аёми Наврӯз ба ҷиликбозӣ машғул мешаванд. Ба қавли Дишод Раҳимӣ “Ҷиликбозӣ яке аз машҳуртарин бозиҳои бачагони тоҷик ба шумор меравад, ки онро дар маҳалҳо ҷилиқдангал, ҷилик-пилиқ, ҷилакбозӣ, լикакбозӣ, ҷилиқҷаҳрӣ ва ғайра меноманд” [4, с. 172]. Дар бархе деҳаҳои болооби Зарабашон ин бозиро “киллаку даста” меноманд. Киллаку дастаро аз навдаи бед ё сафедор месозанд, ки андозаи даста 30-40 см буда, андозаи киллак 15-20 см мешавад. Тартиби ин бозӣ низ дар болооби Зарабашон аз дигар манотики қишивар фарқ дорад. Наврасон ба ду гурӯхи 3 ё 4 нафара тақсим мешаванд ба навбат бозӣ мекунанд. Қисми асосии бозӣ аз се давр иборат аст. Даври аввалро дастакӣ мегӯянд. Дар ин давр нафари бозигар киллакро бо даста саҳт зада, кӯшиш ба ҳарҷ медиҳад, ки киллак дурттар равад. Пасон бозигарони тарафи муқобил киллакро ҷониби марра мепартоянд, агар киллак ба нуқтаи муайянгардидаи марра (ё пилла) расад, пас даври бозигар ба охир мерасад ва агар на, бозӣ барои даврҳои оянда идома меёбад. Даври дуюмро “локакӣ” мегӯянд. Бозигар қафои киллакро бо даста ба замин андак мекӯбад, сипас бо даста ба нӯғи киллак саҳт мезанад ва дар ҳамин ҳангом киллак аз замин баланд мешавад ва бозигар ҷобукона киллакро бо шиддат мезанад. Дар ин ҳолат низ бозигар кӯшиш менамояд, ки киллак дурттар равад. Дар ин давр бозигар ҳақдорад, се лок занад. Яъне ин амалро се маротиба тақрор намояд. Баъд аз ин давр бозигар эълон менамояд, ки раваду биёяд, айт мешавад ва айнан ба ҳамин тартиб як бори дигар бозӣ тақрор мешавад. Агар ин навбат ҳам киллак ба нуқтаи марра нарасад, бозигар ҷониби гурӯхи муқобил бо ишора мегӯяд, ки айт аст, ё фирта? Гурӯхи муқобил дар ҷавоб мегӯянд, фирта. Ин лаҳзаи бозӣ андак нозуқӣ дорад. Зоро, ҳангоме ки бозигар киллакро дар замин монда бо даста мезанад, агар киллак ба даста барнаҳӯрад, даври ў месӯзад (ба охир мерасад). Ва агар баръакси он киллак аз ҷойи муайянгардида дурттар рафт даст ва наздиктар рафт, ҳақ мешавад. Яъне даст ё ҷақ боис мегарданд, ки бозӣ боз идома пайдо намояд. Бозигар ҳангоми иҷро намудани бозии ҷақ дар як даст ҳам даста ва ҳам киллакро медорад ва бо ҳамон даст андак киллакро боло партофта бо даста бо тамоми нерӯ киллакро мезанад ва ҳамоно кӯшиш менамояд, ки қалак дурттар равад. Ин амалро ў бо дasti рост иҷро менамояд. Ҳамин тавр агар дар рафти бозӣ тарафи гурӯҳҳои муқобил киллакро моҳирона ҷониби марра партоянд гоҳо дар якум ё дуюм давр навбати бозиро мегиранд. Ё баръакс, агар бозигарони асосӣ моҳир бошанд, соатҳо ин бозӣ идома пайдо мекунад.

Дар ин бозӣ “гахёра” низ интихоб мешавад. Гахёра пурра рафти бозиро таҳти назорат қарор дода, намегузорад аз ҷониби ягон бозигар ҳатое сар занад.

Ҳамаи маросим ва бозихое, ки дар айёми ҷаҳни Наврӯз дар болооби Зарафшон баргузор мегарданд барои ҷамъ омадани сокинон мусоидат менамоянд. Суннатҳои наврӯз онҳоро дар рӯҳияи иттиҳод ва ваҳдату ҳамдигарфаҳмӣ тарбият менамоянд. Сокинон дар айёми ҷаҳни Наврӯз кӯшиш менамоянд, ки табъашон болида бошад, зоро дар тасаввuri онҳо ҳикмати ҷаҳни Наврӯз дурӣ ҷустан аз ғаму андуҳаст. Дар маҷмуъ, дар посдории суннатҳои ҷаҳни бостонии Наврӯз сокинони болооби Зарафшон саҳми арзандай хешро гузоштаанд.

Адабиёт

1. Мирсаидов, Б. Оин ва суннатҳои наврӯзии мардумони водии Зарафшон / Б. Мирсаидов // Бозтоби масоили Наврӯз дар адабиёт. Маҷмуи мақолот. – Душанбе, 2016. – С. 69-76.
2. Муллоаҳмад, М. Рамзҳои наврӯзӣ / М. Муллоаҳмадов // Бозтоби масоили Наврӯз дар адабиёт. Маҷмуи мақолот. – Душанбе, 2016. – С.7-11.
3. Охте, А. Ҷаҳнҳо ва оинҳои шодмонӣ дар Эрон / А. Охте. – Техрон 1386.–210 с.
4. Раҳимӣ, Д. Наврӯз, Меҳргон ва ҷаҳнҳои дигари ниёғон / Д. Раҳимӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 304 с.
5. Рӯҳуламини, М. Ойинҳо ва ҷаҳнҳои кӯҳан дар Эрони имрӯз / М. Рӯҳуламини. – Техрон, 1376. – 200 с.
6. Сафо, З. Таърихи адабиёт дар Эрон аз оғози аҳди исломӣ то давраи салҷуқӣ (чилди аввал) / З. Сафо. – Техрон: 1337. – 716 с.
7. Тӯсӣ, А. Гаршоспнома. Таҳияи матн ва шарҳи лугат аз Алии Муҳаммадии Хурсонӣ / А. Тусӣ. – Душанбе: Адиб, 2011. – 480 с.
8. Фирдавсӣ, А. Шоҳнома / А. Фирдавсӣ. – Техрон: Интишороти Қақнус, 1380. – 2176 с.
9. Шарифов, Ҳ. Сухан аз адабиёти миллӣ (маҷмуи мақолаҳо) / Ҳ. Шарифов. – Душанбе: Адиб, 2009. – 476 с.
10. Шаъбонӣ, Р. Одоб ва русуми Наврӯз / Р. Шаъбонӣ. – Техрон, 1379. – 248 с.
11. Якубов, Ю. Праздник Сада или древней масленицы / Ю. Якубов // Мероси ниёғон. – 2003. – №6. – С.144-149.

Чургосиев М.

ТРАДИЦИИ ПРАЗДНИКА НАВРУЗ В ВЕРХОВЬЯХ ЗЕРАВШАНА

В статье рассматриваются специфические традиции празднования Навруза в верховых Зеравшана. Жители Верхнего Зеравшана вносят ценный вклад в сохранение традиций Навруза. Церемонии, проводимые в этом регионе во время праздника Навруз, отличаются от церемоний других регионов Республики Таджикистан. Жители Верхнего Зеравшана на месяц раньше готовятся к празднику Навруз. Они моют, чистят, покупают и ремонтируют домашние инструменты, полы и одежду, а

также выбрасывают все ненужные и устаревшие предметы. Согласно мнению автора этой статьи, перед наступлением Навруза жители Верхнего Зеравшана проводят обряды, различающиеся от обрядов других регионов Республики Таджикистан.

В верхней части Зеравшана начало недели - понедельник называют «Оби Рахмат». В этот день жители убирают окружающую местность. Если в этот день пойдет дождь, люди считают себя счастливыми, поскольку верят в то, что дождь, падающий с неба на землю, является водой благодати, ниспосланного Богом. С одной стороны, этот дождь повышает урожайность и является благословением крестьянам, а с другой стороны, устраниет зло на земле, очищая его от вредителей.

Другая церемония, проводимая в некоторых отдаленных деревнях Зеравшана, называется «Дудбароён». Церемония «Дудбароён» состоится в ночь перед шествием Навруз. Дым должен выходить из дымоходов каждого домохозяйства, другими словами, в каждой семье, должен быть зажжен свет. По верованию, после этого свет и любовь не будут покидать семью в течение года.

Автор в статье приводит также интересную информацию об ритуалах и других играх жителей верхнего Зеравшана, связанных с праздником Навруза.

Ключевые слова: Навruz, Зеравшан, праздник, ритуал, традиция, очищение, дастархан, фрукты, игра, радость, семья, суманак, фермер, земля, свет, союз.

Churgosiev M.

TRADITIONS OF THE NAVRUZ HOLIDAY IN UP THE RIVER OF ZERAVSHAN

The article discusses the specific traditions of celebrating Navruz in up the river of Zeravshan. The inhabitants of upper Zeravshan make a valuable contribution to the preservation of the traditions of Navruz. The ceremonies held in this region during the Navruz holiday differ from the ceremonies of other regions of the Republic of Tajikistan. Residents of Upper Zeravshan are preparing for the Navruz holiday a month earlier. They wash, clean, buy and repair household tools, floors and clothes, as well as throw away all unnecessary and outdated items. According to the author of this article, before the onset of Navruz, residents of upper Zeravshan perform rituals that differ from those of other regions of the Republic of Tajikistan.

In the upper part of Zeravshan, the beginning of the week - Monday is called "Obi Rahmat". On this day, residents clean up the surrounding area. If it rains on this day, people consider themselves happy because they believe that the rain falling from heaven to earth is the water of grace sent down by God. On the one hand, this rain increases yields and is a blessing to the peasants, and on the other hand, it eliminates evil on the earth, cleaning it from pests.

Another ceremony held in some remote villages of Zeravshan is called "Dudbaroyon". The Dudbaroyon ceremony will take place on the night before the Navruz procession. Smoke should come out of the chimneys of every household, in other words, in every family, a light should be lit. According to belief, after that, light and love will not leave the family for a year.

The author also provides interesting information about the rituals and other games of the inhabitants of upper Zeravshan associated with the Navruz holiday.

Keywords: Navruz, Zeravshan, holiday, ritual, tradition, purification, table-cloth, fruit, game, family, sumanak, farmer, land, light.

ТДУ37тоҷик+0тоҷик+738тоҷик+745/749+75/76+008

**Одиназода Бахтиёр,
Пиров Тошмаҳмад**

РАВАНДИ ИСТЕҲСОЛИ МАҲСУЛОТИ КУЛОЛӢ ДАР ТО҆ЧИКИСТОН (солҳои 80-уми асри XX)

Дар мақола масоили марбут ба рушиди истеҳсолоти маҳсулоти кулолгарӣ дар Тоҷикистон дар солҳои 80-уми асри XX, ки мушиқилоти тағйирпазири соҳаро аз сар гузаронидааст, матраҳ гаштааст. Муаллифон дар заминай маводи мавҷуда вазъи кулолгари ҳирфай, бадей ва истеҳсолиро дар Тоҷикистон арзёбӣ кардаанд.

Солҳои 80-уми асри XX ду тамоюоли рушиди истеҳсолоти маҳсулоти кулолӣ дар Тоҷикистон: гуногуянганги шаклҳо ва тавсеваву тургановатгардонии муттасили васоити ифодай онро ба қайд гирифта шуда буд. Намоишҳои инфиродии мусаввирони кулолгар дар майдончаҳои мухталифи ҷумҳурӣ: толори намоишҳо, корхонаву фабрикаҳо пайваста гузаронида мешуданд. Соли 1987 дар Корхонаи абрешимиши шаҳри Душанбе вернисаж гузаронида шуд ва дар ҷараёни ин намоии миёни коргарон ва устодони ҳунари кулолгарӣ воҳӯрӣ баргузор гашт. Ҳамзамон, истиқоматкунандагони поӣтаҳт аз устоҳонаҳои кулолгарон О. Охунов, С. Хушматова, Я. Шмидтайте, В. Заболотников, В. Одинаев ва А. Қодиров дидан намуданд. Соли 1985 якумин намоии ҷумҳуриявии ҳайкалтарошон доир гашт ва дар он осори кулолгарон тоҷик манзури бинандагон гузошта шуд. Соли 1987 дар Фонди бадеии Тоҷикистон 428 номгӯйи маҳсулоти санъати ороии амалӣ мавҷуд буд.

Солҳои 80-уми асри гузашта чӣ дар санъати касбӣ ва чӣ дар санъати мардумӣ тағйироту дигаргунҳои маҳсус ба назар мерасиданд. Төъододи устоҳо хеле, афзуд. Ҳусусияти эҷоди онҳоро аз бисёр ҷиҳат таҷриба таҷассум менамуд. Кулолгарӣ баробари фарогирии маҳсулоти хурдҳаҷм, осори қалонҳаҷми монументалиро (В. Одинаев ва С. Шарифзода) низ дар бар мегирифт.

Каливоҷсаҳо: Тоҷикистон, кулолгарӣ, ҳунар, хиштпазӣ, Иттифоқи рассомон, усто, осори монументалиӣ, санъати ороии амалӣ, намоии, эҷодиёти анъанавӣ, армуғон, ҳайкалтарош.

Хунари кулолгарӣ дар Тоҷикистон дар солҳои 80-уми асри XX рӯ ба инкишоф овардааст. Дар ин айём ҷиҳати тарвиҷи ин навъи ҳунар намоишҳои мутааддиди кулолгарӣ – ҳайкалтарошӣ баргузор гардида, асарҳои гуногун ба табъ мерасанд. Аз ҷониби кулолгарони соҳибмаксабу чирадаст дар раванди таҷрибаи худӣ ҷанбаи бадеияти кулолгарӣ бо ҳам намоёнтар мегардад. Таваҷҷӯҳи ихлосмандону

бинандагон ва донандагони ин хирфа ба ин ҳунари куханбунёд густариш меёбад [11, с. 74].

Дар ин солҳо пажӯҳишгарони соҳа ду тамоюли рушди истеҳсоли маҳсулоти қулолӣ: ғуногунрангии шаклҳо ва тавсеаву пурғановатгардонии муттасили васоити ифодай онро ба қайд гирифтаанд. Намоишҳои инфиордии мусаввирони қулолгар дар майдончаҳои муҳталифи ҷумхурӣ, аз ҷумла толори намоишҳо, корхонаву фабрикаҳо пайваста гузаронида мешуданд. Соли 1987 дар Корхонаи абрешиими шаҳри Душанбе вернисаж гузаронида шуд ва дар ҷараёни ин намоиш воҳӯрии коргарон ва устодони ҳунари қулолгарӣ доир гашт. Ҳамзамон истиқоматкунандагони пойтаҳт аз устоҳонаҳои қулолгарон О. Охунов, С. Ҳушматова, Я. Шмидтайте, В. Заболотников, В. Одинаев ва А. Қодиров дидан намуданд [14, с. 8].

Соли 1985 якумин намоishi ҷумхуриявии ҳайкалтарошон баргузор гашт ва дар он осори қулолгарон тоҷик манзури бинандагон гузошта шуд.

Соли 1982 дар назди Намоишгоҳи умунииттифоқии намунаҳои нави маҳсулоти санъати ороишӣ-амалии Тоҷикистон аз ҷониби Иттифоқи рассомони Тоҷикистон дар якчоягӣ бо Вазорати фарҳанги қишвар ва як қатор вазорату муассисаҳои саноатӣ намоishi ҷумхуриявии намунаҳои нави гунаҳои маҳсулот бо мақсади истеҳсоли маҳсулоти серистеъмол ташкил карда шуд. Ҳадафи асосии ин иқдом мусоидат намудан ба коргоҳҳо, густариш баҳшидан ва таҷдид намудани номгӯйи маҳсулоти онҳо, муайян намудани тамоюлоти мусир дар саноати оммавии бадей ба ҳисоб мерафт [14, с. 12].

Пас аз чор сол дар шаҳри Москва намоishi “Ҳунарҳои бадеии ҳалқҳои ИҶШС” барои ҷамъоварии нигораҳо тарики баромад ба навоҳиву манотики ғуногун роҳандозӣ гардид. Чунин намоишҳо, ки дар маркази мусаввирони пойтаҳт (Москва), чун Ҳонаи марказии мусаввир, гузаронида шуда буданд, барои ба истеҳсоли маҳсулоти қулолӣ дар минтақаҳо, аз ҷумла Тоҷикистон, таваҷҷӯҳи амиқ зоҳир намудан, мусоидат карданд [16, с. 61].

Дар ин самт мушкилоти тармим ва нигаҳдошти ёдгориҳои меъмории таъминалаби Тоҷикистон – мақбараи Ҳоча Сарбоз, Тилло Ҳаллоҷ ва Ҳоча Дурбад дар ноҳияи Шаҳритӯс ба миён меояд. Тезодии корҳои тармимие, ки дар онҳо ҷузъҳои қулолгарӣ ба мушоҳида мерасанд, меафзоянд.

Соли 1984 мадрасаи Мирраҷаби Додҳо дар ноҳияи Конибодом тармим гашт. Дар тармими ин мадраса устоҳои мардумӣ дар корҳои ҳаккокии рӯйи гач, кандақории рӯйи чӯб, деворнигорӣ ва хиштчинии мунаққашу ороишнок аз санъати анъанавӣ ва таҷрибаи гузаштагон истифода намуданд. Тармимгарони тоҷик ҳам ба азхуднамоии усулҳои нави муваққатан вайроншавӣ ва ҳам ба тармими ёдгориҳо, маҳsusан бо деворҳои хом, таваҷҷӯҳи бештар менамуданд. Ҳанӯз дар он айём бо плазмотрони индуksionӣ мустаҳкам намудани сатҳи маҳсулоти қулолӣ таҷриба мешуд, ки дар натиҷа дар рӯйи девораҳои гилин пӯшиши шишамонанди обногузар падид омад. Яке аз дигар роҳҳо усули дар оташдонҳо пухтани маҳсулот ба ҳисоб мерафт [1, с. 24].

Вазорати фарҳанг, Маркази чумхуриявии илмӣ-методӣ, инчунин Иттифоқи рассомони Тоҷикистон дар дастгирӣ ва мусоидат намудани ташаббускориҳои кулолгарон нақши бориз доштанд. Дар Иттифоқи рассомони Тоҷикистон (ИРТ) якчанд бахш: рангнигорӣ, графика, ҳайкалтарошӣ, санъати монументалӣ, санъати ороишӣ-амалӣ, санъати театрӣ-ороишӣ, санъатшиносӣ ва нақди бадей фаъолият менамуданд [3, с. 8].

Гурӯҳе аз кулолгарон ба бахши ҳайкалтарошон ва гурӯҳи дигар ба иттиҳодияи ҳунармандони мардумӣ шомил гашта буданд. ИРТ дар навоҳии чумхурӣ нақши сарпарстиро бозида, ҷаҳраҳои навро дар ҷодаи санъати кулолгарӣ ба саҳнаи ҳунар меовард [7, с. 4].

Солҳои 80-уми аспи XX рушди санъати ҳаваскорон ба мушоҳида мерасад, ки он дар таъмини ваколати оммавии фарҳангӣ анъанавии мардумӣ меҳвари асосӣ ба ҳисоб мерафт. Барои иҷрои ин вазифа муассисаҳои муҳталиф ҷалб гардида буданд. Ҳамин тавр, ИРТ дар машваратҳо, конференсияҳо, ҷаласаҳои марбут ба мушкилоти санъати мардумӣ, ки аз ҷониби вазорату муассисаҳои гуногун ва қабл аз ҳама, Вазорати саноати сабук ва ҳокимиюти маҳаллӣ гузаронида мешуданд, ширкат менамуд.

ИРТ аъзои бахши ҳайкалтарошӣ дар Намоиши умунииттифоқии ҳайкалтарошон дар шаҳри Москва, Намоиши байничумхуриявии шаҳри Тошканд, намоиши муовизавии шаҳри Алмаато, Тошканд ва Горкий ширкат доштанд. Аз муассисаҳои саноати бадей дидан қардан ба доираи фаъолияти аъзои бахши мазкур дохил мешуд. Бахши ҳайкалтарошӣ бо муассисаҳои чумхурӣ – бо корхонаи чинибарорӣ ва лаку рангубордӣ дар робитаи пайваста қарор дошт – бо рассомони коргоҳҳои мазкур воҳӯరӣ менамуданд, корҳои онҳоро мавриди муҳокима қарор медоданд, ҳамроҳ ангораҳои масолехи истеҳсолашон оммавиро, ки иддае барои намоишиҳо интиҳоб мешуданд, коркард ва дидабарӣ менамуданд [6, с. 9]. МОҲИ майи соли 1986 Рӯзи дарҳои кушоди устоҳонаҳои эҷодии кулолгарон гузаронида шуд ва моҳи августи ҳамон сол бо рассомони корхонаи чиниворӣ воҳӯрии эҷодӣ барпо гашт. Бахши ҳайкалтарошӣ ва фаъолони он намунаҳои маҳсулоти ҷашниро ба истикబоли 60-солагии таъсисёбии ҶШС Тоҷикистон коркард ва таҳия намуданд.

Соли 1984 дар назди бахши ҷиҳати иҷрои Қарори КМ ПКИШ “Дар бораи ҳунарҳои бадей” дар системаи Фонди бадеии Тоҷикистон ба ваҷҳи он ки моҳи декабри ҳамон сол фонд мебоист дар Намоиши умунииттифоқии асарҳои санъати ороишӣ-амалӣ, ҳунарҳои бадеии мардумии ИҶШС дар Москва дар Толори намоишгоҳи марказӣ ширкат намояд, вазифа гузашта шуд [5, с. 7]. Ин ҳама ба ҳифозат ва нигоҳ доштани фарҳангӣ анъанавии тоҷикон, зуҳури соҳибистеъдодҳои соҳаи кулолгарӣ ва дар сатҳи баланд ташкил намудани саноати кулолгарӣ дар Тоҷикистон мусоидат менамуд.

Марҳалаи асосии рушди саноати кулолгарӣ дар чумхурӣ Намоиши чумхуриявии санъати монументалӣ ва ороишӣ – амалӣ аст, ки соли 1988 доир шуд [9, с. 7]. Дар намоиш лоиҳаҳои бузурги монументалистон, аз ҷумла аз ҷониби С. Шарифов ва В. Одинаев ороиш додани Коҳи киноконсертии ба номи Борбад соли 1985 (паннои кулолӣ, аракаи рельефии намои бино, гулдонҳои рӯйифаршӣ), композитсияҳои

ороишии В. Одинаев аз гилбӯттаи пухта “Боғ” дар дохили бинои Толори киноконсертии Душанбе (соли 1984), горелъефи “Фарғати донишҷӯён” дар намои Омӯзишгоҳи қӯҳӣ-геологии шаҳри Душанбе (соли 1986), триптих ё асари сегона дар Қасри фарҳанги Кӯлоб солҳои (1987-1988) манзур шуданд. Ба Ҳонаи радио, маҳсусан дохили бинои он як қатор осори кулолгарон пешниҳод шуд, ки паннои кулолӣ ва гулдонҳои С. Ҳушматова, композитсияи ороишноки “Наво”-и А. Сафаров (дар толори зимистонаи бино), композитсияи ороишноки “Ёддоштҳо аз оянда” (аз рӯйи рубоиёти Ҳайём) ва гулдони “Пояи пунба”-и Л. Уразаев дохили бинои китобхонаи Норак (солҳои 1983-1984)-ро зинат бахшида буд, намунае аз онҳоянд [16, с., 45]. Кулолгарони чирадасти тоҷик дар хориҷ аз қишвар низ фаъолият менамуданд. Аз ҷумла, соли 1988 дар ҷойхонаи шаҳри Боулдери ИМА ҷанд паннои кулолие иҷро ва пешниҳод гардид [8, с. 11].

Рассомони муассисаҳо низ дар рушду такомули саноати кулолгарии тоҷик саҳми босазо гузоштанд. Маҳз бо шарофати онҳо масолеҳи тоза ба истеҳсолот ворид шуд ва дар коркарди ин масолеҳ онҳо нахустнафарон буданд [4, с. 11]. Тафаккур ва биниши онҳо дар заминай таҷзияи фарҳанги мардуми тоҷик ва дастовардҳои мактабҳои аврупой асос ёфта буд.

Солҳои охири асри XX Тоҷикистон бо маҳсулоти чинии ҳуд маъруф гашт. Корҳонаи истеҳсоли маҳсулоти чиниворӣ дар ноҳияи Регар (соли 1975) ифтитоҳ гардид ва маҳсулоти ба таври таҷрибавӣ истеҳсолгардидаи он (1980) баҳои баланд гирифт. Соли 1981 қисмати дуюми корҳона ба фаъолият пардоҳт. Корҳона ба пуррагӣ фаъолият намуда, ҳудудан 1 500 коргарро ба истеҳсолот фаро мегирифт [2, с. 16].

Аз диди услуб мусаввирони корҳона ба ашқоли санъати мардуми тоҷик пайравӣ менамуданд. Ҳамзамон, дар тасвири онҳо, баъзан аз гунаҳои қаблии ниғориши мавҷуда, ки “оҳанги шарқиёна” доштанд (тарсими атласу атласвориҳо ва гайра) ба мушоҳида мерасид. Усули асосии ниғориши мусаввирони корҳона нақшу ниғори рӯйисирии кобалтӣ ба шумор мерафт, ки равиши он ба услуби истеҳсолоти оммавии чинивории шӯравӣ пурра мутобиқат менамуд.

Соҳаи истеҳсоли маҳсулоти кулолиро дигар устоҳои чирадаст низ муаррифӣ менамуданд. Мусаввiri корҳонаи “Армуғон” Т. Ҳомутовская аз нафаронест, ки солҳои 80-ум дар ин самт фаъолияти назаррас нишон дод. Ин устои моҳир дар фаъолияти ҳуд аз гил, қиёми ҷанд ва ҳаккокӣ кор мегирифт.

Соли 1986 қарори КМ ҲКИШ ва Шӯрои вазирони ИҶШС “Дар бораи тадбирҳо ҷиҳати рушди минбаъдаи санъати тасвирий ва баланд бардоштани нақши тарбияи коммунистии заҳматкашон” ба тасвиб расид. Дар робита бо ин, корҳонаву коргоҳҳо объекти муҳими тарбияи зебоининосии заҳматкашон қарор гирифтанд.

Ҳамин тарик, соли 1987 Н. Дорошева барои иттиҳодияи “50-солагии Октябр” композитсияро таҳти унвони “Чаҳонро эҳтиёт намоед” (“Берегите мир”) аз гилбӯттаи пухта, қиёми ҷанд ва мино таҳия кард. Соли 1987 Н. Ҳакимов ҳайкалҳои музайянеро, ки симои шоир, айёми ҷавонӣ, ҳолати рақсу бозиро таҷассум менамуданд, дар дохили бинои корҳонаи кешбоғии ноҳияи Истаравшан (Ӯротеппа) омода соҳт.

ИРТ ва Фонди бадей чиҳати таҳқими робита бо устоҳои моҳири ҳалқӣ, ҳифз ва рушди санъати анъанавии мардумӣ пайваста тадбирҳо мечӯстанд. Ҳамасола, бо мақсади муайян намудани вазъу ҳолат ва фазои кории устоҳои чирадости хунарҳои мардумӣ, аз коргоҳдои онҳо дидан мекарданд. Бо устоҳои мардумӣ С. Мавлонов ва С. Нуриддинов кор мебурданд, О. Охунов раисии бахши ҳайкалтарошӣ ва А. Раҳимов раисии комиссияи кор дар рустоҳоро бар дӯш доштанд.

Масоили марбут бо фаъолияти устоҳои мардумӣ мунтазам дар ҷаласаҳои садорати Фонди бадей матраҳ мешуд. Кулолгароне, ки дар доираи Фонди бадей фаъолият менамуданд, бо маводи хом, сӯзишворӣ ва масолеҳи баставандӣ таъмин карда мешуданд. Солҳои 1950-1970 гармидиҳии оташдонҳо тарики сӯзишвории дизелӣ сурат мегирифт, баъдан солҳои 70-ум тамоми устоҳои тоҷик аз сӯзишвории газӣ истифода мебурдагӣ шуданд. Бо вуҷуди ин масъалаи ташкил намудани базаи пуриқтидори моддию истеҳсолӣ барои рушди пластика, ҳамоно, ҳалли ҳудро наёфт.

Соли 1989 бо ширкати намояндагони тамоми иттифоқҳои эҷодӣ Намоиши ҷумҳуриявии ҳайкалтарошон дар заминай мизи мудаввар барпо шуд. Дар он мушкилоти марбут ба инкишофи иқтидори анвои санъате, ки дар оянда самтҳои асосии фаъолияти Фонди бадеиро мушахҳас месоҳтанд, баррасӣ шуд. Маҳз Фонди бадей мебоист, ки сиёсати ҳудро тағиیر дода, фаъолияташро номутамарказ кунад ва ҳамкории тарафайнро миёни зинаҳои эҷодиву истеҳсолӣ боз ҳам мустаҳкаму густурдатар намояд [15, с. 78]. Устои машҳури конибодомӣ А. Мавлонов, ки дар шаҳри Душанбе фаъолият менамуд, ба соҳтани намунаҳои классикии кулолгарии мардумии тоҷик идома бахшид. Кулолгарони зиёде, бо хунари волои ҳуд, дар ин айём шуҳратёр ва маъруф гаштанд. Устоҳо С. Расулов ва А. Қодиров дар Қаратоғ, А. Ҳоҷаев дар Үрметан, Комил дар Истаравшан, М. Баротов, Ш. Ҳамидов дар Ҳучанд, У. Миллиев, Б. Мавлонов дар Конибодом, бародорон Соҳибовҳо С. ва С., ҳамчунин Р. Зиёев, Т. М. Ниёзматов, М. Ҳайтов, Ш. Шодиев дар Чоркӯҳ зарфҳои муҳталифи кулолӣ омода месоҳтанд [13, с. 9]. Дар шаҳри Душанбе гурӯҳи калони кулолгарони ҷавони тоҷик фаъолият менамуданд. Маҳсулоти устоҳои мардумӣ намоишгоҳҳоро тазийн мебахшиданд, инчунин ин навъи маҳсулот дар намоишгоҳҳо ва фурӯши маҳсулоти бурунмарзӣ низ ба ҷашм меҳӯрданд. Анъанаҳои пешаи кулолгариро фарзандони А. Мавлонов (дар Конибодом), бародарон Соҳибовҳо (дар Чоркӯҳ) ва Г. Ҳалилов (дар Истаравшан), Р. Ҳоҷаев (дар Үрметан), С. Расулов (дар Қаратоғ), С. Досаков (дар Қўлоб) идома додаанд [12, с. 22].

Дар ороишдиҳии доҳили биноҳои ҷамъиятий бо услуби миллӣ (мехмонхонаи “Панҷакент”, тарабхонаи “Истаравшан”, чойхонаи “Саодат”) аз таҷрибаи устоҳои мардумӣ вазеъ истифода шуд, ки дар миёни онҳо кулолгарон низ саҳми ҳудро гузоштаанд. Осори устоҳои мардумӣ дар намоишҳои умумииттифоқиву ҷумҳурияйӣ ба таври вазеъ ба маъраз гузошта шуд. Соли 1983 8 нафар устои чирадаст бо Ифтихорномаҳои Президиуми Фонди бадеии ИҶШС сарфароз гардонида шуданд.

ИРТ барои пайдо намудани хунармандони нав кӯшиш мекард. Бо ин роҳ дар навоҳии Рашт (собиқ Фарм) ва Восеъ кулолгарон ба фаъолият пардохтанд. Тариқи толори фурӯшгоҳҳои шаҳри Душанбе имконияти ба савдо гузоштани маҳсулоти онҳо ба вуқӯъ омад. Барои иҷрои тезъоди зиёди маҳсулоти кулолӣ ва армуғону бозичаҳо 11 нафар кулолгар (тайи солҳои 1982-1987) ҷалб гардиданд.

Бо мақсади нигоҳ доштани намунаҳои инфириодии маҳсулоти устоҳои чирадасти мардумӣ соли 1984 дар Фонди бадей утоқи гунаҳои маҳсулот бо маводи мунтазам ба намоиш гузошташаванда ташкил карда шуд. Иҷрои супоришиҳои ширкати “Ипармуvez цеты Валдат” доир ба ташкили намоиш-фурӯши осори эҷодиёти анъанавии тоҷикон дар Маҷористон аз вазифаҳои муҳимтарини Фонди бадей ба шумор мерафт. Ҳаҷми маблағи супориши мазкур ҳудудан 34,5 ҳазор рублро ташкил медод [10, с. 11].

Соли 1987 дар Фонди бадеии Тоҷикистон 428 номгӯйи маҳсулоти санъати ороиши амалӣ, маҷмуан, дар ҳаҷми 137,363 рубл мавҷуд буд [13, с. 18]. Маъмурияти Фонди бадей ҷиҳати беҳтару хубтар гаштани шароити фаъолияту кори ҳайкалтарошон, рассомон-кулолгарон ва монументалистон дар коргоҳҳояшон тадбирҳои судманд андешид. Тамоми рассомон ва коргароне, ки дар шароити мушкили меҳнат (коргоҳи овезаҳои тарғиботӣ, кулогарӣ ва армуғонӣ) фаъолият менамуданд, мувоғики меъёрҳои мавҷудаи давлатӣ, бо ғизои маҳсус, инчунин либоси маҳсуси корӣ таъмин мешуданд [6, с. 13].

Солҳои 80-уми асри гузашта чӣ дар санъати касбӣ ва чӣ дар санъати мардумӣ тағйироту дигаргуниҳои маҳсус ба вучуд омаданд. Тезъоди устоҳо афзуд. Ҳусусияти эҷоди онҳоро аз бисёр ҷиҳат таҷриба таҷассум менамуд. Кулолгарӣ баробари фарогирии маҳсулоти ҳурдҳаҷм, инчунин осори қалонҳаҷми монументалиро (В. Одинаев ва С. Шарифзода) низ дар бар мегирифт [12, с. 45]. Маҳз бо шарофати дастгириҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар эҷодиёти мардумӣ барои рушди соҳа таконе падид омад, аммо аксар масоили марбути ин соҳа ҳалли ҳудро наёфт. Солҳои охир кулолгарӣ ҳамчун фаъолияти касбӣ ва мардумӣ моҳияти ҳудро аз даст медиҳад.

Адабиёт

1. Додхудоева, Л. Графика и скульптура Таджикистана XX века / Л. Додхудоева. – Душанбе, 2006. – 270 с.
2. Неделя изоискусства 1987. – Душанбе, 1987. – 18 с.
3. К III съезду СХТ. Работа правления СХТ 1982-1987. – Душанбе, 1987. – 10 с.
4. Архитектура Советского Таджикистана. /В.Г. Веселовский, Р.С. Мукимов, М.Х. Мамадназаров, С.М. Мамаджанова. –М. Стройиздат, 1987. – 319 с.
5. План работы СХТ на 1985 год. – Душанбе, 1985. – 15 с.
6. Работа правления СХТ 1982-1987. VII съезду СХТ. – Душанбе, 1987. – 22 с.
7. План работы СХТ на 1984 год. – Душанбе, 1984. – 9 с.

8. Республикаанская выставка монументального и декоративно-прикладного искусства. Каталог. составитель Г. Овчарова. Душанбе, 1988. – 17 с.
9. Республикаанская выставка “Молодость Таджикистана”. – Душанбе, 1985. – 27 с.
10. К X съезду художников Таджикистана. Работа СХТ 1987-1991. – Душанбе, 1991. – 22 с.
11. Прохоров, А.М. Художественная керамика / А. Прохорова. – М.: Советская энциклопедия, 1973. – 258 с.
12. Рузиев, М. Народные умельцы / М. Рӯзиев. – Душанбе, 1983. – 70 с.
13. К VII съезду СХТ. Работа правления СХТ 1982-1987. – Душанбе, 1987. – 18 с.
14. VII съезду СХТ. Работа правления СХТ 1982-1987. – Душанбе, 1987. – 21 с.
15. Юнусова, И. Народное искусство Таджикистана (традиционные ремесла и промыслы) / И. Юнусова. – Душанбе, 2011. - 317 с.
16. Очерки истории и теории культуры таджикского народа. Том 4 / Ред. сост. А. Раджабов, Р. Мукиров, М. Карим-заде. Душанбе: Академия наук Республики Таджикистан, 2010. – 582 с.
17. Белинская, Н.А. Декоративное искусство горного Таджикистана (Текстиль) / Н. Белинская. – Душанбе, 1965. – 91 с., 50 рис., 6 табл. – (Институт истории им. А. Дониша АН Таджикской ССР. Сектор истории искусств).

**Одиназода Бахтиёр,
Пиров Тошмаҳмад**

ПРОЦЕСС ПРОИЗВОДСТВА КЕРАМИКИ В ТАДЖИКИСТАНЕ В 80-Е ГОДЫ XX ВЕКА

В статье рассматриваются вопросы, связанные с развитием гончарного производства в Таджикистане в 80-е годы XX века, испытавшем меняющиеся вызовы отрасли. На основе имеющихся материалов авторы оценивают состояние профессионального, художественного и промышленного гончарного дела в Таджикистане.

Авторы статьи отмечают, что в 80-е годы XX века в Таджикистане наметились две тенденции развития гончарного производства: многообразие форм и постоянное расширение и обогащение средств выразительности. Индивидуальные выставки гончаров проходили в разных районах страны: выставочные залы, дары предприятиям и фабрикам. В 1987 году в дар Душанбинской шелковой фабрики был проведен вернисаж, а в центре выставки состоялась встреча рабочих и мастеров гончарного промысла.

В то же время жители столицы из мастерских гончаров О. Охунов, С. Хушматова, Я. Шмидтайте, В. Заболотников, В. Одинаев и А. Кадыров. В 1985 году состоялась первая республиканская выставка их скульптуры, на которой были представлены работы таджикских

гончаров. В 1987 году Художественный фонд Таджикистана имел 428 предметов прикладного искусства.

В 80-е годы прошлого века произошли существенные изменения как в профессиональном, так и в народном искусстве. Количество мастеров во много увеличилось. Опыт во многом отражал характер их творчества. Керамика, наряду с освещением мелких изделий, включала в себя и масштабные монументальные работы (В. Одинаев и Шарифзода Сабзали), - отмечают авторы.

Ключевые слова: Таджикистан, гончарство, ремесла, Союз художников, мастер, монументальное искусство, декоративно-прикладное искусство, выставка, традиционное искусство, подарки, скульптура.

**Odinazoda Bakhtiyor,
Pirov Toshmahmad**

THE PROCESS OF PRODUCTION OF POTTERY IN TAJIKISTAN IN THE 80S OF THE XX CENTURY

The article discusses issues related to the development of pottery production in Tajikistan in the 80s of the twentieth century, which experienced the changing challenges of the industry. Based on the available materials, the authors of the article assessed the situation of professional, artistic and industrial pottery in Tajikistan.

The authors of the article note that in the 80s of the twentieth century in Tajikistan there were two trends in the development of pottery production: the diversity of forms and the constant expansion and enrichment of means of expression. Individual exhibitions of pots were held in different parts of the country: exhibition halls, museums of factories. In 1987, in the gift of the Dushanbe silk factory, a vernissage was held, and in the center of the exhibition there was a meeting of workers and masters of the pottery industry.

At the same time, the inhabitants of the capital from the master pots O. Oxunov, C. Khushmatova, Y. Schmidtayte. B. Zabolotnikov. B. Odinaev and A. Kadyrov. In 1985, the first republican exhibition of their sculptures was held, which featured the work of Tajik potters. In 1987, the Art Fund of Tajikistan had 428 items of applied art.

In the 80s of the last century, there were social changes, both in professional, and in folk art. The number of masters has greatly increased. Experience in many reflected the character of their creativity. Ceramics, adorned with light fixtures, included in themselves and large-scale monumental works (V. Odinaev and Sharifzoda Sabzali), - note the authors.

Keywords: Tajikistan, pottery, handicrafts, Union of Art:sts, master, monumental art, decorative-applied art, exhibition, traditional art, gifts, sculpture.

ТДУ 9тоҷик+37тоҷ+069.02.5+379.4+379.85+908

Шарифзода Фирдавс

БУНЁДИ ОСОРХОНА – МАМНУЪГОҲХО ДАР ТОҶИКИСТОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛ

Дар мақола масъалаҳои марбут ба таъсиси осорхона-мамнуъгоҳҳо дар даврони соҳибистиқлонии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф дар замини омӯзиши санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ва маводи чотӣ омилҳои асосии таъсис ва тавсса ёфтани осорхона-мамнуъгоҳҳои Тоҷикистонро муайян намуда, хусусиятҳои хос ва умумии коллексияни фонди онҳоро шарҳу эзоҳ додааст. Ба андешаи муаллиф, барои таъсиси осорхона-мамнуъгоҳҳо дар ҷумҳурӣ, қабл аз ҳама, ҷунин омилҳо таъсир расониданд: татбиқи сиёсати фарҳангии давлат дар давраи нави таърихи рушди ҷомеа; эҳё, омӯзиши, ҳифз ва таргibi арзишҳои фарҳангии миллӣ; ба фаъолият шурӯъ карданни институтҳои илмӣ-таҳқиқотӣ; рушди тадқиқотҳои бостоншиносӣ; ташкили экспедитсияҳои илмӣ ва ҳафриётҳои бостоншиносӣ; оғоҳии аҳолӣ аз аҳамияти мероси таърихио фарҳангии худ; мавҷудият ва ҳаридории ашёи осорхонавӣ ва коллексияни осорхонавӣ; таҷлили санаҳои бузурги таърихи миллӣ; аз нав эҳё шудани расму оинҳо ва рӯй овардан ба омӯзиши мероси ниёғон.

Дар мақола ҳамзамон оид ба таъсиси Мамнуъгоҳи таърихио бостоншиносии Саразм (2000), Мамнуъгоҳи таърихио фарҳангии Ҳулбук (2002), Муҷтамаи ҷумҳурӣ осорхонаҳои Кӯлоб (2006), Осорхона-мамнуъгоҳи ҷумҳурӣ Дангаро (2007), Маҷмааи таърихио фарҳангии ҷумҳурӣ Панҷруд (2008), Осорхона-мамнуъгоҳи ҷумҳурӣ ба номи Восеъ (2015) маълумот дода шудааст. Муаллиф оид ба вижагиҳои ташкили фонди осорхона-мамнуъгоҳҳо маълумот дода, ишиора менамояд, ки дар осорхонаҳои мамнуъгоҳҳо, экспозитсияҳо ва коллексияҳои нодир (маснӯоти ҳунарҳои бадеӣ, мардумшиносӣ, бостоншиносӣ, катибашиносӣ, сиккашиносӣ, меъморӣ, кулолгарӣ, экспонатҳои таърихи ҷомеаи ибтидой, таърихи асрҳои миёна ва нав) ба намоши гузошта шуданд, ки аз ҷиҳати сатҳи баланди бадеии худ аз бисёр коллексияҳои ҷаҳонӣ кам нестанд ва бештари коллексияни осорхонаҳои мамнуъгоҳҳо дар асоси арзишҳои моддии худи онҳо, ки ҳангоми ҳафриётҳои бостоншиносӣ ёфт шудаанд, ташкил карда шудааст.

Калидвозжаҳо: осорхона-мамнуъгоҳ, муҷтамаъ, маҷмаа, нигора, ашёи осорхонавӣ, коллексияни осорхонавӣ, ҳафриёти бостоншиносӣ, таснифот, ёдгориҳои таърихио фарҳангӣ, истиқлол.

Таъсиси осорхона-мамнуъгоҳҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои истиқлол ба омилҳои зиёд вобаста буд, ки ба назари мо омилҳои асосӣ инҳоянд:

– татбиқи сиёсати фарҳангии давлат дар давраи нави таърихии рушди ҷомеа;

- эҳё, омӯзиш, хифз ва таргиби арзишҳои фарҳангии миллӣ;
- ба фаъолият шурӯъ кардани институтҳои илмӣ-таҳқиқотӣ;
- рушди тадқиқотҳои бостоншиносӣ;
- ташкили экспедитсияҳои илмӣ ва ҳафриётҳои бостоншиносӣ;
- огоҳии аҳолӣ аз аҳамияти мероси таърихио фарҳангии худ;
- мавҷудияти ашёи осорхонавӣ ва коллексияи осорхонавӣ;
- ҳаридории ашё ва коллексияи осорхонавӣ.

Илова бар ин, таҷлили санаҳои бузурги таърихии миллӣ, аз нав эҳё шудани расму оинҳо, рӯ овардан ба омӯзиши мероси ниёғон барои пешрафти фаъолияти навъҳои гуногуни осорхонаҳо, аз ҷумла осорхона-мамнӯгоҳҳо ва рушди илми осорхонашиносии тоҷик шароит муҳайё соҳт. Аз ҷумла, дар сатҳи баланд таҷлил шудани ҷаҳонҳои 2500-солагии шаҳри Истаравшан, 2700-солагии шаҳри бостонии Кӯлоб, 3000-солагии Ҳисори Шодмон, 5500-солагии шаҳраки Саразми қадима, аз ҷониби бостоншиносони тоҷик қашғ шудани мавзеъҳои нави таъриҳӣ, таъмиру аз нав барқарорсозии ёдгориҳои таърихио фарҳангӣ, пажӯҳишҳои нави бостоншиносӣ ва ниҳоят бозёфтҳои нодири таърихиву фарҳангӣ барои муайяну мушаххас намудани саҳифаҳои нави таъриҳӣ, зиёд шудани тезодии нигораҳои нав ва ҳамзамон ғанӣ шудани фонди осорхона-мамнӯгоҳҳои мамлакат мусоидат карданд.

Дар илми осорхонашиносӣ барои муайян кардани гурӯҳи осорхонаҳо бештар таснифоти зерин истифода мешавад: аз рӯйи шакли моликият (давлатӣ, идоравӣ, ҷамъиятӣ, ҳусусӣ); аз рӯйи аломати маъмурию ҳудудӣ (миллӣ, ҷумҳурияӣ, вилоятӣ, шаҳрӣ, ноҳияӣ, деҳотӣ); аз рӯйи намудҳои осорхонаҳо, яъне намудҳои фаъолият ва таъйинот (илмӣ-таҳқиқотӣ, илмӣ-маърифатӣ (оммавӣ) таълимӣ, бачагона), аз рӯйи соҳа (профил) (аз рӯйи ихтисос ба соҳаи муайянни илм, намуди санъат, техника, истеҳсолот ва соҳаҳои он) ва ғайра.

Ба андешаи коршиносон, таснифоти осорхонаҳо аз рӯйи соҳа (профил) ҳамчун таснифоти асосӣ бокӣ мемонад. «Яке аз муҳимтарин маҳаки таснифот – соҳаи осорхона, яъне ихтисоси он мебошад. Ҳусусияти асосии таснифот дар ин ҷо пайвастани осорхона бо як намуди мушаххаси илм ё санъат, технология, истеҳсолот ва соҳаҳои он мебошад. Ин робитаро дар таркиби фонди осорхона, дар мавзуи фаъолияти илмӣ, экспозитсионӣ ва фарҳангии маърифатии он мушоҳида кардан мумкин аст» [14].

Мутобиқи солномаҳои омории Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон осорхонаҳои ҷумҳурӣ ба намудҳои зерин тақсим мешаванд: қишваршиносӣ ва санъатшиносӣ, адабию соҳавӣ. Ҳамин тавр, аз рӯйи маълумоти оморӣ соли 1991 дар ҷумҳурӣ 27 осорхона мавҷуд буд. Аз ин шумора, мувофиқи таснифот аз рӯйи соҳа (профил) 19 осорхонаи қишваршиносӣ ва санъатшиносӣ, 5 адабӣ ва 3 соҳавӣ буданд [11]. Дар соли 2020 шумораи осорхонаҳо дар ҷумҳурӣ 40 аداد зиёд шуда, 67 осорхонаро ташкил дод, ки аз он 54 осорхонаҳои қишваршиносӣ ва санъатшиносӣ, 10 осорхонаи адабӣ ва 3 осорхонаи соҳавӣ номнавис шудаанд [8].

Коршиносон ва иштирокчиёни лоиҳаи «Ташкили маълумотномаи осорхонаҳои Тоҷикистон», ки аз ҷониби ЮНЕСКО

дар якчоягӣ бо «Кунсткамера» – Осорхонаи антропологӣ ва мардумшиносии ба номи Пётри Бузурги Академияи илмҳои Россия ва бо дастгирии бевоситаи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маркази фарҳангии «Боҳтар» таҳия шудааст, 53 осорхонаи Тоҷикистонро аз рӯйи соҳаҳои зерин гурӯҳбандӣ кардаанд: таъриҳӣ – 9, кишваршиносӣ – 36, адабӣ – 4, осорхона-мамнӯгоҳҳо – 4, мусиқӣ – 2, шаҳсӣ ва ёдгорӣ – 6, бадеӣ – 4. Дар ин таснифот коршиносон осорхонаҳоеро низ ба инобат гирифтаанд, ки коллексияи онҳо якбора ба ду ва ё се соҳа работдоранд. Масалан, Мамнӯгоҳи таърихио фарҳангии Ҳисор ба ду соҳа: таъриҳӣ ва осорхона-мамнӯгоҳ гурӯҳбандӣ шудааст, Мамнӯгоҳи таърихио фарҳангии Ҳулбук ба се соҳа – таъриҳӣ, осорхона-мамнӯгоҳ ва бадеӣ номнавис шудааст, Осорхона-мамнӯгоҳи бостоншиносии Панҷакент ва Мамнӯгоҳи таърихио фарҳангии Саразм ба гурӯҳи осорхонаҳои таъриҳӣ ва осорхона-мамнӯгоҳҳо шомил шудаанд, Муҷтамаи ҷумҳуриявии осорхонаҳои таъриҳӣ-кишваршиносии Қӯлоб дар таснифот ба ду соҳа – кишваршиносӣ ва бадеӣ гурӯҳбандӣ шудааст [12].

Агар вижагиҳо ва гуногунии коллексияи фонди осорхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар маҷмӯъ ба назар гирем, пас аксари осорхонаҳоро метавон бисёрсаҳа арзёбӣ кард.

Дар солҳои соҳибистиқлолӣ дар худуди Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ва ба фаъолият шурӯъ кардан осорхона-мамнӯгоҳҳо дар рушди шабакаи осорхонаҳо ва фаъолияти осорхонаҳо падидай наъ маҳсуб мейёбад.

Дар моддаи 41-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо» тавсифи осорхона-мамнӯгоҳ бо тариқи зайл маънидод шудааст: «1. Осорхона-мамнӯгоҳ намуди маҳсуси осорхона мебошад, ки дар худуди объектҳои мероси таърихио фарҳангии ба мамнӯгоҳи таърихио фарҳангӣ мансуббуда ва манзараҳои табиии ба онҳо алоқаманд таъсис дода мешавад. Дар мавриди зарурӣ дар худуди чунин мамнӯгоҳ истеҳсолоти анъанавӣ ва дигар намуди фаъолият тибқи оинномаи он амалӣ карда мешавад. 2. Осорхона-мамнӯгоҳ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар худуди худ ҳифзи объектҳои мероси таърихио фарҳангӣ ва дастрасии шаҳрвандонро ба онҳо таъмин менамояд, нигоҳдорӣ, омӯзиш ва тарғиби объектҳои зикршударо ба роҳ мемонад, инчунин барои ҳифзи табиат ва туризм шароит фароҳам меорад» [3].

Аввалин осорхона-мамнӯгоҳ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар макони қадимтарин ёдгории таърихио фарҳангӣ дар Саразм, дар наздикии шаҳри Панҷакенти вилояти Суғд бунёд гардид. Мутобики қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 сентябри соли 2000, таҳти №391 ёдгории Саразми ноҳияи Панҷакент, ки маркази ташаккули фарҳанги кишоварзӣ, хунармандӣ ва шаҳрсозии тоҷикон ба шумор меравад ҳамчун мамнӯгоҳи таърихио бостоншиносӣ эълон гардид [7]. «Вазифаҳои асосии мамнӯгоҳи таърихиву бостоншиносии Саразм, – тибқи қисми 2-и Низомнома оид ба мамнӯгоҳи таъриҳӣ-бостоншиносии Саразми назди маркази бостоншиносии Панҷакентии Институти таъриҳ, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 апрели соли 2021, №198 тасдиқ шудааст, – хифз, таъмир, омӯзиш, бостоншиносӣ, консерватсия ва бозсозии иншооти ёфташуда, музейсозӣ ва таблиғу ташвиқ намудани ёдгориҳои фарҳанги бостони Тоҷикистон ва дигар ёдгориҳои фарҳанги бостоншиносии ноҳияи Панҷакент буда, ташвиқи комёбихои илму фарҳанг дар миёни мардум мебошад. Яке аз вазифаҳои марказии фаъолияти тадқиқотии мамнӯъгоҳ амалӣ гардондани тарҳи музейсозии ёдгориҳои таърихӣ ва фарҳангии водии Зарафшон дар иртибот бо ташкили маркази бузурги саёҳатӣ дар ноҳияи Панҷакент мебошад» [5].

Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 июля соли 2002, таҳти №291 «Дар бораи ташкили мамнӯъгоҳи таърихио фарҳангии Ҳулбук» иборат аз: қалъа, осорхона ва шаҳраки Ҳулбук, воқеъ дар ноҳияи Восеъи вилояти Ҳатлон ба тасвиб расид [2]. Баъд аз як сол бо мақсади иҷрои қарори мазкур Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарори навро дар бораи «Масъалаҳои мамнӯъгоҳи таърихиву фарҳангии Ҳулбук» қабул мекунад, ки тибқи банди 1 ва 2-и он низомнома, ҷадвали воҳидҳои корӣ, ҳарҷномаи солонаи мамнӯъгоҳи таърихиву фарҳангии Ҳулбук тасдиқ карда шуд ва ба Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон супориш дода шуд, ки бо мувофиқаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барномаи омӯзиш ва тармиму истифодай иншоотҳои мамнӯъгоҳро таҳия намояд, инчунин ҷиҳати таъсису фаъолияти Осорхонаи Ҳулбук чораҳои зарурӣ андешад [4]. Мамнӯъгоҳи таърихио фарҳангии Ҳулбук ҳамчун нигоҳдорандай давлатии ёдгориҳои бостоншиносӣ, меъморӣ ва дигар ёдгориҳои фарҳангӣ, дар заминаи бозёфтҳо, ки дар натиҷаи ҳафриётҳои бостоншиносии шаҳраки Ҳулбуки асрҳои IX-XI қашф шудаанд, ташкил карда шуд. Соли 2006 дар остонаи таҷлили 2700-солагии шаҳри Кӯлоб осорхонаи Мамнӯъгоҳи таърихио фарҳангии Ҳулбук ифтиҳо ёфт. Фонди умумии он аз 8628 ашё иборат буд, ки аксари он бозёфтҳо аз ҳафриёти қалъа ва қасри Ҳулбук мебошанд [13, с.44].

Падидай дигаре, ки дар рушди шабакаи осорхонаҳо мусоидат намуд ин таъсиси мұchtамаҳои осорхонавӣ буд, ки якчанд осорхонаҳои аз ҷиҳати ҷуғрофӣ наздик, ёдгориҳои меъморӣ ва таърихио фарҳангӣ ва гайрато муттаҳид кардааст.

Аввалин мұchtамаи осорхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон Муассисай давлатии «Мұchtамаи ҷумҳуриявии осорхонаҳои Кӯлоб» мебошад, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 сентябри соли 2006, №412 таъсис дода шудааст. Тибқи Оинномаи ин муассиса ба соҳтори он: Осорхонаи 2700-солагии Кӯлоб (фонди он аз 1782 экспонат иборат буда, дорои 5 шӯъба: таърих ва бостоншиносӣ, этнография, санъати тасвирӣ ва амалӣ, табиати кишвар ва 2700-солагии Кӯлоб мебошад); Осорхонаи мероси хаттӣ ва адабии ба номи Мир Сайд Алии Ҳамадонӣ (аз 4 баҳш: таърихи пайдоиши хат, Пирони кӯҳистони Ҳатлон, Ганчинаи Ҳазрати Амирҷон ва Шуҳрати ҷаҳонии Алии Ҳамадонӣ иборат аст. Дар шафати осорхона мақбараи адиб ва файласуфи машҳур Мир Сайд Алии Ҳамадонӣ, санги сипоснома, сағонаи шаҳси номаълум ва боқимондаҳои хумдони мутааллик ба даврони Ҳаҳоманишҳо (асрҳои VII-VI пеш аз мелод) чой доранд. Дар ошёнаи якуми осорхона китобхонаи Амири Кабир иборат аз 2000

нусха китоб мавҷуд аст); Осорхонаи адиб ва ҳофизи ҳалқ Сайдалий Вализода (аз 4 бахш иборат аст ва дорои 2500 нигора мебошад, ки 1500 адади он ба намоиш гузошта шудаанд), дохил мешаванд. Дар осорхонаҳои шомили Муассисаи давлатии «Мұchtамаи чумхурияvии осорхонаҳои Құлоб» нигораҳои дорои арзиши баланди таърихию фарҳангӣ, аз қабили сервисҳои сангӣ, (даврони Юнону Бохтар), табарҳои сангӣ ва борсангҳои давраи неолит (3000-3500-сола), тангаҳои давраи Күшониён ва дастхатҳои гуногуни асрҳои XV, XVIII, XIX мавҷуданд [13, с. 63-64].

Ифтиҳои осорхона – мамнӯъгоҳи чумхурияvии Дангара воқеаи дигаре дар таърихи бунёди мамнӯъгоҳҳои Тоҷикистон махсуб меёбад. Мутобиқи моддаҳои 55 ва 232-и Кодекси граждании Чумхурии Тоҷикистон ва моддаи 8-и Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифз ва истифодаи объектҳои мероси таърихиу фарҳангӣ», қарори Ҳукумати Чумхурии Тоҷикистон дар бораи Муассисаи давлатии «Осорхона-мамнӯъгоҳи чумхурияvии Дангара» аз 30 ноябрисоли 2007, №569 ба тасвib расид. Мутобиқи бандҳои 2 ва 4-и қарори мазкур ёдгориҳои меморӣ: мақбараҳои Мавлоно Тоҷиддин, Мавлоно Обиддин, Шаҳид, Шайх Шақиқи Балхӣ, Хоҷа Заррин ба Муассисаи давлатии «Осорхона-мамнӯъгоҳи чумхурияvии Дангара» бо ҳуқуқи идораи оперативӣ voguzor карда шуданд. Ва инчунин шумораи ниҳоии кормандони Муассисаи давлатии «Осорхона-мамнӯъгоҳи чумхурияvии Дангара» дорои 4,5 ҳазор экспонат мебошад.

Солҳои мавриди омӯзиш дар ноҳияи Панҷакенти вилояти Суғд боз як маҷмааи таърихиу фарҳангӣ ба истифода дода шуд. Бо мақсади амалӣ намудани қарори Ҳукумати Чумхурии Тоҷикистон аз 29 июля соли 2007 «Дар бораи нақшай чорабиниҳо оид ба омодагӣ ва гузаронидани ҷашни 1150-солагии асосгузори адабиёти классикии тоҷику форс Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ» бо қарори Ҳукумати Чумхурии Тоҷикистон аз 31 октябрисоли 2008 дар заминаи оромгоҳи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, иншооти он ва ёдгориҳои таърихиу фарҳангии ҷамоати деҳоти Панҷрӯд Муассисаи давлатии «Маҷмааи таърихиу фарҳангии чумхурияvии Панҷрӯd» дар ҷамоати деҳоти Панҷрӯdi ноҳияи Панҷакенти вилояти Суғд таъсис дода шуд [6].

Бо қарори Ҳукумати Чумхурии Тоҷикистон аз 25 сентябри соли 2015, таҳти №571 дар заминаи «Боғ-осорхонаи таърихи Шӯриши Восеъ» дар ноҳияи Ҳовалинг Муассисаи давлатии «Осорхона-мамнӯъгоҳи чумхурияvии ба номи Восеъ» таъсис дода шуд. Ҳамзамон мутобиқи бандҳои 2 ва 4-и қарори мазкур ёдгории мемории «Чувозхонаи Восеъ», «Боғ-осорхонаи таърихи Шӯриши Восеъ» ва мавзеи таърихиу табии бо ҳудуди 3,59 га ба тавозуни Муассисаи давлатии «Осорхона-мамнӯъгоҳи чумхурияvии ба номи Восеъ» бо ҳуқуқи пешбури ҷамоати деҳоти Панҷрӯd мазкур дар доираи сафари кории Пешвои миллат ба ноҳияи Ҳовалинг рӯзи 7 августи соли 2019 мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифт. Бино аз ду ошёна ва таҳхона

иборат буда, дар он 1893 нигора, аз чумла 1393 адад асосӣ ва 500 адад ёрирасон ҳифзу нигоҳдорӣ карда мешаванд. Дар осорхона-мамнӯгоҳ ашёҳо аз рӯзгор ва корномаҳои қаҳрамони ҳалқи тоҷик – Восеъ ва маснуоти мисӣ, биринҷӣ, сангӣ, сафолӣ, чӯбин, дастхатҳои қадима ва дигар нигораҳо ба намоиш гузошта шудаанд. Ҳамзамон пайкараи ин қаҳрамони ҳалқи тоҷик дар рӯ ба рӯйи бинои нав бо баландии 6 метр қомат афрохтааст [10].

Ҳамзамон дар солҳои соҳибистиклолӣ барои Муҷтамаи осорхонаҳои ҷумҳуриявии шаҳри Кӯлоб, Осорхона-мамнӯгоҳи ҷумҳуриявии Дангара ва г. биноҳои нав сохта шуданд [13, с.57].

Дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис додани осорхона-мамнӯгоҳҳо зикршуда дар роҳи рушди шабакаи осорхонаҳои кишвар як қадами устувор гардид.

Дар осорхонаҳои мамнӯгоҳҳо, экспозитсияҳо ва коллексияҳои нодир ба намоиш гузошта шуданд, ки аз ҷиҳати сатҳи баланди бадеи ҳуд аз бисёр коллексияҳои ҷаҳонӣ кам нестанд. Бештари коллексияи осорхонаҳои мамнӯгоҳҳо дар асоси арзишҳои моддии ҳуди онҳо, ки ҳангоми ҳафриётҳои бостоншиносӣ ёфт шудаанд, ташкил карда шудааст. Қимати маводи бостоншиносӣ ва мардумшиносӣ дар он аст, ки онҳо дорои маълумоти фаровони иттилоотӣ мебошанд, ки имкон медиҳанд тамошобинро бо рӯзгор ва ашёи рӯзгори одамон дар давраҳои гуногуни таъриҳӣ шинос кунанд.

Дар осорхона-мамнӯгоҳҳо тамошобинон имкон пайдо карданд, ки бо маснуоти ҳунарҳои бадеӣ, мардумшиносӣ, бостоншиносӣ, катибашиносӣ, сиккашиносӣ, меъморӣ, кулолгарӣ, инчунин экспонатҳои таърихи ҷомеаи ибтидой, таърихи асрҳои миёна ва нав шинос шаванд.

Ҳамин тавр, дар даврони Истиқлол дар Тоҷикистон намуди нави осорхонаҳо – «осорхона-мамнӯгоҳ»-ҳо, ки дорои мероси нодири таърихио фарҳангӣ мебошанд, ташаккул ёфт.

Адабиёт

1. Дар бораи Муассисаи давлатии "Осорхона-мамнӯгоҳи ҷумҳуриявии ба номи Восеъ": қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: http://www.portalihuquqi.tj/publicadliya/view_qonunhoview.php?showdetail=&asosi_id=17887

2. Дар бораи таъсиси мамнӯгоҳи таърихиву фарҳангии Ҳулбук: қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 4 июля соли 2002, №291 [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: http://www.portalihuquqi.tj/publicadliya/view_qonunhoview.php?showdetail=&asosi_id=5799&language=tj

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо» [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <http://mmk.tj/content/>

4. Масъалаҳои мамнӯгоҳи таърихиву фарҳангии Ҳулбук: қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 31 марта соли 2003, №152 [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: http://www.portalihuquqi.tj/publicadliya/view_qonunhoview.php?showdetail=&asosi_id=5799&language=tj

[huquqi.tj/publicadliya/view_qonunhoview.php?showdetail=&asosi_id=8788&language=tj](http://portali-huquqi.tj/publicadliya/view_qonunhoview.php?showdetail=&asosi_id=8788&language=tj)

5. Низомнома оид ба мамнӯъгоҳи таърихӣ-бостоншиносии Саразми назди маркази бостоншиносии Панҷакентии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А.Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: http://portali-huquqi.tj/publicadliya/view_qonunhoview.php?showdetail=&asosi_id=1882

6. Об образовании Государственного учреждения "Республиканский историко-культурный комплекс Панджруд": постановление Правительство Республики Таджикистан от 31 октября 2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=14114#A3BG0NPKO0

7. Об организации историко-археологического заповедника Саразм: постановления Правительства РТ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=6925

8. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – С.175.

9. Постановление Правительство Республики Таджикистан от 30 ноября 2007 года № 569 "О Государственном учреждении "Республиканский музей - заповедник Дангар" [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=11883

10. Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон осорхонаи қаҳрамони ҳалқи тоҷик Восеъ дар мавзеи Дараи Муҳтори ноҳияи Ховалингро мавриди баҳрабардорӣ қарор доданд [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <https://khovar.tj/2019/08/prezidenti-mamlakat-emomal-ra-mon-osorhonai-a-ramoni-hal-i-to-ik-vose-dar-mavzei-darai-muhtori-no-iyai-hovalingro-mavridi-ba-rabardor-aror-dodand/>

11. Таджикистан: 20 лет государственной независимости: Статистический сборник. – Душанбе: Шарки озод, 2011. – С. 306.

12. Типы музеев Таджикистана. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://elint.kunstkamera.ru/profil_muzeaya/

13. Фарҳанг ва истиқлолият / мураттиб Ф. Азизӣ. – Душанбе: Адаб, 2011. – 292 с. С.44.

14. Юренева Т. Ю. Музееведение: учебник для высшей школы. – М., 2004. – С. 333.

Шарифзода Фирдавс

СОЗДАНИЕ МУЗЕЕВ-ЗАПОВЕДНИКОВ В НЕЗАВИСИМОМ ТАДЖИКИСТАНЕ

В статье рассматриваются вопросы, связанные с созданием музеев-заповедников в период независимости Таджикистана. На основе изучения нормативно-правовых актов и печатных материалов автор определяет основные факторы создания и развития музеев-заповедников в Таджикистане, объясняет особенности и разнообразие их коллекций. По мнению автора, на создание музеев-заповедников в стране в первую очередь повлияли следующие факторы: реализация

государственной культурной политики в новый исторический период развития общества; возрождение, изучение, защита и популяризация национальных культурных ценностей; организация научно-исследовательских институтов; развитие археологических исследований; организация научных экспедиций и археологических раскопок; осведомленность населения о важности своего историко-культурного наследия; наличие и приобретение музейных предметов и музейных коллекций; проведения грандиозных национальных исторических дат; возрождение традиций и ориентация на изучение наследия предков. В статье также рассматривается создание историко-археологического заповедника Саразм (2000 г.), историко-культурного заповедника Хулбук (2002 г.), республиканского музея-заповедника Куляб (2006 г.), республиканского музея-заповедника Дангара (2007 г.), республиканского историко-культурного комплекса Панджруд (2008 г.) и республиканского музея-заповедника им. Восе (2015).

Автор дает информацию об особенностях организации фонда музеев-заповедников, указывая, что в музеях-заповедниках экспозиции и редкие коллекции (произведения искусства, этнографии, археологии, эпиграфика, чеканки, архитектуры, керамика, экспонаты истории первобытного общества, средневековой и новой истории), не уступающий многим мировым коллекциям по своему высокому художественному уровню, а большинство коллекций музеев в заповедниках основано на собственных материальных ценностях, найденных при археологических раскопках.

Ключевые слова: музей-заповедник, комплекс, экспонат, музейные предметы, музейные коллекции, археологические раскопки, классификация, памятники истории и культуры, независимость.

Sharifzoda Firdavs

CREATION OF MUSEUMS-RESERVES IN INDEPENDENT TAJIKISTAN

The article deals with issues related to the creation of museums-reserves during the period of independence of Tajikistan. Based on the study of normative legal acts and printed materials, the author identifies the main factors of the creation and development of museums-reserves in Tajikistan, explains the features and diversity of their collections. According to the author, the creation of museums-reserves in the country was primarily influenced by the following factors: the implementation of state cultural policy in a new historical period of development of society; the revival, study, protection and popularization of national cultural values; organization of research institutes; development of archaeological research; organization of scientific expeditions and archaeological excavations; awareness of the population about the importance of their historical and cultural heritage; availability and acquisition of museum objects and museum collections; grandiose national historical dates; revival of traditions and orientation to the study of ancestral heritage.

The article also discusses the creation of the Sarazm Historical and Archaeological Reserve (2000), the Hulbuk Historical and Cultural Reserve

(2002), the Kulob Republican Museum Complex (2006), the Danghara Republican Museum-Reserve (2007), the Panjrud Republican Historical and Cultural Complex (2008) and the Republican museum-Reserve named after Vose (2015).

The author gives information about the peculiarities of the organization of the fund of museums-reserves, indicating that in museums-reserves expositions and rare collections (works of art, ethnography, archeology, epigraphy, coinage, architecture, ceramics, exhibits of the history of primitive society, medieval and modern history), not inferior to many world collections in its high artistic level, and most of the collections of museums in nature reserves are based on their own material values found during archaeological excavations.

Keywords: museum-reserve, complex, exhibit, museum objects, museum collections, archaeological excavations, classification, historical and cultural monuments, independence.

ТДУ 01:001 (575.3)
Нодирзода Сайзароб

ОМИЛҲОИ ИНКИШОФИ БИБЛИОГРАФИЯШИНОСИИ ТОЧИК

Дар таҳқиқот, бо таҳлили маводи интишорёфта, омилҳои инкишифи библиографияшиносии тоҷик мавриди омӯзиши қарор гирифтааст. Ҷӣ дар даврони шӯравӣ ва ҷӣ пас аз Истиклоли давлатии кишивар аз ҷониби олимони ватанӣ масоили гуногуни библиографияи тоҷик, аз қабили ташкили навъҳои муҳталифи феҳристу картотекаҳо, китобноманигории нашири даврӣ, гайридаврӣ ва давомдор, ташкили дастгоҳи маълумотию библиографӣ, роҳандозии ҳадамоти библиографӣ, омӯзишу таргиги донишҳои библиографӣ ба таври коғӣ таҳқиқ шудаанд.

Дар ин таҳқиқот омилҳои асосии инкишифи библиографияшиносӣ: интишори дастурҳои библиографӣ аз ҷониби муассисаҳои китобдорӣ, библиографӣ ва табъу нашр; ба фаъолият шуруъ карданӣ баҳашу шуъбаҳои мустақили илмӣ-таҳқиқотӣ, маълумотдиҳӣ-библиографӣ, библиографияшиносӣ дар соҳтори китобхонаҳои қалонтарини ҷумҳурӣ, институтҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва марказҳои библиографӣ; баргузор шудани конференсияҳои илмӣ-амалӣ ва семинарҳои омӯзишиӣ дӯир ба масъалаҳои библиографияшиносӣ; таъсиси кафедраҳои таълими дӯир ба омӯзиши масъалаҳои библиографияшиносӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии қасбӣ ва миёнаи маҳсуси китобдорӣ; баргузории таҳқиқотҳои сотсиологӣ ва экспедитсияҳои илмӣ оид ба омӯзиши фаъолияти библиографии китобхонаҳо ва марказҳои библиографӣ; нашири рисола, маҷмуаҳои илмӣ ва мақолаҳои ҷудогона оид ба масъалаҳои мубрами илми библиографияшиносии тоҷик; пайдо шудани шуъбаи «Танқид ва китобиёт» дар саҳифаҳои маҷаллаву рӯзномаҳо; таъсиси матбуоти даврии таҳассусӣ дӯир ба соҳаи китобдорӣ-библиографӣ; шомил шудани муҳаққиқони ҷавон ба аспирантураву

докторантура ва дифоу рисолаҳои илмӣ бо мисолҳои мушиахас шарҳу эзоҳ дода шудаанд.

Дар поёни таҳқиқот оид ба дастовардҳо, камбудиҳо ва роҳҳои руиди минбаъдаи библиографияшиносии тоҷик хуласаҳои асоснокиуда баён ёфтаанд.

Калидвожаҳо: библиография, библиографияи миллӣ, таърихи библиография, назарияи библиография, библиографияшиносӣ, услуби библиографинамоӣ, фаъолияти библиографӣ, дастури библиографӣ, дониии библиографӣ.

Дар замони шӯравӣ аз ҷониби муҳаққиқони тоҷик масоили гуногуни библиографияи тоҷик, аз қабили ташкили феҳристу картотекаҳо дар китобхонаҳои ҷумҳурӣ, библиографинамоии матбуоти чопии миллӣ, баҳусус китобноманигории осори қаламӣ, роҳандозии ҳадамоти библиографӣ дар байни ғурӯҳҳои гуногуни ҳонандагон, монеаҳо ва роҳҳои ҳалли ташкили дастгоҳи маълумотио библиографӣ дар китобхонаҳои шаҳру ноҳияҳо ва деҳоти мамлакат, ҳамгирии назария ва амалияи библиография, тамоюл ва ҷараёнҳои рушди навъҳои гуногуни библиографияи миллӣ, истифодаи дастурҳои библиографӣ дар раванди хизматрасонӣ ва ташкили ҷорабиниҳои оммавӣ дар китобхона, таҳқими фаъолияти марказҳои библиографӣ, таъминоти муассисаҳои библиографӣ бо ҳуҷҷатҳои меъёригу ҳуқуқӣ, концепсия, стандарт, низомнома ва дигар масоили марбут ба самтҳои афзалиятноки библиографияи тоҷик ба таври кофӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта буд.

Дар даврони соҳибистиклолии кишвар низ бо ибтикори олимони тоҷик дар ин риштai илм як қатор корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ иҷро шуда, ба рушди соҳа таъсири мусбат расонидаанд. Аксари маҳсули илмии муҳаққиқони тоҷик дар шакли чопӣ манзури мутахассисони соҳа гардида, ҳамзамон дар семинару конференсияҳои сатҳи ҷумҳуриявию байналмилалӣ баррасӣ гаштаанд. Ин осор имкон медиҳад, ки афкору андешаҳои муҳаққиқони тоҷик мавриди омӯзиш қарор гирад ва саҳми онҳо дар инкишофи библиографияшиносии тоҷик муайян карда шавад.

Ба андешаи мо, ба инкишофи библиографияшиносии тоҷик, ҷунин омилҳо мусоидат кардаанд:

- нашри пайвастаи навъу шакл ва жанрҳои муҳталифи дастурҳои библиографӣ аз ҷониби муассисаҳои китобдорӣ, библиографӣ ва табъу нашр;

- ба фаъолият шурӯъ кардани баҳшу шуъбаҳои мустақили илмӣ-таҳқиқотӣ, маълумотдиҳӣ-библиографӣ, библиографишиносӣ дар соҳтори китобхонаҳои қалонтарини ҷумҳурӣ, институтҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва марказҳои библиографӣ;

- доир шудани конференсияҳои илмӣ-амалӣ ва семинарҳои омӯзишӣ доир ба масъалаҳои библиографияшиносӣ;

- таъсиси кафедраву шуъбаҳои таълимӣ доир ба омӯзиши масъалаҳои библиографияшиносӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии кассӣ ва миёнаи маҳсуси китобдорӣ;

- ташкил ва баргузор шудани таҳқиқотҳои сотсиологӣ ва экспедитсияҳои илмӣ оид ба омӯзиши фаъолияти библиографии китобхонаҳо ва марказҳои библиографӣ;
- интишори рисола, маҷмуаҳои илмӣ ва мақолаҳои чудогона оид ба масъалаҳои мубрами илми библиографияшиносии тоҷик;
- пайдо шудани шуъбаи «Танқид ва китобиёт» дар саҳифаҳои маҷаллаву рӯзномаҳо;
- таъсиси матбуоти даврии таҳассусӣ доир ба соҳаи китобдорӣ-библиографӣ;
- ба аспирантураву доктарантурӯз ҷалб шудани муҳакқиқони ҷавон ва дифои рисолаҳои илмӣ.

Яке аз омилҳои асосӣ барои пайдоиш, ташаккул, таҳаввул ва рушди афкори библиографияшиносии тоҷик, қабл аз ҳама, таҳияву интишори силсилаи дастурҳои библиографӣ маҳсуб меёбад. Яъне оид ба ин ё он мавзуи мубрами давр тартиб додани ин ё он намуди дастури библиографӣ барои мавриди арзёбӣ қарор додани мазмуну муҳтавои дастур шароит муҳайё намуда, ҷиҳати шаклгирию рушди назарияи библиография роҳро ҳамвор мекунад.

Таҷрибаи таҳияи дастурҳои библиографӣ дар Тоҷикистон дар даврони шӯравӣ ҳанӯз аз солҳои 20-уми сада XX оғоз ёфта буд. Аввалин дастури библиографие, ки марбут ба омӯзишу тарғиби адабиёти тоҷик ихтисос дошт «Феҳристи маъҳазҳои асосӣ буд, ки устод С. Айнӣ дар охири «Намунаи адабиёти тоҷик» овардааст» [15]. Роҷеъ ба мазмуну муҳтавои ин қисми асари безаволи устод Айнӣ ва фаъолияти библиографии ӯ маълумоти амиқу мушахҳас дар китоби Р. Шарофзода «Садриддин Айнӣ аз дидгоҳи библиографияи адабӣ» пешниҳод шудааст, ки дар илми библиографияшиносии тоҷик, ҷиҳати инкишоф додани назарияи библиографияи ашҳоси мұтабар, таҷрибаи нахустин маҳсуб меёбад.

Солҳои минбаъда аз ҷониби муассисаҳои табъу нашр, марказҳои библиографӣ, китобхонаҳои оммавию илмӣ ва соҳавӣ дастурҳои муҳталифи библиографӣ пайи ҳам интишор ёфтанд. Масалан, соли 1931 аввалин Феҳристи китобҳои Нашриёти давлатии Тоҷикистон [7] (ҳоло Нашриёти «Ирфон») ба забони русӣ, ки 425 номгӯйи китобҳои тӯли солҳои 1926-1930 интишорёфттаро фаро мегирад, ба табъ расид. Соли 1936 шумораи дуюми Феҳристи Нашриёти мазкур ба забони тоҷикӣ (хуруфоти лотинӣ) таҳти унвони «Каталоги нашрҳои Нашриёти давлатии Тоҷикистон» [8] бо тезододи 1000 нусха, ки 618 номгӯйи адабиёти солҳои 1931-1935 нашршударо дар бар мегирад, аз чоп баромад. Соли 1939 аввалин дастури библиографии Палатаи китобҳои Тоҷикистон (ҳоло Агентии миллии Созмони байналмилалии рақамгузории стандарти китоб – Ҳонаи китоби Тоҷикистон, минбаъд АМСБРСК – ХҚТ) ба забонҳои тоҷикию русӣ таҳти унвони «Летописи китобҳо. №1. Солҳои 1937-1938. – Душанбе, 1939. – 40 с.», нашр шуд. Соли 1941 бори нахуст ду дастури библиографияи тавсиявии Китобхонаи давлатии Тоҷикистон ба номи А. Фирдавсӣ [3] (ҳоло Китобхонаи миллии Тоҷикистон, минбаъд КМТ) интишор ёфт. Ҳамин тавр, дар солҳои 40-50-ум ва солҳои минбаъда аз ҷониби Палатаи китобҳои Тоҷикистон, Китобхонаи давлатии Тоҷикистон ба номи А. Фирдавсӣ, Китобхонаи марказии илмии

Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҳоло Китобхонаи марказии илмии ба номи Индира Гандии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, минбаъд КМИ ба номи И. Гандии АМИТ) ва китобхонаҳои соҳавӣ тезодди зиёди дастурҳои библиографӣ чоп шуданд. Масалан, тибқи маълумоти нишондиҳандаҳои библиографии «Нашри Китобхонаи ба номи Абулқосим Фирдавсӣ» [12] тӯли солҳои 1940-1990 аз ҷониби баҳшу шуъбаҳои китобхонаи мазкур доир ба мавзӯъҳои мубрами давр 605 номгӯи дастури гуногуншаклу гуногунжанри библиографӣ таҳияву интишор ёфтаанд.

Албатта чопи дастурҳои библиографӣ барои пайдоиши ҳаргуна мулоҳизаву афкор ва таҳлилу баррасии муаммоҳои ҷойдошта шароит муҳайё соҳт. Дар ин робита дар сахифаҳои матбуоти даврӣ ва осори ҷудогона мулоҳизаҳои танқидӣ оид ба арзиши илмию методии дастурҳои интишорёфта ва тавсияҳои мушахҳас ҷиҳати хостагириву тавсифнигории адабиёт ва беҳтар намудани услуби таҳияи онҳо дарҷ шуданд. Масалан, соли 1986 аз ҷониби муҳаққиқ Ш. Тошев (Комилзода) ҳулосаи дастурҳои библиографии марбут ба зиндагинома ва фаъолияти эҷодии Шоири ҳалқии Тоҷикистон, Қаҳрамони Тоҷикистон Мирзо Турсунзода таҳти унвони «Мирзо Турсунзода» ба забони русӣ [11] ба табъ расид. Дар ин ҷузва 33 номгӯи дастурҳои библиографии гуногунжанру гуногуншакл, ки аз ҷониби КМТ, КМИ ба номи И. Гандии АМИТ, Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи М. Миршакар ва китобхонаҳои марказиву дигар идораву муассисаҳо ба табъ расидаанд, мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор гирифтааст. Муҳаққиқ дар заминаи истифодаи дастурҳои нашри алоҳида [1] равандҳои асосии таҳияи нишондиҳандаҳои библиографӣ: хостагирии адабиёт, бағурӯҳдарории навиштаоти библиографӣ, тавсифнигорӣ ва дастгоҳи маълумотӣ-пажӯҳиши нашрҳоро ба риштаи таҳrir дароварда, ба ҷунин ҳулоса омадааст: осори адаб ва ҳамзамон адабиёт доир ба эҷодиёти ў бештар тавассути дастурҳои библиографияи тавсиявӣ ва илмӣ-ёрирасон мавриди тарғиб қарор гирифтаанд; ба ифтиҳори ҷашнвораҳои шоир дастурҳои библиографии фардӣ чоп шудаанд; асарҳои Мирзо Турсунзода ва адабиёт доир ба зиндагинома ва эҷодиёти ў ҳамзамон дар дастурҳои библиографии умумӣ, соҳавӣ, мавзӯйӣ, кишваршиносӣ ва библиографияи дохиликитобиу дохилимачаллавӣ инъикос ёфтаанд. Дар баробари ин муҳаққиқ қайд менамояд, ки: новобаста аз он, ки шоир барои кӯдакону наврасон асарҳои хубу ҳонданини бисёре оғаридааст, дар ягон дастури таҳлилшуда қисми алоҳида ва ё бобу зербоб барои муаррифии асарҳои бачагонаи шоир ҷудо нашудааст; барои доираи васеи ҳонандагон ҳарчи бештар дастурҳои библиографияи тавсиявӣ бо дарназардошти таъйини аниқи ҳонандагӣ ва мақсаднокиашон таҳия карда шаванд; ба масъалаҳои сифат ва маҳаки хостагирии адабиёт, тавсифи библиографии осори тавсияшаванда, ороиши бадей ва тезодди нашри дастурҳо таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда шавад [11, с.10].

Барои баррасии масоили мубрами илми библиографияшиносии тоҷик, баҳусус омӯзиши масъалаҳои назариявии он баргузории ҷорабиниҳои илмӣ, аз қабили конференсияҳои илмӣ-назарӣ, семинарҳои омӯзишиӣ ва нашри маҷмуаҳои илмӣ мусоидат намуданд. Аз ҷумла, 15 октябри соли 1970 аввалин конференсияи

илмиву назарии чумхурияйӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои инкишофи библиографияи миллии тоҷик» баргузор гардид ва соли 1973 нахустин маҷмуаи илмии Китобхонаи давлатии чумхуриявии ба номи Фирдавсӣ таҳти унвони «Баъзе масъалаҳои китобшиносии тоҷик» ҷоп шуд. Воеан ба нақшу аҳамияти ин ду рӯйдоди муҳими соҳаи китобдории мамлакат китобшиноси маъруфи тоҷик Р. Шарофзода, ки ҳам дар баргузории конференсия ва ҳам дар таҳияи маҷmӯa иштироки фаъол доштанд, баҳои баланд дода, аз ҷумла қайд намуданд, ки: «назарияи библиографияи мо – библиографияшиносии тоҷик ҳоло ҷавон аст. Агар тақризу мулоҳизаҳо ва сарсухани худи дастурҳои библиографиро истисно намоем, он ҳамчун як соҳаи мустақили илм охири солҳои шастум ба вуҷуд омад. Дар ин муддати кӯтоҳ библиографияшиносӣ як қатор масъалаҳои муҳими ба библиографияи умумӣ ва соҳавӣ даҳлдоштаро ҳамчун объекти таҳқиқот хоста гирифт ва аз уҳдаи ҳалли онҳо ҳам баромад. Гузаронида шудани конференсияи илмию назарӣ ва пешкаши хонандагон гардидани маҷmӯai мақолаҳо аз ҳамин пешравӣ гувоҳӣ медиҳанд. Ҳам дар конференсияи илмӣ-назарӣ ва ҳам дар маҷmӯa китобшиносон ба масъалаҳои муҳталиф, vale ҳеле ҷиддии алҳол омӯхтанашудаи библиографияи умумӣ, ба проблемаҳои ҷудогонаи библиографияҳои соҳавӣ, инчунин ба масъалаҳои терминологияи библиография дикқат зоҳир намуданд. Ин саъю кӯшиш на танҳо ба тараққиёти библиографияшиносӣ, балки ба тарғибу оммавигардонии библиографияи миллӣ ва паҳн кардани донишҳои библиографӣ низ ёрӣ дод» [17, с. 64-65].

Яке аз омилҳои қалидии рушди илми библиографияшиносӣ – таъсиси кафедраву шуъбаҳои таълимӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии қасбӣ ва миёнаи маҳсуси китобдорӣ маҳсуб мейбад. Маҳз таъсиси ҷунун ниҳодҳо барои бунёду ташаккули мактаби китобдорӣ, тарбияи мутахассисони баландиҳтисос ва бо ҳамин васила рушди назария ва амалияи библиографияи тоҷик мусоидат намуданд. Масалан, барои бо қадрҳои баландиҳтисос таъмин намудани китобхонаҳои мамлакат, ҳанӯз моҳи феврали соли 1945 Техникуми чумхуриявии китобдорӣ бо шуъбаи гоибона ба фаъолият шурӯъ карда буд [6]. Минбаъд, соли 1967 пас аз таъсиси Шуъбаи китобхонашиносӣ ва корҳои маданий-равшаннамоӣ дар ҳайати факултети санъати Донишкадаи давлатии педагогии Душанбе ба номи Т. Г. Шевченко (ҳоло Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ) таълими фанҳои библиографишиносӣ нисбатан густариш ёфт. Моҳи сентябрி соли 1973 дар заминаи Шуъбаи китобхонашиносӣ ва корҳои маданий-равшаннамоии факултети санъати Донишкадаи давлатии педагогии Душанбе ба номи Т. Г. Шевченко факултети мустақили китобдорӣ бо кафедраи китобхонашиносӣ ва библиография дар соҳтори Донишкадаи давлатии санъати Тоҷикистон (ҳоло Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода) таъсис дода мешавад ва ниҳоят кафедраи библиографияшиносӣ тибқи қарори Шӯрои илмии ДДСТ ба номи Мирзо Турсунзода аз 28 апрели соли 1978 аз кафедраи китобхонашиносӣ ҷудо гардида, ҳамчун кафедраи мустақил ба фаъолият шурӯъ менамояд.

Раҳимҷони Шарофзода ҳамчун асосгузори назарияи библиографияи тоҷик дар пайдоиш, шаклгирӣ ва рушдёбии мактаби

китобдорию библиографии тоҷик саҳми бузург гузоштаанд. Устод аввалин шуда, соли 1971 оид ба мавзуи «Баъзе масъалаҳои инкишофи библиографияи миллии адабӣ дар ҷамоҳири Осиёи Марказӣ» [18] рисолаи номзадӣ дифоъ менамоянд. Солҳои 80-ум ва аввали солҳои 90-уми асри XX шогирдони устод олимони ҷавон А. Ҳ. Раҳимов, Ш. Комилзода (Тошев) ва С. Р. Муҳиддинов рисолаҳои номзадии худро дар шаҳрҳои Москаву Ленинград (ҳоло Санкт-Петербург) бомувафқият дифоъ намуданд. Ҳамзамон зери роҳбарии Раҳимҷони Шарофзода устодон Г. А. Мушеев, Н. А. Сайфулина, А. Ҳ. Раҳимов, Ш. Тошев (Комилзода), С. Р. Муҳиддинов, Қ. Бӯриев (Абдураҳимзода), Г. Б. Маҳмудов, Қ. Авғонов (Ғуломзода) ҷиҳати таъмини кафедраи мустақили библиографияшиносӣ бо барномаву дарсномаҳо ва маводи дигари таълимӣ кӯшиши зиёд ба ҳарҷ доданд. Маҳз бо ташаббуси онҳо бори нахуст матни курси лексияҳо, нишондодҳои услубӣ барои иҷрои корҳои контролӣ, семинарӣ, амалӣ ба забонҳои тоҷикию русӣ барои донишҷӯёни шуъбаҳои рӯзонаву гоибона оид ба ғанҳои таълимии «Библиографияи умумӣ», «Библиографишиносӣ», «Созмондӣ» ва услуби кори библиографӣ дар китобхонаҳо», «Библиографияи адабиёти бадеӣ ва адабиётшиносӣ», «Библиографияи адабиёти ҷамъиятию сиёсӣ», «Библиографияи адабиёти илмӣ-табиатшиносӣ», техникӣ ва кишоварзӣ», «Библиографияи адабиёти иқтисодӣ», «Библиографияи адабиёт барои қӯдакон ва наврасон», «Библиографияи санъат», «Библиографияи кишваршиносӣ» ва як қатор курсҳои таҳассусӣ тайёр карда шуданд. Аз ҷумла, бо ташаббуси устод Раҳимҷони Шарофзода соли 1981 барнома ва соли 1988 китоби дарсии ғанни нави «Библиографияи адабии тоҷик» ба табъ расиданд [4].

Ҳамзамон аввалин таҳқиқоти муҳимму ҷашмрас оид ба таърихи библиографияи тоҷик монографияи «Ибни Сино ва библиографияи тоҷик» [16] маҳсуб меёбад, ки аз ҷониби Р. Шарофзода дар соли 1990 ба забони русӣ таълиф шудааст. Дар он андешаҳои олим перомуни фаъолияти китобхонаи даврони Сомониён «Сивон-ул-хикмат», фаъолияти библиографии Ибни Сино ва самтҳои асосии библиографияи тоҷик дар асрҳои IX-X арзёбӣ шудаанд.

Дар радифи Р. Шарофзода омӯзгорони дигари кафедраи библиографишиносӣ Г. А. Мушеев, Н. А. Сайфулина, А. Ҳ. Раҳимов низ бо таҳқиқотҳои анҷомдодаи худ мазмуну мундариҷаи на танҳо ғанҳои таълимиро бою рангин гардониданд, балки бо пешниҳоди мақолаҳои илмӣ дар омӯзишу баррасии бештари масоили таҳқиқнашудаи илми библиографияшиносии тоҷик саҳми муносиб гузоштанд. Аз ҷумла дар мақолаҳои Г. А. Мушеев «Оид ба масъалаҳои бунёди репертуари матбуоти миллии тоҷик», (соли 1973, ба забони русӣ), «Аз таърихи библиографияи давлатӣ дар Тоҷикистон (солҳои 1929-1941)» (соли 1974, ба забони русӣ), «Библиографияи илмӣ-ёрирасонӣ кишваршиносии Тоҷикистон дар давраи панҷсолаҳои пеш аз ҷонӣ» (соли 1981, ба забони русӣ), «Солномаи матбуоти РСС Тоҷикистон» ва баъзе масъалаҳои беҳтарнамоии самаранокии он» (соли 1981), мақолаҳои Н. А. Сайфулина «Баъзе масъалаҳои инкишофи аҳбори библиографии ҷорӣ оид ба илмҳои ҷамъиятий дар Тоҷикистон» (соли 1973, ба забони русӣ), «Пайдоиши библиография дар матбуоти

даврии Тоҷикистон» (соли 1981, ба забони русӣ), мақолаҳои А. Ҳ. Раҳимов «Назаре ба фаъолияти шуъбаи ахбороти илмии Китобхонаи Академияи ғанҳои Тоҷикистон» (соли 1977), «Тарғиби китобдорӣ-билиографии осори Абӯалӣ ибни Сино» (соли 1981, ба забони русӣ), «Оид ба масъалаи давранигории таърихи ахбори билиографӣ дар Тоҷикистон» (соли 1983, ба забони русӣ), «Китобхонаи ба номи А. Фирдавсӣ маркази ахбороти билиографӣ оид ба маданият ва санъати Тоҷикистон» (соли 1983) бори нахуст масъалаҳои давранигории таърихи билиографияи тоҷик, бунёди репертуари матбуоти миллии тоҷик, таърихи ташаккули билиографияи давлатии тоҷик, рушди билиографияи илмӣ-ёрирасони ҷомеашиносӣ, қишваршиносӣ ва фарҳангшиносии тоҷик, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Бахусус дар таҳқиқу асоснокнамоии масоили назариявию методологии билиографияи миллии тоҷик саҳми профессор Абдураҳим Раҳимов хеле назаррас мебошад. Устод А. Раҳимов тавассути дифои рисолаи номзадӣ ва интишори осори арзишманди хеш тавонистанд, ки дар шаклгириву рушдёбии яке аз шоҳаҳои асосӣ ва хеле муҳимми билиографияи миллии тоҷик – билиографияи адабиёти ҷомеашиносӣ дар Тоҷикистон саҳми арзанда гузоранд. Соли 1982 дар шаҳри Ленинград (ҳоло Санкт-Петербург) дар мавзуи «Системаи ахбори билиографӣ ба ёрии инкишофи илмҳои ҷамъияти дар Тоҷикистон» [13] рисолаи номзадии худро дифоъ намуда, ба гирифтани дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ сазовор мегарданд. Натиҷаи таҳқиқоти анҷомдода барои мукаммалгардонии мазмуну муҳтавои ғанҳои таълимӣ, аз ҷумла таълими ғанни «Билиографияи адабиёти ҷомеашиносӣ» дар факултети китобдории ДДСТ ба номи М. Турсунзода (ҳоло ДДФСТ ба номи М. Турсунзода) шароит муҳайё соҳт. Илова бар ин, таҳқиқотҳои дигари ба анҷомрасонидаи устод, аз қабили «Таҳқурсии ташаккули ахбори билиографӣ» (соли 1986), «Масъалаҳои билиографинамоии китобҳои қаламии форсӣ-тоҷикӣ. Вазъ ва роҳҳои муносибгардонӣ» (1986, ба забони русӣ), «Китоби қаламӣ ҳамчун объекти фаъолияти билиографӣ» (1989), дар ҳалли бештари масоили таҳқиқнашудаи билиографияи миллии тоҷик мусоидат қарданд. Бахусус натиҷаи таҳқиқи вижагиҳои билиографинамоии китобҳои қаламии форсӣ-тоҷикӣ, ки дар заминай омӯзиши осори илмии муҳаққиқони ватанигу ҳориҷӣ ба анҷом расидааст, барои асоснок намудани масъалаҳои назариявии мавзӯй чун раҳнамои бунёдӣ то имрӯз мавриди истифода қарор мегирад. Ин паҳлӯи фаъолияти илмии олимро муҳаққиқ Ш. Комилзода мулоҳизакорона таҳлил намуда, ҷунин ибрози ақида намудааст: «Асоснокнамоӣ ва муайянсозии ҳусусиятҳои хоси китобҳои қаламӣ ҳамчун мабҳаси фаъолияти билиографияи тоҷик санги маҳаки фаъолияти илмии А. Раҳимов мебошанд. Барои ҳамаҷониба муайяну мушаххас қардани ҳусусиятҳои хоси миллии масъала ва фарқиятҳои он аз масоили шабехӣ дигар миллатҳо, олим ҳулосаҳои илмии олимони рус Н. В. Здобнов, Н. Ф. Бельчиков, Е. И. Шамурин, К. Н. Симон, Д. Ю. Тепловро мавриди баррасии амиқ қарор дода, бо далелҳои муътамади илмиву мантиқӣ ба исбот расонидааст, ки китоби қаламӣ дар радифи асарҳои чопӣ ба маҷмуи объектҳои фаъолияти билиографӣ дохил мешавад» [14].

Дар омӯзишу таҳқиқи масъалаҳои таърихи библиографияи тоҷик, баҳусус таърихи рушди библиографияи адабиёти кишоварзӣ саҳми олими варзидаи соҳаи библиография шодравон Қурбонали Бӯриев (Абдураҳимзода) хеле назаррас аст. Дар тӯли умри кӯтоҳ вале бобаракати хеш устод Қ. Абдураҳимзода аз худ мероси гаронбаҳо боқӣ гузоштанд. Аввалин мақолаи илмии эшон соли 1993 таҳти унвони «Саҳми Китобхонаи ба номи А. Фирдавсӣ дар китобшиносии адабиёти риштаи пахтакорӣ» чоп мешавад. Соли 2000 рисолаи номзадиро дар мавзӯи «Библиографияи фарҳанги заминдории ҳалқи тоҷик» дифоъ менамояд. Худи ҳамон сол монографияи ўзери унвони «Пайдоиш ва рушди библиографияи кишоварзӣ» нашр шуд. Соли 2011 рисолаи «Таърихи библиографияи кишоварзӣ», соли 2014 рисолаи «Таърихи библиографияи тоҷик» (аз давраҳои қадим то охири солҳои 80-уми асри XX, ба забони русӣ) ва соли 2017 «Таърихи библиографияи тоҷик» (аз давраҳои қадим то ибтидои асри XXI, ба забони тоҷикӣ) интишор ёфтанд. Соли 2020 дар ду китоб бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ таҳти унвони «Фаъолияти китобдорӣ дар пажӯҳишҳои илмӣ» маҷмӯаи мақолаҳои шодравон Қ. Абдураҳимзода ба табъ расиданд, ки тавассути онҳо мутахассисони соҳа, баҳусус донишҷӯёну омӯзгорон ва муҳаққиқон ба масъалаҳои таъриҳ ва назарияи библиографияи тоҷик ошно мешаванд. Илова бар ин, бо ибтикори Қ. Абдураҳимзода то имрӯз 9 ҷилди силсилақитоби «Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон» таҳия шуда, рӯйи чопро диданд. Дар ин силсилақитобҳо беш аз 300 мақола доир ба илмҳои китобшиносӣ, китобхонашиносӣ ва библиографишиносӣ ворид шудаанд ва бори нахуст маълумоти науву саҳехро ба хонанда пешниҳод меамоянд.

Бо ибтикори муҳаққиқони соҳа Гадобек Маҳмудов ва Қурбон Авғонов барои донишҷӯёни факултети китобдорӣ ва иттилоотшиносии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода китобҳои дарсии «Библиографияшиносӣ» [10] ва «Фаъолияти библиографӣ дар китобхонаҳо» [2] таълиф шуданд, ки дар онҳо бори нахуст масъалаҳои назариявии марбут ба библиографияи умумии тоҷик ба забони давлатӣ мавриди омӯзишу баррасӣ қарор гирифтаанд.

Барои рушди библиографияшиносии тоҷик ва муайяну мушаҳҳас намудани роҳҳои минбаъдаи инкишофи библиографияи тоҷик дар радифи дигар сарчашмаҳо, маводи аз натиҷаи таҳқиқотҳои сотсиологӣ бадастомада низ метавонанд мусоидат намоянд. Масалан, Китобхонаи ба номи А. Фирдавсӣ соли 1986 бо мақсади муайян намудани самарабаҳшии истифодаи дастурҳои интишоркардаи худ дар фаъолияти китобхонаҳои мамлакат, таҳқиқоти сотсиологиро дар мавзӯи «Истифодабарии дастурҳои методию библиографӣ дар китобхонаҳои Тоҷикистон» доир намуд. Натиҷагирий аз таҳқиқоти мазкур имкон дод, ки дар радифи муваффақиятҳо, камбудиҳо низ ошкор карда шаванд. Аз ҷумла, муайян шуд, ки на ҳамаи китобхонаҳои ҷумҳурӣ сари вақт маводи чопкардаи Китобхонаи ба номи А. Фирдавсиро мегиранд ва мутаассифона на ҳамаи адабиёти дар дастурҳои библиографӣ воридшударо аз захираи китобхонаҳои шаҳриву ноҳиявӣ дарёфт кардан имконпазир аст [9, с.35]. Бинобар ин, бо истифода аз натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур библиографони хирфай

вазифадор шуданд, ки минбаъд ҳангоми таҳияи дастурҳои библиографӣ сараввал теъдоди чопи адабиёти тавсифшаванда ва вазъи тақсими ин адабиётро ба китобхонаҳои ҷумҳурий муайян намуда, сипас номгӯйи онҳоро ба дастурҳои тавсияшаванда ворид созанд. Ин иқдом самарабахшии истифодаи дастурҳои библиографиро дар фаъолияти китобхонаҳо таъмин намуда, арзиши пажӯҳишӣ ва методиву амалии дастурҳоро боло бурд ва сатҳу сифати хизматрасонии библиографиро бехтар кард.

Ҳамин тавр, омӯзиши афкори библиографияшиносии тоҷик имкон дод, ки чунин ҳулосаҳоро ҳосил намоем.

1. Ба рушди афкори библиографияшиносии тоҷик як қатор омилҳо, аз қабили ба фаъолият шурӯъ кардан бахшу кафедраҳои таълими фанҳои силсилаи библиографияшиносӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва миёнаи касбӣ, шуъбаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, библиографияи миллӣ, маълумотӣ-библиографӣ дар китобхонаҳо ва марказҳои библиографӣ, ташкил ва баргузор шудани конференсияҳои илмӣ, таҳқиқотҳои сотсиологӣ доир ба масъалаҳои мубрами библиографияи тоҷик ва дигар омилҳо мусоидат карданд;

2. Дар таҳияву нашри дастурҳои мухталифи библиографӣ марказҳои библиографӣ: АМСБРСТ – ХҚТ, КМТ, КМИ ба номи Индира Гандии АМИТ ва китобхонаҳои соҳавӣ бештар саҳм гузоштанд;

3. Бо қӯшиши олимони соҳа чунин самтҳои библиографияи миллии тоҷик, аз ҷумла таърихи библиография (Р. Шарофзода, Г. А. Мушеев, А. Ҳ. Раҳимов, Ш. Комилзода, С. Муҳидинов, Қ. Бӯриев (Абдураҳимзода), библиографияшиносӣ (Р. Шарофзода, Г. Маҳмудов, Қ. Ғуломзода), библиографияи адабии тоҷик (Р. Шарофзода), библиографияи адабиёти ҷомеашиносӣ (А. Ҳ. Раҳимов, Н. А. Сайфулина), библиографияи дастхатҳои форсӣ-тоҷикӣ (А. Ҳ. Раҳимов, Қ. Бӯриев), библиографияи минётурҳои форсӣ-тоҷикӣ (С. Муҳиддинов), библиографияи адабиёт барои қӯдакон ва наврасон (Ш. Комилзода), библиографияи адабиёти кишварзӣ (Қ. Бӯриев), библиографияи адабиёти кишваршиносӣ (Р. Шарофзода, С. Муҳиддинов), фаъолияти библиографӣ дар китобхонаҳо (Р. Шарофзода, Қ. Авғонов (Ғуломзода), Г. Маҳмудов), услуби библиографинамоӣ (Р. Шарофзода, А. Ҳ. Раҳимов, Ш. Комилзода, С. Муҳидинов, Г. Маҳмудов), библиографияи ашҳоси мӯтабар (Р. Шарофзода, А. Ҳ. Раҳимов, Ш. Комилзода, Қ. Авғонов), бештар мавриди омӯзишу баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар баробари дастовардҳо дар самти таҳқиқи муаммоҳои илми библиографияшиносии тоҷик то қунун масъалаҳои омӯхтанашуда хеле зиёданд, аз ҷумла:

1. Бо истиснои як-ду мақола оид ба библиографияи тиб дар Тоҷикистон ягон таҳқиқоти муҳиму ҷашнрас ба анҷом нарасидааст;

2. Ҳарчанд дар кафедраи китобхонашиносӣ ва библиографинамоӣ факултети китобдорӣ ва иттилоотшиносии ДДФСТ ба номи М. Турсунзода таълими фанни «Библиографияи адабиёти табиатшиносӣ ва техникӣ» роҳандозӣ шуда, барномаи таълимии он ҳанӯз соли 2011 ба табъ расида бошад, аммо то имрӯз оид

ба ин намуди библиография дар Тоҷикистон ягон рисолаи илмӣ, дастури таълимӣ ва ё маҷмӯаи мақолаҳо чоп нашудааст;

3. То кунун муаммоҳои библиографияи адабиёти иқтисодӣ, фарҳангу ҳунар, ҳуқуқ, фалсафа, таъриҳ, бостоншиносӣ ва мардумшиносӣ бо таври бояду шояд мавриди омӯзишу таҳқиқ қарор нағирифтаанд.

Барои рушди минбаъдаи илми библиографияшиносии тоҷик, қабл аз ҳама, ба ҳалли чунин масъалаҳо бештар таваҷҷӯҳ зоҳир намуд:

1. Дар ҳошияни эълон гардиданӣ «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» (солҳои 2020-2040) ташкил ва баргузор намудани таҳқиқотҳои ҷудогона дар самти омӯзиши масъалаҳои библиографияи адабиёти илмӣ-табиатшиносӣ, техникӣ ва риёзӣ, библиографияи адабиёти илмӣ-маърифатӣ барои кӯдакон ва наврасон;

2. Дар муассисаҳои таҳсилоти олии қасбӣ ва миёнаи маҳсус ҷорӣ намудани таълими фанҳои «Библиографияи адабиёти иқтисодӣ», «Библиографияи адабиёти тиб», «Библиографияи адабиёти ҳуқуқшиносӣ», «Библиографияи адабиёти фарҳангу ҳунар», «Библиографияи адабиёти илмӣ-маърифатӣ барои кӯдакон ва наврасон»;

3. Тадриҷан зиёд намудани миқдори довталабон ба шуъбаҳои буҷетии магистратура ва аспирантураи шӯроҳои илмӣ аз рӯи ихтисоси «Китобхонашиносӣ ва библиографияшиносӣ».

Адабиёт

1. Абрамов, П. Мирзо Турсунзода [Матн]: нишондиҳандаи библиографӣ / П. Абрамов, Қосимова. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1953. – 63.; Тальман, Ю Р. О., Явич, М. М. Мирзо Турсун-заде библиогр.указ / Ю. Тальман, М.Явич. – Сталинабад: Таджикгосиздат, 1953. – 67 с.; Турсунова, Л. В., Лейви, Д. С., Кононенко, Л. А. Мирзо Турсун-заде: библиогр.указ.. – Душанбе: Дониш, 1972. – 309 с.; Балуева, Л. А., Лейви, Д. С., Турсунова Л. В. Мирзо Турсун-заде: библиогр.указ.. – Душанбе: Дониш, 1981. – 324 с.; Сарояндаи куллаҳои зарин: нишондиҳандаи тавсифдори адабиёт. – Душанбе, 1981. – 24 с.

2. Авғонов Қ., Махмудов, Г. Фаъолияти библиографӣ дар қитобхонаҳо: қитоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 185 с.

3. Армияи сурх дар пособонии ватани сотсиалистӣ: нишондиҳандаи муҳтасари адабиёт / тарт.: Р. О. Тальман, Н. Ражева, С. Икромова; муҳаррири масъул Д. Овчинникова. – Сталинобод, 1941. – 22 с.; М. Ю. Лермонтов (1841-1941): нишондиҳандаи муҳтасари адабиёт / тарт.: Р. О. Тальман, С. Икромова; муҳаррирони масъул Д. Овчинникова, С. Иброҳимов. – Сталинобод, 1941. – 14 с.

4. Библиографияи адабии тоҷик: программаи курс барои факултети қитобхонавӣ / мураттиб Р. Шароғов; Институти давлатии санъати Тоҷикистон ба номи М.Турсунзода. – Душанбе, 1981. – 17 с.; Шароғов, Р. Библиографияи адабии тоҷик [Матн]: Қитоби дарси барои факултети қитобхонавии Институти давлатии санъати Тоҷикистон ба номи М.Турсунзода / Р. Шароғов. – Душанбе, 1988. – 200 с.

5. Вопросы развития таджикской национальной библиографии: материалы респ.науч.-теорет.конф., октябрь 1970 г. – Душанбе: Ирфон, 1973. – С.91-92.
6. Из истории культурного строительства в Таджикистане. 1941-1960 гг.: сб. док. и материалов. – Душанбе: Ирфон, 1972. – С.323.
7. Каталог государственного издательства Таджикистана.– №1. – Сталинабад-Самарканд, 1931. – 30 с.
8. Каталоги нашрҳои Нашриёти давлатии Тоҷикистон.– №2. – Сталинобод-Самарқанд, 1936. – 48 с.
9. Комилзода, Ш. Китобхонаи миллии Тоҷикистон: диরӯз ва имрӯз / Ш. Комилзода. – Душанбе: Ирфон, 2015. – С.33-34.
10. Маҳмудов, Г. Библиографишиносӣ: китоби дарсӣ / Г. Маҳмудов, Қ. Ғуломмаҳмадов. – Душанбе: меҳрон, 2017. – 160 с.
11. Мирзо Турсунзаде: обзор библиографических указателей / сост. Ш. Тошев; ред. С. Н. Гойбазаров; ГБТаджССР им. А. Фирдавси; ГРДБ ТаджССР. – Душанбе, 1986. – 17 с.
12. Нашри Китобхонаи давлатии РСС Тоҷикистон ба номи Фирдавсӣ: нишондиҳандай библиографӣ. Солҳои 1940-1972 / мураттибон И.С.Норкаллаев, Р.О.Тальман. – Душанбе, 1973. – 84 с.; Нашри Китобхонаи давлатии РСС Тоҷикистон ба номи А. Фирдавсӣ: нишондиҳандай библиографӣ. Солҳои 1973-1982 / тарт.: И. С. Норкаллаев, А. И. Мурзинская. – Душанбе, 1982. – 101 с.; Нашрияҳои Китобхонаи миллии Тоҷикистон ба номи А. Фирдавсӣ: нишондиҳандай библиографӣ. Солҳои 1983-2003 / мураттибон: Ҷ. Р. Раҷабов, Г. С. Саъдиева, Й. А. Рытикова; муҳаррири масъул Ш. К. Тошев. – Душанбе: Эҷод, 2004. – 116 с.
13. Рахимов, А. Х. Система библиографической информации в помощь развитию общественных наук: история, состояние и перспективы развития]: дисс. канд. пед. наук. / А. Рахимов. – Ленинград, 1982. – 255 с.
14. Тошев, Ш. Муҳаққиқи илми библиография // Родмарде дар фарози фарҳанг: маҷмӯаи мақолаҳо ва китобномаи шарҳиҳолӣ роҷеъ ба ҳаёт ва фаъолияти шодравон А.Х. Раҳимов / мураттиб Қ.Ф. Авғонов, зери назари К. Олимов; муҳаррир Ш. Тошев. – Душанбе: Санадвора, 2001. – С.39.
15. Шарофзода, Р., Бӯриев Қ. Библиография / Р. Шарофзода, Қ. Буриев // Энциклопедия миллии тоҷик. – Душанбе: СИЭМТ, 2013. – Ҷ.2. – С.555.
16. Шарофов, Р. Авиценна и таджикская библиография / отв. ред. доктор филол. наук А.Л.Хромов / Р. Шарофов. – Душанбе: Дониш, 1990. – 35 с.
17. Шарофов, Р. Назаре ба библиографияшиносии тоҷик / Р. Шарофов // Китобхонашиносӣ ва библиографияи Тоҷикистон: маҷмӯаи мақолаҳо / муҳаррир – тартибдиҳанда Р. Шарофов. – 1977. – С.64-74.
18. Шарофов, Р. Некоторые проблемы развития национальной литературной библиографии в республиках Средней Азии (на материалах таджикской ССР) / Р. Шарофов: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 14.00.33. – М.: Мос. гос ин-т культуры, 1970. – 22 с.

Нодирзода Сайзароб

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ТАДЖИКСКОГО БИБЛИОГРАФОВЕДЕНИЯ

В исследование на основе анализа печатной продукции исследуются факторы развития таджикского библиографоведения. По мнению исследователя, как в советское время, так и во время независимости страны таджикские ученые неоднократно изучали различные вопросы таджикской библиографии, такие как организация различных типов каталогов и картотек, библиографирование периодических, непериодических и продолжающихся изданий, создания справочно-библиографического аппарата, организация библиографического обслуживания, изучения и распространения библиографических знаний.

Вместе с тем в исследование объясняются конкретными примерами основные факторы развития таджикского библиографоведения: издание библиографических пособий библиотечными, библиографическими и издательскими учреждениями; функционирование независимых научно-исследовательских, справочно-библиографических и библиографоведческих отделов в составе крупнейших библиотек страны, научно-исследовательских институтов и библиографических центров; проведение научно-теоретических конференций и обучающих семинаров по проблемам библиографоведения; создание учебных кафедр по изучению вопросы библиографоведения в высших и средних специальных библиотечных учебных заведениях; проведение социологических исследований и научных экспедиций по изучению библиографической деятельности библиотек и библиографических центров; публикация монографий, научных сборников и отдельных статей по актуальным вопросам таджикского библиографоведения; появление раздела «Критика и библиографии» на страницах журналов и газет; создание специализированных периодических изданий в области библиотечного дела и библиографии; поступление молодых исследователей в аспирантуру, докторантуру и защиту диссертаций.

В конце исследования приводятся обоснованные выводы автора о достижениях, недостатках и путях дальнейшего развития таджикского библиографоведения.

Ключевые слова: библиография, национальная библиография, история библиографии, теория библиографии, библиографоведения, методика библиографирования, библиографическая деятельность, библиографическое пособие, библиографические знания.

Nodirsoda Sayzarob

FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF TAJIK BIBLIOGRAPHY

This article dedicated to the factors for the development of Tajik bibliography on the basis of the analysis of published materials. According

to the researcher, both in the Soviet period and during the independence of the Tajikistan, Tajik scholars have studied various issues of Tajik bibliography, such as the organization of various types of catalogs and card indexes, bibliography compiling of periodicals, none-periodicals and continuing publications, creation of reference and bibliographic apparatus, organization of bibliographic services, study and dissemination of bibliographic knowledge. The bibliography has been repeatedly researched.

At the same time, the main factors in the development of bibliography in the study are: the publication of bibliographic manuals by libraries, bibliographers and publishers; Launch of independent research and reference, bibliographic and bibliographic departments in the structure of the largest libraries of the country, research institutes and bibliographic centers; conducting scientific-practical conferences and training seminars on bibliographic issues; Establishment of educational departments for the study of bibliographic issues in higher and specialized secondary educational institutions of librarianship; conducting sociological research and scientific fieldworks to study the bibliographic activities of libraries and bibliographic centers; publication of dissertations, scientific collections and separate articles on topical issues of Tajik bibliographic science; the appearance of the section "Criticism and Literature" in the pages of magazines and newspapers; establishment of specialized periodicals in the field of librarianship and bibliography; the inclusion of young researchers in postgraduate and doctoral studies and the defense of dissertations is illustrated with specific examples.

At the end of the study, the author's substantiated conclusions on the achievements, shortcomings and ways of further development of Tajik bibliography are presented.

Keywords: bibliography, national bibliography, history of bibliography, bibliographic theory, bibliography, bibliographic style, bibliographic activity, bibliographic manual, bibliographic knowledge.

ТДУ 792точик+9точик+008+37точик+782

Мирзоев Саъдӣ

**РУШДИ САНЪАТИ ТЕАТРИИ ТОЧИК
ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ**
(дар мисоли Театри давлатии ҷавонони Тоҷикистон
ба номи М. Воҳидов)

Дар мақола вазъи санъати театрии тоҷик дар даврони истиқлол, дар мисоли Театри давлатии ҷавонони Тоҷикистон ба номи Маҳмудҷонҷон Воҳидов мавриди таҳлилу пажӯҳӣ қарор гирифта, нақши театр дар боло бурданӣ маърифати ҷомеа ва таъсирӣ он ба зиндагии инсонҳо нишон дода шудааст.

Тавре дар мақола баррасӣ шудааст, нақши Пешвои миллат муҳтарарам Эмомалӣ Раҳмон дар пешрафту инкишифи соҳаи фарҳанг, дар радифи дигар соҳаҳои ҷомеа муҳим буда, маҳз бо ташаббусу дастгирии бевоситаи ин фарзанди фарзонаи миллат ин соҳа, аз ҷумла санъати театрӣ дубора рӯ ба рушду тараққӣ овард.

Театри давлатии ҷавонони Тоҷикистон ба номи Маҳмудҷон Воҳидов, ки дар муддати фаъолияти худ дар озмуни фестивалҳои сатҳи ҷумҳурияти байналхалқӣ борҳо тирӯз омадаву сазовори ҷоизаҳои турарзии гаштааст, дар даврони Истиқлол боз ҳам пеш рафт, инкишиоф ёфт ва миёни ҳаводорону дилбоҳтагони санъати театрӣ шуҳрати бештаре қасб кард. Намоишномаҳо, ки ин театр, дар даврони истиқлол рӯйи саҳна овард, аз ҷониби тамошобинони ватаниву ҳориҷӣ истиқболи гарму самимӣ ёфт, аз ҷумла намоишномаи “Шабе дур аз Ватан” дар таҳияи Нозим Меликов, ки дар мақола мавриди таҳлилу баррасии муфассал қарор гирифтааст.

Калидвоҷсаҳо: *Театри давлатии ҷавонон ба номи М. Воҳидов, истиқлол, театр, ҳунар, ҳунарманд, саҳна, нақши, намоишнома, коргардон, маҳорат, озмун, ҷоиза.*

Театр яке аз ҳунарҳои ҳафтгона (ҳунари мусиқӣ, ҳунари ҳаракотӣ, аз қабили рақсу сирк..., ҳунарҳои санъати тасвирӣ, ҳунарҳои таҷассумӣ: меъморӣ, тарроҳӣ, шишагарӣ; ҳунарҳои адабӣ: шоириӣ, нависандагӣ...; ҳунарҳои намоишӣ: театр, ҳунарҳои синамоӣ) аст ва сарчашмаи он аз ойину маросимҳост (маросимҳои арӯсӣ, самоъ дар равияи Мавлавия ва ғайра). Инсон ҳамеша дӯст медорад бар он иттифоқоте, ки берун аз майлу иродай ўст, тасаллут дошта бошад ва ин вижагӣ асли театр аст, яъне театр ҳақиқати воқеиро ба воситаи образҳои бадей таҷассум мекунад.

«Санъати театро нобигаҳо ва соҳибистеъдодон ба вучуд меоранд. Ин ҳунар дар саҳна тавлид ёфта, агарчанде басо зебост, вале лаҳзае вучуд дорад, онро бо фармон боздоштан намешавад. Баъзан дар кино ё телевизион акси он дар шакли пурра ё нопурра боқӣ мемонад. Симои оғаридаи бозигар баъди аз барнома ғайб задани намоиш фаромӯш мешавад ва эҷодиёти устодон барои наслҳои оянда мемирад. Танҳо васияти онон дар ҳусуси эҷодиёт, анъанаҳои санъати

саҳнавӣ шояд бοқӣ монад, ки минбаъд маҳорати онон дар истеъододҳои нав зинда мегардад. Тарзи ичрои хунари актёрҳо, услугуб ва оғаридаҳои онон, инкишофи ҷараёни эҷодиашонро тариқи илми театршиносӣ имкони нишон додан ҳаст» [6, с. 5].

Театр бо ҳаёти одамон зич алоқаманд аст, набзи зиндагӣ ва рӯхияи мардумро ифода мекунад. Ин ҷо метавон ривоятеро аз ҳаёти театри асрҳои миёна ёдовар шуд: Шахсе дар бозгашт аз шикор ба тамошои намоиши «Отелло» ворид мегардад. Вай ба фиребу иғвогариҳои Яго тоқат накарда, як даста тири дар камонаш мавҷударо ба сӯйи ӯ холӣ мекунад. Барои ин ӯро ба қатл ҳукм мекунанд. Рӯзи дигар ҷасади ҳар ду – актёру тамошобинро дар як ҷо гӯронда, дар болои қабрашон ҷунин менависанд: «Ба беҳтарин актёр ва беҳтарин тамошобин!». Бузургон дар ҳама давру замонҳо вобаста ба ин навъи хунар афкори омӯзандаву ибратбахшро ироа намудаанд, ки моҳияти худро ҳануз побарҷо нигоҳ медоранд.

«Аксари муҳаққиқон пайдоиши театрро ба Юнон ва айёми бавуҷудоии онро ба давраи классики (V-IV-и пеш аз милод) мансуб донистаанд. Заминаи тавлиди театрҳои қадимаи юнон ва драма ичрои ҳар гуна бозиҳои рамзӣ дар ҷашиҳо ба муносибати худо Диониса мебошад. Аз охири асри VI-и то мелод дар Афина ҳар сол фочеа, мазҳака ва драмаҳои ҳаҷвӣ ба намоиш гузошта мешуд.» [4, с.231].

Театрро ба ҳалқи тоҷик Инқилоби Октябр эҳдо карда бошад ҳам, заминаи асосии театри қасбии тоҷик – анъанаҳои театри масҳарабозҳо ва лӯҳтакбозҳо мебошад. «Дар охири асри XIX ва ибтидиои садаи XX театри ҳалқии тоҷик дар заминаи санъати ҳалқии театри лӯҳтак ва масҳарабозон шакл гирифт. Масҳарабоз на танҳо актёри драматикӣ, балки ҳофиз, мусиқачӣ, сухангӯ ва раққос буд. Эҷодиёти ӯ хислати синкетикӣ дошт.

Хунари масҳарабозон ва дигар хунарҳои ҳалқӣ заминае гардиданд барои гузариш аз театри ҳалқӣ ба театри аврупойӣ. Аммо дар театри мусосир анъанаҳои миллӣ ҳамчун асоси эстетикии он бοқӣ монданд, балки рушд ёфтанд» [4, с. 234].

К. С. Станиславский театрро «китоби ҳаёт» номидааст. Н. В. Гогол онро ба минбаре ташбех медиҳад, ки аз он ба одамон бисёр ҷизи хубро гуфтан мумкин аст. «Ходими барҷастаи театри ҷаҳонӣ Макс Рейнгардт гуфтааст: “драмнависон, актёрҳо, оҳангсозҳо, рассомҳо режисёрҳо, мунаққидони мудирони қисми бадеъ ҳанӯз худ аз худ театрро ташкил намедиҳанд. Театр вакте ба вучуд меояд, ки ду қас ҳозир бошад: яке бозӣ кунад, дигаре тамошо... санъати театр вобаста ба дараҷаи маҳорати онҳо нумӯъ мекунад ё худ ҳароб мешавад”. Ин гуфтаҳои ходими бузурги санъатро ба маданияти театри ҳамаи ҳалқҳо, аз ҷумла мардуми тоҷик метавон нисбат дод. Театри анъанавӣ ва драмаи ҳалқии тоҷик мисли санъати ҳамноми бисёр ҳалқҳои ҷаҳон дар заминаи эҷодиёти лафзии ҳалқ, урғу одат, хунарҳо, иду маросимҳо ва бозиҳои он тавлид ёфта, бо мурури замон мустақилият пайдо кардааст. Намудҳои асосии театри анъанавӣ ҷунинанд: театри

пантомима, театри суруду ракс, театри лухтак, театри халқии мусиқӣ ва театр масхарабозҳо» [5, с. 4].

Аз нӯктаи назари театршиносон ташаккул ва инкишофи театр дар Тоҷикистон аз 6 давраи таърихӣ иборат аст:

1. Пайдоиши театр шӯравии тоҷик (1919-1929);
2. Ташаккули театр касбӣ, рафъи мушкилот ва инкишофи баъдина (1934-1936); Бо роҳи реализми сотсиалистӣ (1937-1941);
3. Солҳои Ҷангӣ Бузурги Ватани (1941-1945); Солҳои баъд аз ҷанг;
4. Солҳои бунёдкорӣ (1960-1970);
5. Давраи бозсозӣ (1970-1990);
6. Замони истиқлол (1991- то имрӯз).

Ҳарчанд то инқилоби Октябр мардуми тоҷик ба театр масхарабозҳо ва лӯхтакбозҳо ошнӣ доштанд, vale дар ҳар сурат, театр тухфаи пурарзиши ин инқилоби таърихӣ ба халқи тоҷик мебошад. Муҳтавои намоишномаҳои театрҳои халқӣ аз саҳнаҳои хурди ҳаҷвӣ, нақли ягон афсона ё воеа иборат буд. Дар байни мардуми тоҷик намоишномаҳои ҳаҷвии «Нишаллопазӣ», «Раис», «Хатм», «Бобопирак» дар солҳои аввали Ҳокимияти Советӣ маъруфияти густурдаеро касб карда буданд.

7 ноябри соли 1929 дар пойтаҳти Тоҷикистон аввалин театр касбии тоҷик таъсис мейбад (театри ба номи А. Лоҳутӣ имрӯза). Бинои ин театр дар «Хонаи дехқонон» (собиқ бинои театри русии ба номи В. Маяковский) воқеъ буд ва аввалин намоишномаи он драмаи «Ду коммунист» маҳсуб мегардад. Дар он солҳо ташкили театр ва пайдо намудани ҳунармандон кори осон набуд. Баромади занҳо рӯйи саҳна аз нигоҳи суннатҳои қадимӣ умуман ғайри имкон буд. Ҳайати театр аз ҷумлаи ҳунармандони тоҷики театрҳои Буҳору Самарқанд ва ҳаваскорон оҳиста-оҳиста зиёд мешуд. Барпокунанда ва аввалин режиссёри театр тоҷик Ҳомид Маҳмудҷонов мебошад. Ба театр нави тоҷик пасу пеш Г. Бақоева, С. Тӯйбоева, Ҳ. Раҳматуллоев, М. Қосимов, А. Бурҳонов, М. Халилов, Л. Латифов, А. Азимова ва дигарҳо меоянд. Дар ташаккули театр касбии тоҷик саҳми режиссёрон ва бастакорони рус – Е. Мителман, А. Ленский, С. Баласанян ниҳоят қалон аст.

Бо фазилати Истиқлоли давлатӣ дар Тоҷикистон 16 театр касбӣ ва 26 театр халқӣ фаъолият мекунанд, ки Театри давлатии академии драмавии ба номи А. Лоҳутӣ, Театри давлатии академии опера ва балети ба номи Садриддин Айнӣ, Театри давлатии ҷавонони Тоҷикистон ба номи Маҳмудҷонҷон Воҳидов, Театри давлатии драмаи русии ба номи В. В. Маяковский, Театри мазҳакаи мусиқии шаҳри Ҳуҷанд ба номи Камоли Ҳуҷандӣ, Театри давлатии мусиқӣ -драмавии ба номи Т. Фозиловаи ш. Конибодом, Театри драмаи мусиқии ноҳияи Спитамен ба номи Шукур Бурҳонов, Театри мазҳакаи мусиқии шаҳри Қӯрғонтекпа ба номи Ато Муҳаммадҷонов, Театри мусиқию мазҳакавии шаҳри Ҳоруғ ба номи Мехрубон Назаров, Театри мусиқию мазҳакавии шаҳри Қӯлоб ба номи Саидалӣ Вализода, Театри давлатии «Лӯхтак», Театри ҷумҳурияи мусиқӣ-драмавии ноҳияи Данғара, Театри давлатии тамошобини ҷавон «Аҳорун» ба номи

Муҳаммадҷон Қосимов, Театри давлатии намунавии минатюраи «Оина» аз чумлаи онҳост.

Дар пешрафти санъати театри тоҷик дар замони истиқлол нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон - Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ниҳоят ҷашмрас арзёбӣ гардида, тӯлу арз ва шебу фарози санъати театри тоҷик аз нигоҳи нуктасанҷи ў берун намондааст. Ҳануӯ дар маросими ифтитоҳи амфитеатр дар Боғи Ирам (5 сентябри соли 2011) Ҷаноби Олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нуктаи назари худро доир ба ин соҳа ҷунин изҳор дошта буданд: «Театр воситаи пуриқтидортарини таъсиррасонӣ ба тафаккури инсон аст, зеро рӯйдодҳои зиндагиро дар саҳна дида, тамошобин худро хаёлан ба қаҳрамонҳои мусбат монанд мекунад ва бо ҳамин роҳ олами ботинии хешро мустақилона комил мегардонад. Лозим ба ёдоварист, ки ҳаёти фарҳангии Тоҷикистонро низ бе театр тасаввур кардан ғайри имкон аст, зеро театр дар душвортарин лаҳзаҳои ҳаёт ҳамеша паҳлӯи мардум қарор гирифта, дар сарнавишти миллати тоҷик нақши босазои муассир гузоштааст. Имрӯзҳо метавон даҳҳо ҳунарпешаҳои маъруфро номбар кард, ки дар пешрафти театри тоҷик ва дар ин замина, дар рушду такомули фарҳангии миллии мо саҳми беандоза қалон доранд» [7].

Театри давлатии ҷавонони Тоҷикистон ба номи Маҳмудҷонҷон Воҳидов – яке аз муассисаҳои театри тобеи Вазорати фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Он соли 1978 ба номи ҳунарпешаи бехтарини театру қинои Тоҷикистон, коргардони театр, Ҳунарпешаи мардумии ҶШС Тоҷикистон, дорандаи Ҷоизаи давлатии Тоҷикистон ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ – Маҳмудҷон Воҳидов номгузорӣ шудааст. Театр дар пойтахти Тоҷикистон – шаҳри Душанбе воқеъ аст.

Соли 1971 бо Қарори Совети вазирони ҶШС Тоҷикистон дар заминai ҳатмкунандагони Донишкадаи давлатии санъати театри шаҳри Москва ба номи А. В. Луначарский Театри давлатии ҷавонон таъсис дода шуд. 27 декабря ҳамон сол бори аввал театр бо спектакли "Васса Железнова"-и М. Гор'кий пардаи худро ба рӯи тамошобинон боз кард. Репертуари театро асарҳои "Табиби зуракӣ"-и Ж. Б. Моллер, "Пирии пурзаҳмат"-и Л. Разгонов, «Фори ацинаҳо»-и Г. Сафиева, «Ҳазони таги пой»-и Ф. Ғуломова, «Робияи Балҳӣ»-и А. Атобойев "Ҳалокати умед"-и Г. Германсва "Тангои ҷиноятӣ"- и З. Раннет ташкил менамуд. Ҳайати эҷодии театри навбунёдро актёрони ҷавон Малика Ҷӯрабекова, Раҷабгули Қосим, Дилбар Умарова, Мавлуда Обидова, Гулсара Абдуллоева, Соҳибсултон Алиназарова, Абдулҳафиз Қодирӣ, Амонулло Қодирӣ, Даврон Алиматов, Шодӣ Солеҳов, Тағоймурод Розиков, Исфандиёр Ғуломов, Қурбон Ҳомидов, Голиб Исломов, Берди Мингбоев, Асалбегим Саодатова, Султоншоҳ Муқаддамов, Гулбегим Зоолшоева, Ашур Ғуломов, Сафаралӣ Қурбонов, Немат Ҷӯёзода, Зафар Ҷаводов, Музаффар Ҳаёлов, саркоргардон – Ҳабибулло Абдуразоқов ва коргардон – Тӯраҳон Аҳмадхонов ташкил медоданд.

Солҳои 1973-1977 як гурӯҳ, режиссёрони даъватшуда намоишҳои ҷолиберо дар саҳнаи театр гузоштанд. Аз ҷумла, А. Асанин "Модар меояд"-и Ш. Ҳусейнов, Бак Лан "Таронаи ишқ"-и

Нгуен Ву (Ветнам), Шамсӣ Қиём, "Робиаи Балхӣ"-и А. Атобоев, Б. Долинов "Муаллими рақс"-и Лопе де Вега, В. Лонге, "Модар"-и К. Чапек, З. Масафоев "Дилшод"-и А. Сидқӣ, «Эҳ, ҷавонӣ, ҷавонӣ»-и М. Баҳти, «Ситораи роҳнамо»-и К. Яшинро таҳия намудаанд. Соли 1976 дастаи ҳунарии Театр аз ҳисоби дастпарварони студияи нави тоҷикии ГИТИС – Ф. Умаров, И. Машрабов, Н. Нуриддинов, Х. Сиддиқӣ, Назирмат ва Маҳбуба Мусоевҳо, Ҳотам Нуров, Умар Алиев ва дигарон пурратар гардид. Ҳамчунин Доғишкадаи давлатии санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода пайваста Театрро бо ҳунарпешагони ҳушсалиқа таъмин мекард. Беҳтарини онҳо Б. Ятимов, Р. Ҳайдарова, С. Қурбонова, З. Ҳушваҳтова, С. Наврӯзова, С. Азизова дар пешрафти театр ҳиссаи сазовор доранд.

Соли 1977 барои намоишномаҳои "Васса Железнова"-и М. Горький, "Модар"-и К. Чапек, "Робиаи Балхӣ"-и А. Атобоев ва "Дилшод"-и А. Сидқӣ театр сазовори ҷоизаи Кумитаи марказии Комсомоли ленини Тоҷикистон гардид. Соли 1978 ба Театр номи ҳунарпешаи маҳбуби ҳалқи тоҷик шодравон Маҳмудҷон Воҳидов дода шуд.

Сарварони вақти театр – директор Аъзам Сидқӣ ва саркоргардон Шамсӣ Қиёмов, ки худ драмнавис буданд, кӯшиши зиёд ба ҳарҷ доданд, то барномаҳои театр рангин бошад. Аз ин лиҳоз, солҳои 1970-1980 асарҳои драмнависони тоҷик А. Баҳорӣ, М. Баҳти, Н. Исломов, Султон Сафаров, С. Ҳалимшо ва М. Ҳолов рӯйи саҳнаи театрро диданд. Адибони номӣ: С. Улуғзода, М. Миршакар, М. Қаноат низ асарҳояшонро пешкаши театр карданд. Дар баробари ин, аз ҳисоби актёрони болаёқат таҳиягароне чун З. Ҷаводов, М. Ҳаёлов, А. Қодирӣ ба воя расиданд, ки баъдан, пас аз ҳатми мактабҳои олӣ ва курсҳои режиссёрии шаҳри Москва, дар пешбуруди санъати таҳиягариини тоҷик нақши намоён бозиданд. Соли 1982 сарварии дастаи ҳунариро ҳатмкунандай шуъбаи режиссёрии ГИТИС, собиқ, актёри ҳамин театр Абдулҳафиз Қодирӣ ба уҳда гирифт.

Соли 1985 театр бо 5 асари беҳтарини худ барои ҳисботи эҷодӣ ба шаҳри Москва роҳҳат гирифт. Дар муддати 10 рӯз театр дар бинои Театри хурди шаҳри Москва бомуваффақият баромад карда, сазовори таҳсини тамошобинони пойтаҳти собиқ СССР гардид.

Театр дар даврони соҳибистиқлолӣ масъулияти бештареро ба уҳда гирифта, дар роҳи баланд бардоштани афкори ҷамъиятӣ ва рӯҳияи ватандорию ватанҳоҳӣ, пос доштани анъанаҳои миллӣ ва ташаккули ҳофизаи таърихии ҳалқи тоҷик хизмати босазоеро анҷом дода, рисолати худро бо масъулияти баланд иҷро карда истодааст. «Санъати театрии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони Истиқлолияти давлатӣ бо як ғамхории хоссе ба анъанаҳои ғании мусиқии миллӣ, адабиёт, санъати рассомӣ, меъморӣ ва ба маҷмӯи фарҳангӣ анъанавии бадӣ барҳӯрд кард. Такияи санъати театрӣ ба анъанаҳои беҳтарин ва ба саҳна бозгардонии этнография, эҷодиёти мардумӣ, рузгори миллӣ, расму русум аз самтҳои асосию намоёнтарини фаъолияти саҳнаи муосири тоҷик маҳсуб мейбад. Ин тамоюл бештар дар ба саҳнагузории

намоишҳои театрӣ дар театрҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мушоҳид мешавад» [8].

Дар ин замон асарҳои «Кафшҳои Абулқосим»-и А. Аҳмадхонов ва Н. Табаров, «Карим- девона»-и Т. Аҳмадхонов, «Чашмони бародари қиёматӣ»-и Н. Табаров, «Тавқи лаънат ва номзад»-и Ш. Солеҳ ва З. Содик дар таҳияи М. Миров, «Рӯзе дарозтар аз қарн»-и Ч. Айтматов дар таҳияи С. Усмонов, «Зани сарватманд»-и А. Амиралӣ, «Рустам ва Сухроб»-и А. Фирдавсӣ, «Харгӯшаки бодича»-и С. Михалков дар таҳияи С. Усмонов, «Отелло»-и В. Шекспир, «Фолбинии Афандӣ»-и А. Баҳорӣ дар таҳияи Барзу Абдураззоқов, «Шаби бепоёни фоҳта»-и Ҳ. Наимӣ, «Афсонай зимистон» ва «Подоши амал»-и Н. Меликов ва «Ҷазираи тилисмгашта»-и Л. Устинов дар таҳияи Н. Меликов, «Сарбозони қаторӣ»-и А. Дударев ва «Биё, Барфӣ бобо»-и Наримон Бақозода таҳия гаштанд. Муҳтаво ва мундариҷаи намоишномаҳои «Карим–девона», «Гурд», «Мочарои имтиҳон» ва «Биё, Барфӣ-Бобо» дар ҳавои оҳангҳои хунарпешаи ҳалқии Тоҷикистон М. Миров ба тамошобин шавқу завқи эстетикӣ мебахшанд.

Театр соли 2010 дар Фестивали байналхалқии театрҳо «Шери тиллой» дар шаҳри Лвови Украина бо намоишномаи «Чашмони бародари қиёматӣ»-и Н. Табаров, таҳияи М. Миров ширкат варзид. Соли 2010 барои таҳияи ҳамин асар Ҳунарпешаи ҳалқи Тоҷикистон М. Миров ба Ҷоизаи давлатии Тоҷикистон ба номи Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ мушарраф гардид.

Ҳунармандони театр ба ҳайси меҳмон бо спектакли «Рӯзе дарозтар аз қарн»-и Ч. Айтматов дар таҳияи С. Усмонов дар фестивали байналхалқии театрҳо «Фачр» дар ҶИ Эрон ширкат варзид. Ҳунарманди ҳалқи Тоҷикистон М. Миров ва Ҳ. Усмонов дар фестивали байналхалқии мусикӣ «Гули сурх» шаҳри Мазори Шарифи ҶИ Афғонистон иштиrok намуданд. Ҳунарпешаи театр А. Шарипов дар озмуни байналмилалии қиссаҳонӣ дар шаҳри Текрони ҶИ Эрон баромад намуд. Соли 2010 колективи эҷодии театр ба Ҷумҳурии Исломии Эрон, Ҷумҳуриҳои Исломии Афғонистон ва Украина сафари ҳунарӣ намудааст.

Соли 2011 барои ҳайатҳои театр соли бобарор буд. Намоиши «Шабе дур аз Ватан» -и Н. Меликов (андешаҳои театрӣ аз ашъори Бозор Собир) дар Фестивал-озмуни ҷумҳуриявии театрҳои касбӣ "Парасту-2011" сазовори мақоми дуюм ва Ҷоизаи «Беҳтарин нақши мардона» гардида, бо даъвати Вазири фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Исломии Афғонистон барои ширкат дар Фестивали театрҳои миллӣ дар шаҳри Кобул пазируфта шуд. Ҳамчунин театр бо намоиши «Рустам ва Сухроб»-и А. Фирдавсӣ ва С. Усмонов дар Фестивали байналмилалии театрии «Молодые театры России» (Омск, Федератсияи Россия) иштиrok намуд. Дар соли 2011 ҳамчунин намоишҳои «Нури маърифат»-и М. Миров дар таҳияи муаллиф, «Меҳмони ноҳонда» муаллиф ва таҳиягар Ш. Солеҳ ва афсонай «Харгуши доно»-и Шамсӣ Қиёмов дар таҳияи С. Ҷанчолов манзури тамошобинон гардонида шуданд. Театр дар чор Фестивали

байналмилалии театрӣ дар кишварҳои Қирғизистон, Молдова, Эрон ва Украина бо намоишҳои «Шабе дур аз Ватан»-и Бозор Собир ва Н. Меликов, «Рустам ва Сухроб»-и А. Фирдавсӣ ва «Сарбозони қаторӣ»-и А. Дударев иштирок намуд, бо намоиши «Шабе дур аз Ватан»-и Бозор Собир ва Н. Меликов иштирокчии аввалин Фестивал-лабораторияи байналмилалии театрии намоишҳои хурд «Человек театра» дар шаҳри Челябинский Федератсияи Россия гардид.

Соли 2014 намоиши «Шабе дур аз Ватан» ба Ҷоизаи байналмилалии «Ҷило-2014» дар номинатсияи «Намоиши беҳтарини сол» ва Моҳпайкар Ёрова дар номинатсияи «Беҳтарин ҳунарпешаи сол» мушарраф гардиданд.

Ҳунармандони ҳалқии Тоҷикистон: Гулсара Абдуллоева, Раҷабгул Қосимова, Соҳибсултон Алиназарова, Асалбегим Саодатова, Шодӣ Солеҳов, Тағоймурод Розиқов, Голиб Исломов, Насриддин Нуриддинов, Имомбердӣ Мингбоев, Мирзоватан Миров, Дилбар Умарова ва ҳунармандони шоистаи Тоҷикистон: Толибҷон Бобоев, Шавкат Халилов, Абдумумин Шарифӣ, Сабзагул Курбонова, Ашурмаҳмад Ғуломов, Ниёзаҳмад Мӯсоев, Ҳолмурод Сиддиқов дар рушду нумӯи театри мазкур саҳми намоён гузаштаанд.

Асарҳои "Васса Железнова"-и М. Горкий, "Модар"-и К. Чапек, "Робиаи Балхӣ"-и А. Атобоев, "Дилшод"-и А. Сидқӣ, «Рустам ва Сухроб»-и А. Жуковский, «Чашмони бародари қиёматӣ»-и Н. Табаров, «Подоши амал»-и Н. Меликов, «Мочарои имтиҳон»-и А. Атобоев, «Ҷазираи тилисмгашта»-и Л. Устинов, «Сарбози қаторӣ»-и А. Дударев, «Бозингарон»-и Н. Гогол, коргардон Н. Меликов, «Шоҳдуҳтар Фифелия»-и Л. Титова, коргардон Н. Меликов, «Тухфа аз муҳочират»-и Ш. Солех, коргардон Ш. Солех, «Пайроҳаи зиндагӣ»-и С. Сафар, коргардон Қ. Мирзоев ва ғайра, маҳз дар давраи фаъолияти ин ҳунармандон рӯйи саҳна омадаанд.

Масири тайкардаи театр ҷавонон, масири мушкил ва пурмашаққати ҷустуҷӯҳои эҷодӣ маҳсуб мегардад. Дар ин масир дар ҳаёти маданию фарҳангии кишвар театри ҷавонон ҷойгоҳи арзандаву маҳсусеро ишғол намуда, дастоварду комёбиҳои назаррасеро соҳиб гардид. Намоишномаҳои "Васса Железнова"-и М. Горкий, "Табиби зуракӣ"-и Ж. Молиер, "Пирии пурзахмат"-и Л. Разгонов, «Фори ачинаҳо»-и Г. Сафиева, «Ҳазони таги пой»-и Ф. Ғуломова, «Робияи Балхӣ»-и А. Атобоев, "Ҳалокати умед"-и Г. Германсова, "Тангои ҷиноятӣ"-и З. Раннет, А. Асанин, "Модар меояд"-и Ш. Ҳусейнов, Бак Лан, "Таронаи ишқ"-и Нгуен Ву (Ветнам), Шамсӣ Қиём, "Робиаи Балхӣ"-и А. Атобоев, Б. Долинов, "Муаллими ракс"-и Л. де Вега, В. Лонг, "Модар"-и К. Чапек, З. Масафоев, "Дилшод"-и А. Сидқӣ, «Эҳ, ҷавонӣ, ҷавонӣ»-и М. Бахти, «Ситораи роҳнамо»-и К. Яшин ва ғайраҳо гувоҳи барҳақи ин дастовардҳо мебошад.

Давраҳои ниҳоят руҳбахш ва самараноки театр ба давраи роҳбарии беҳтарин режиссёрон Ш. Қиёмов, Э. Масафоев, В. Я. Ланг, М. Ҳаёлов, А. Қодиров, Ф. Қосимов, М. Миров, Д. Убайдуллоев, Б. Абдураззоқов, С. Усмонов, Н. Меликов рост меояд.

«Санъати театрии Чумхурии Тоҷикистон дар даврони Истиқлолияти давлатӣ бо як ғамхории хосе ба анъанаҳои ғании мусиқии миллӣ, адабиёт, санъати рассомӣ, меъморӣ ва ба маҷмӯи фарҳангӣ анъанавии бадеъ барҳӯрд кард. Такяи санъати театрӣ ба анъанаҳои беҳтарин ва ба саҳна бозгардонии этнография, эҷодиёти мардумӣ, рузгори миллӣ, расму русум аз самтҳои асосию намоёнтарини фаъолияти саҳнаи мусосири тоҷик маҳсуб меёбад. Ин тамоюл бештар дар ба саҳнагузории намоишҳои театрӣ дар театрҳои Чумхурии Тоҷикистон мушоҳида мешавад. Таҷрибаи сулҳи Тоҷикистон дар дунё нодиртарин таҷриба аст, ки ҳаллу фасли муноқишаҳои сиёсӣ дар ин муддати кӯтоҳ саҳми худро гузаштааст.

Дар ҳаёти театрии даврони Истиқлолият саҳнаҳои театрӣ, ки на танҳо меъёрҳои эстетикии навшуда, балки принсипҳои мувоғиқақунии ҳаёти театрӣ ба замони иқтисоди бозаргониро ба вучуд овардааст, боиси таваҷҷӯҳ шудааст» [1, с 80].

Ҳарчанд дар давоми 50 соли фаъолият чандин маротиба самти ғоявии театр тағйир ёфт, вале то ҳанӯз дар ҷустуҷӯи роҳҳои нави эҷодист. Театри ҷавонон ҳамдаму ҳамнафаси ҷомеа буда, мушкилоту дарди мардумро таҷассум менамояд ва дар рушди маънавиёти ҷавонон саҳмгузор мебошад. Вобаста ба тағйиротҳои ҳамарӯзai замони мусосир аз як намоишнома то намоишномаи дигар симои театр низ дигаргун мешавад, яъне бо замон мутобиқ мегардад то ба дарди ҷомеа созгор бошад.

Хунармандони театр дар тӯли фаъолияти пурмаҳсули худ ҳамеша ба он мекӯшанд, ки мушкилоти зиндагиро бармalo намоянд ва инъикоси ҳаққонии онро ба тамошобин пешниҳод созанд. Театр вакте шуҳрат пайдо мекунад, ки намоишномаҳои он тамошобинро ба худ ҷалб карда тавонад. «Бе тамошобин намоиши саҳнавӣ вучуд надорад. Ҷӣ қадаре ки кор аз болои намоишнома давом кунад, ҳамон қадар толори театр пур аз тамошобин мешавад» [3, с. 146].

Нақши хунармандон дар маҳбубият пайдо кардани намоишномаҳо ва шуҳратёр гаштани театр беандоза бузург аст. Беҳуда хунармандро олимони санъатшинос, коршиносони соҳа ва арбобони театр шоҳи саҳна нагуфтаанд: «Дилҳои ҳазину ҳаста, зеҳни ғанабрафта, боварии помолгашта, эътиқоди баргашта ва мадори заифи матлуб дар курраи тафсони эҷод ва парвози саманди андешаи ин шоҳи саҳна-актёр умри дубора мёбанд» [2]. Ин маъниро метавон дар китоби устод Низом Нурҷонов бо номи “Мактаби актёрии тоҷик” низ дарёфт: “Арбоби барҷастаи театр рус К. С. Станиславский мегӯяд, ки театр пеш аз ҳама барои актёр тавлид ёфтааст, бе ў вучуд надорад. “Ягона подшоҳ ва малики саҳна актёри соҳибистеъод мебошад”. Ин суханони ў дар гузашта ва имрӯз ҳам ифодагари ҳақиқати ҳоланд [6, с. 3].

Аз ин нуқтаи назар, Театри давлатии ҷавонони Тоҷикистон ба номи Махмудҷонҷон Воҳидов ба таърихи театри драмавии тоҷик ҳамчун тарғибкунандай фаъоли санъати ҳақиқатнигорӣ ва пайрави содиқи мактаби пурвозаи Станиславский ворид гардид. Роҳи эҷодии он таҷассумгари воқеаҳои сангину нангини оҳири қарни бист ва

аввали қарни бистуяк ба шумор рафта, чун ҳофизаи талхи таърихӣ ҷовидона боқӣ ҳоҳад монд.

Аввалҳои солҳои 80-уми асри гузашта дар фазои эҷодии театрӣ ҷавонон ба эҷодиёти мардумӣ воридшавии мутақобилан судманд сурат гирифт. Гуногунрангии тафсири сужаҳои фолклорӣ ба театр барои тавсия додани мундариҷаи намоишномаҳо имконияти фаровон фароҳам овард. Корбурди эҷодкоронаи анъанаҳои фолклориро метавон яке аз омилҳои ҷашнгури рушду маҳорати эҷодии ҳунармандон ва режисёрони театрӣ мазкур маҳсуб донист. Дар намоишномаҳои «Ҳусрав и Ширин»-и Г. Птитсин (1981), «Афандӣ фолбин»-и А. Баҳорӣ (1982), «Саргузаштҳои Ҳотами Той»-и Ҷ. Қуддус, «Калила ва Димна»-и Т. Розиков (1991), «Сафармаҳсум», «Сафармаҳсум дар Қаратоғ», «Саргузаштҳои нави Сафармаҳсум» ва «Як тангай тиллой»-и А. Ҳамдам (1992, 1996, 1997, 2002), «Заволи Чамбули Мастон»-и С. Аюбӣ (1995), «Карим Девона»-и Т. Аҳмадҳонов (2005), «Қафшҳои Абулқосим»-и Н. Табаров ва Т. Аҳмадҳонов (2007) номгӯи комили қашфиётҳои эҷодиро чи аз лиҳози корбурди принсипҳои таҳлили иҷтимоию психологӣ ва чи аз лиҳози таҷассуми бадеии зухуроту ҳодисаҳои дар мадракҳои фолклорӣ инъикосёфта метавон мушоҳида намуд.

Раванди оmezisi далелҳои таърихӣ-иҷтимоӣ ва таҳаюлоти бадеӣ, ки ба гуногуни жанрию услубӣ оварда мерасонад, дар замони муосир дар ниҳояти мураккабӣ ва арзишнокӣ қарор дорад ва намоишномаҳое, ки дар асоси оҳангҳои фолклорӣ таҳия мешаванд, ба яке аз самтҳои асосии фаъолияти театрӣ ҷавонон табдил ёфтааст. Ҷавонони ҳунарманду эҷодкори театрӣ рӯҳияи баланди ватанҳоҳио ватандорӣ дошта, аз муқаддасоти миллӣ ва арзишҳои он ҳамаҷониба барҳӯрдоранд. Аз ин чост, ки театрӣ ҷавонон дар ҷодаи ҷалб намудани тамошобини муосир қадамҳои устувор гузашта, эҷодиёти худро ба талаботҳои нави ҳаёти имрӯза мутобиқ мегардонад.

Таърихгароии маданияти театрӣ муосир ба интиҳоби қаҳрамони намоишнома саҳт марбут буда, дар мисоли театрӣ ҷавонон ин унсур беш аз пеш ба мушоҳида мерасад. Намоишномаҳои «Робияи Балҳӣ»-и А. Атобоев, «Сафар Амиршоев»-и Р. Сафаров ва Т. Аҳмадҳонов (1973), «Дилшод»-и А. Сидқӣ (1976), «Ситораи раҳнамо»-и К. Яшин (1978), «Ҷавонии Абуалӣ Сино»-и С. Улуғзода ва В. Виткович (1980) ва ғайра мисоли равшани гуфтаҳои болоянд. Ин гуна асарҳо барои театр на барои як давраи муайян, балки барои тамоми давраҳои таърихӣ таҳия мешаванд, зоро ин мавзӯъ умри абадият дорад. Имрӯз мубрамият ва бузургдошти ин мавзӯъ беш аз давраҳои дигар эҳсос гардида, ба завқи тамошобин мувоғиқ аст ва тақозои имрӯзи Тоҷикистон низ мебошад. Замоне расидааст, ки тоҷикон аз арзишҳои миллии худ муҳофизат кунанд ва дар раванди давлатсозии худ аз онҳо истифода созанд.

Ҳамқадами замон будан шиори ҳамарӯзai Тетри ҷавонон маҳсуб мегардад. Маҳз ҳамин ҷанбаи эҷодӣ театрро ба тамошобин наздиктар, ошнотар ва дӯстдоштанитар намудааст. Вокеаҳои замони муосир дар раг-раги эҷодиёти театрҷо гирифта, бо ҳаёти ҷомеа

омезиш меёбад ва чун оиннаи қаднамои замон воқеаҳои рӯзмарраро дар худ таҷассум менамояд. Масири тайкардаи театрӣ ҷавонон қадам ба қадам аз намоишномаҳои аз ҷиҳати шакл ва муҳтаво сода, мисли «Ғори ацинаҳо»-и Г. Сафиева (1972), «Ҳазони таги пой»-и Ф. Ғуломова (1972), «Ҳодӣ ва Шодӣ»-и Ш. Қиёмов (1976), «Қатрае аз баҳр»-и М. Ҳаёлов (1982), «Торҳои муҳаббат»-и Қ. Киром (1985), «Мочарои имтиҳонӣ»-и А. Атобоева (2010) оғоз гардида, бо ҳаллу фасли мушкилоти муассири ахлоқии ҷомеа дар асарҳои «Ҷавонӣ, эй ҷавонӣ»-и М. Баҳти (1979), «Умед» ва «Ҳукмнома»-и Ш. Солеҳ (1984, 1986) ба авчи аълои ҳунарнамоӣ мерасад. Ҳунармандони театрӣ ҷавонон, ҳамчун меросбарони ҳунари волои М. Воҳидов барои фатҳи қуллаҳои нави ҳунари театрӣ, дар асоси театрӣ манзуми М. Воҳидов намоиши «Сурӯши Сталинград»-и М. Қаноатро ба саҳна ворид намуданд, ки ин дар ҷодаи театрӣ манзум қадами аввал ва устувор маҳсуб мегардад.

Мавзуи муҳаббат ба Ватан ва ватандорию ватанпарастӣ аз мавзуъҳои марказии театрӣ ҷавонон буда, ҳунармандони театр ба он мекӯшанд, ки ин эҳсоси муқаддас дар намоишномаҳо таҷассуми худро ёбад, то ба ин васила тавонанд дар тарбияи ахлоқии ҷомеа саҳмгузор бошанд. Намоишномаи «Шабе дур аз Ватан» (2011), ки дар асоси шеърҳои ҷовидонаи шоири ватанпарвар Бозор Собир таҳия шудааст, моломоли эҳсоси муҳаббати беандоза ба Ватан, ғаму дарди дурию ҳичрон аз он буда, на танҳо барои тамошобини Тоҷикистон, балки ҳориҷ аз он мояни тафаккур ва фахроварӣ аз дирӯз, имрӯз ва фардои Ватан мебошад.

Намоишнома шурӯъ мегардад. Садои чир-чирак баланд мешавад ва саҳна ба худ рангу бӯйи дехаро мегирад. Шоир чун аробакашҳои бозор бо кати хобаш, ки гаҳе мизи корӣ мешаваду гаҳ тобут ва гоҳе ҷӯби сари гӯр..., ба ҳар тараф овораву саргардон аст. Шоир ва руъёи ўтӯли қариб ду соат ҳозиринро моту мабҳут намуда, онҳоро ба олами шеъру тарона ва раксу ҷағона ворид месозанд. Аниктараш ба ҷаҳоне мебаранд, ки ҳатман ёди талху ширине аз он дунё бо худ доранд. Шоир агар дур аз Ватан дарди Ватан, андӯҳи фироки дӯстону пайвандони дар ватанбуда, ормонҳои дар Ватан нобишкастай худро нола мекард, тамошобин бо эҳтимоли қавӣ дар симои шоири саргардон зиндагонии нобасомони падар, бародар, шавҳар ва ё фарзанди худро медид, ки тақдир ўро ба диёри ғурбат бурдаасту ҷунин шоми ғамро насибаш кардааст ва беихтиёر аз дидашк мереҳт.

Дар ин миён устод Бозор Собирӣ тамошобин низ истисно набуд. «Шабе дур аз Ватан» бо худ шоми ашкрезеро дар Ватан дошт. Билохира намоиш низ ба поён расид ва устод Бозор Собирро ба саҳна даъват карданд. «Аҳсант!» буд, аввалин вожае, ки Устод Бозор арза дошт ва илова намуд: «Офарин бар коргардон! Ўчи тавр фахмидааст, ки ман ҳатто дар вақти дар Ватан буданам ва дар ғурбат низ танҳо ҳамин як кати хобро доштаму дар атрофам танҳо мачаллаву китобро? Ҳайронам! Ҳаёти ман дар миёни мачаллаву китоб гузашт, онро дар саҳна такроран дидам. Офарин, тавонистед! Ман хушбахтам, ки худамро дар саҳна дидам. Ман худамро хушбахттарин адиби тоҷик

мехисобам. Зоро нахустин шоири точикам, ки ҳангоми дар қайди ҳаёт буданаш нақшашро дар саҳнаи театр беҳтарин ҳунармандон оғариданд ва худаш тамошогари он намоишнома будааст. Чунин ифтихор ва баҳт ҳатто ба устодони сухан Айнӣ, Лоҳутӣ ва Турсунзода муюссар нашудааст» [10].

Бардошти Устод Б. Собир аз намоишномаи мазкур ниҳоят орифона ва ошиқона аст. Ў ҳамзамон бо тамошои намоишнома хотироти кӯҳнаи худро варақгардон мекард ва дар саҳна худро медиҳ, аниқтараш зиндагии нобасомони худро. Тавре ў худ изҳор медорад: «Қаблан ман навори ин намоишномаро дар Амрико дида будам, аммо имрӯз дар саҳнаи театр нафас ба нафас бо ҳунарпешаҳо ва тамошочиён ба зиндагии худам дар ғурбат назар афкандам. Воеан, худро дубора дар утоқи худам дар Амрико эҳсос кардам, чун хеле моҳирона тасвир шудааст» [10].

Воеан, «Шабе дур аз Ватан»-ро режиссёри бомаҳорати театр Мелик Нозимов ҳанӯз соли 2011 дар пояи ашъори ноби устод Бозор Собир рӯйи саҳна овард ва худи ҳамон сол ин намоишнома дар озмуни чумхуриявии «Парасту» ширкат варзида, сазовори ҷои дувум гардид. Абдумӯмин Шарифов, Ҳунарманди Шоистаи Тоҷикистон, оғарандай нақши устод Бозор Собир, дар ҳамон озмуни «Парасту» ҷоизаи «Беҳтарин нақши мардона»-ро сазовор гардид. Дар давоми беш аз ду сол «Шабе дур аз Ватан» дар саҳнаи театрҳои се кишвари дунё – Афғонистон, Қирғизистон ва Россия ба намоиш гузошта шуда, сазовори баҳои баланди мутахассисони соҳа гардидааст.

«Шабе дур аз Ватан» ягона намоишномаест, ки қаҳрамони асосӣ ба ҳайси тамошобин аввалин бор онро тамошо мекунад ва ин руҳдоди фарҳангии хеле нодир ба ҳисоб меравад.

Даврони соҳибистиқлолии кишвари азизамон ҳарчанд ба мушкилоти зиёде барҳӯрд намуд, вале фазои озоди истиқлол ба санъати театрии тоҷик барои рушду такомули бештар имконияти хубе фароҳам овард. Ба қавли Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон – «Театр воситаи пуритидортарини таъсиррасонӣ ба тафаккури инсон аст, зоро рӯйдодҳои зиндагиро дар саҳна дид, тамошобин худро ҳаёлан ба қаҳрамонҳои мусбат монанд мекунад ва бо ҳамин роҳ олами ботинии хешро мустақилона комил мегардонад. Лозим ба ёдоварист, ки ҳаёти фарҳангии Тоҷикистонро низ бе театр тасаввур кардан ғайри имкон аст, зоро театр дар душвортарин лаҳзаҳои ҳаёт ҳамеша паҳлӯи мардум қарор гирифта, дар сарнавишти миллати тоҷик нақши босазои муассир гузоштааст. Имрӯзҳо метавон даҳҳо ҳунарпешаҳои маъруфро номбар кард, ки дар пешрафти театри тоҷик ва дар ин замина, дар рушду такомули фарҳангии миллии мо саҳми беандоза калон доранд» [7].

Адабиёт

1. Абдужабборов, А. Чарующий мир театра / А. Абдучабборов. – Душанбе: Матбуот.–2007.– 230 с.
2. Абулқайсов, Ш. Актёр - шохи саҳна // Адабиёт ва санъат. – 2012. – 30 августан.

3. Маҳмадов, А. Дунёи театр / А. Маҳмадов. –Душанбе, 2007. – 210 с.
4. Муродов, М. Санъати театр // Бозтоби масъалаҳои фарҳанг дар ВАО. –Хуҷанд, 2013. – 227-273.
5. Нурҷонов, Н. Драмаи халқии тоҷик / Н. Нурҷонов – Душанбе: Дониш. –1985. –280 с.
6. Нурҷонов, Н. Мактаби актёрии тоҷик / Н. Нурҷонов. – Душанбе, 2011. – 494 с.
7. Раҳмон, Э. Театр инъикоскунандай ҳаёт аст / Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалий Раҳмон дар маросими ифтиҳоҳи Амфитеатр дар Боги Ирам // Садои мардум. – 2011. –5 сентябр.
8. Театри тоҷик 90-сола шуд // Ҷумҳурият. – 2020. – 28 январ.
9. Усмонов, И. К. Журналистика. Қ.3 / И. Усмонов.–Душанбе, 2008.– С. 304-313.
10. Ҳамад, С. Шоме, ки дар Ватан ҳама ашк мерехтанд... // Рӯзгор. – 2013. – 3 июл. www.ruzgor.tj

Мирзоев Сайди

РАЗВИТИЕ ТАДЖИКСКОГО ТЕАТРАЛЬНОГО ИСКУССТВА В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ (на примере Государственного молодежного театра таджикистана имени М. Вохидова)

В статье анализируется состояние таджикского театрального искусства периода независимости на примере Таджикского государственного молодежного театра имени Махмуджона Вохидова. В начале статьи автор высказывает свои мысли о роли театра в повышении общественного сознания и его влиянии на жизнь людей. Затем он дает краткую информацию об истории таджикского театра и его пути в годы независимости. Автор также анализирует этапы развития театра в Таджикистане и основную тему, а именно деятельность Государственного Молодежного театра имени Махмуджона Вохидова в годы независимости.

Как отмечается в статье, заслуживает похвалы роль Лидера Нации уважаемого Эмомали Раҳмона в значительном прогрессе и развитии сферы культуры, наряду с другими жизненно важными сферами общества. Именно при инициативе и непосредственной поддержке этого великого сына нации сфера культуры, в том числе и театральное искусство, с приходом независимости возродилось и продолжило плодотворное развитие.

Государственный Молодежный театр Таджикистана имени Махмуджона Вохидова, который за период своей деятельности неоднократно становился победителем национальных и международных конкурсов и фестивалей и завоевывал ценные награды, в период независимости получил дальнейшее развитие и большую популярность среди поклонников и ценителей театрального искусства. Спектакли этого театра в период независимости были тепло

встречены отечественной и зарубежной публикой. в том числе анализируемая автором пьеса Нозима Меликова «Ночь вдали от Родины».

Можно с уверенностью сказать, что в статье научно отражена плодотворная работа Государственного Молодежного театра Таджикистана имени Махмуджона Вохидова в разное время, особенно в годы независимости.

Ключевые слова: независимость, Государственный молодежный театр имени М. Вохидова, театр, культура, искусство, сцена, роль, спектакль, мастер, мастерство, конкурс, награда.

Mirzoev Saadi

THE DEVELOPMENT OF TAJIK THEATRICAL ART IN THE YEARS OF INDEPENDENCE (On the example of the M.Vohidov Youth Theater of Tajikistan)

The article analyzes the state of Tajik theatrical art of the period of independence on the example of the Tajik State Youth Theater named after Mahmudjon Vohidov. At the beginning of the article, the author expresses his thoughts about the role of theater in raising public consciousness and its impact on people's lives. Then he gives brief information about the history of the Tajik theater and its path in the years of independence. The author also analyzes the stages of theater development in Tajikistan and the main topic, namely the activities of the Mahmudjon Vohidov State Youth Theater during the years of independence.

As noted in the article, the role of the Leader of the Nation, His Excellency Emomali Rahmon, deserves praise in the significant progress and development of the cultural sphere, along with other vital spheres of society. It was with the initiative and direct support of this great son of the nation that the sphere of culture, including theatrical art, revived with the advent of independence and continued its creative development.

The State Youth Theater of Tajikistan named after Mahmudjon Vohidov, which during the period of its activity has repeatedly won national and international competitions and festivals and won valuable awards, during the period of independence received further development and great popularity among fans and connoisseurs of theatrical art. The performances of this theater during the period of independence, including Nozim Melikov's play "A Night Away from the Motherland" were warmly welcomed by domestic and foreign audiences. analyzed by the author.

It is safe to say that the article scientifically reflects the fruitful work of the Mahmudjon Vohidov Youth Theater of Tajikistan at various times, especially during the years of independence.

Keywords: independence, State Youth Theater named after Mahmudjon Vohidov, theater, culture, art, stage, role, performance, master, skill, competition, award.

ТДУ 070+05+002+008+57точик+659.1+82точик

Муродӣ Мурод,
Рахмонзода Фариддин

ВИЖАГИҲОИ ШАКЛИВУ ОРОЙИШИИ РӮZNOMAИ «ҶУМҲУРИЯТ»

Нашрияи расмии Ҷумҳурии Тоҷикистон – «Ҷумҳурият» дар низоми матбуоти даврии тоҷик аз рӯзномаҳои пурсобиқа маҳсуб меёбад. Ин рӯзнома таърихи беш аз 97-сола дорад. Он тӯли фаъолияти худ ҳамчун мактаби рӯзноманигорӣ, аз як тараф, дар тарбияи рӯзноманигорони касбӣ, аз ҷониби дигар, дар шаклгирӣ кори газетасозӣ нақши муассир доштааст.

Дар мақола вижагиҳои ороишии рӯзномаи «Ҷумҳурият» – соҳтор, тарҳи шиноснома, формат, истифодаи аксу тасвир, қолабҳои сарлавҳагузорӣ, рубрикаҳо, саҳифаҳои маҳсус ва ороиши онҳо ба таври муқоиса мавриди пажуҳӣ қарор дода шудааст.

Дар бораи рӯзномаи «Ҷумҳурият» ва ҷойгоҳи он дар низоми матбуоти даврии тоҷик ҳарчанд аз ҷониби муҳаққиқон ва кормандони собықи рӯзнома пажуҳишҳои зиёде дар шакли мақолаҳои илмиву оммавӣ, китобҳои ёддоштӣ таълиф шуда бошад ҳам, аммо масъалаи хусусиятҳои ороишии рӯзнома таваҷҷӯҳӣ онҳоро камтар ба худ қашдааст.

Рӯзномаи «Ҷумҳурият» тӯли фаъолияти худ бо таъсири омилҳои сиёсӣ ва касбӣ чанд маротиба шаклу ороиши худро тағйир додааст. Дар таҳаввули шакл, бавејса логотипи нашрия, сутунҳо, саҳифаҳо, рубрикаҳо, истифодаи ҳуруфи гуногун, сарлавҳаҳо, интихоби аксҳо, ҷой додани онҳо дар саҳифаҳои рӯзнома ба вучӯд омадани имконоти технику, рушди технологияи соҳавӣ ва ташаккути маҳорати касбӣ боис гардидааст. Дар фаъолияти нашрия ягона унсуре, ки бетағайир мондааст, қолаб (формат)-и он будааст, ки то ба имрӯз, ба истиснои баъзе аз шумораҳо, дар қолаби A2 нашр мешавад.

Рӯзнома бо назардошти пешрафти рӯзномасозии муосир аз имкониятҳои гуногуни дизайну ороиши кор мегирад, ки ҷолибу замонавӣ аст.

Калидвозжасҳо: рӯзнома, «Ҷумҳурият», шакл, ороиши, логотип, мундариҷа, рӯзнома, формат, сутун, сарлавҳа, рубрика, рӯзномасозӣ, таҳлил, муқоиса.

Ороиши газета аз замони пайдоиши ин намуди воситаи ахбори омма ҷузъи ҷудонопазири илми рӯзноманигорӣ шинохта мешавад. Агар маҳорати таълиф ва баррасии мавзуъ ба қобилияту истеъодди муаллиф (рӯзноманигор) вобаста бошад, бандубости он дар саҳифаи рӯзнома ба дӯши корманди технику ё ба истилоҳ саҳифабанд аст. Бо вучуди ин ороиши рӯзномаро танҳо ба маҳорати инфириодии саҳифабанд маҳдуд кардан нашояд, балки ин амал як ҷузъи фаъолияти муҳимми кормандони редаксия, баҳусус муҳаррири рӯзнома ҳам маҳсуб меёбад. Муҳаққиқ А. Саъдуллоев дуруст қайд кардааст, ки «Саҳофат ҳам табоат, ҳам кори ҷонии ҳам идораи газета ё мачалла ва ҳам вазифаи масъултарини кормандони матбаа аст» [9, с. 6]. Махсусияти мундариҷавӣ ва фардии ороиши дар умум вижагии симои

рӯзномаро муайян месозад. Доир ба таҷрибаи оғариниши газета, ки як бахши муҳимми илми рӯзноманигорӣ аст, муҳаққиқони соҳа пажӯҳишҳо анҷом додаанд. Бахусус, муҳаққиқ ва публисист А. Саъдуллоев [9; 10] роҷеъ ба вижагиҳои саҳофату табоат ва техникуму технологияи он пажуҳиши нисбатан мукаммал анҷом додааст. Ҳамчунин муҳаққиқон М. Муродов [5; 6], А. Азимов [1], А. Қутбиддинов [3; 4], Қ. Мухторӣ [7], Қ. Шарифзода [14] дар мақолаҳои ҷудогонаи худ, ба ин масъала таваҷҷӯҳ намудаанд. Аз ҷумла, муҳаққиқ А. Қутбиддинов зикр намудааст, ки «Дизайн, дар шароити феълӣ ҷеҳраи рӯзнома ба ҳисоб меравад ва дар давраҳои муайянни ташаккули матбуот таъйиноту сифати худро дигар кардааст. Ин раванд имрӯз низ идома дорад. Қолаб ва намуди зоҳирӣ рӯзнома як ҷузъи шинохт ва шаклгирӣи муҳити нашрия низ ба ҳисоб меравад» [4, с.309].

Дар воқеъ, симои натанҳо рӯзномаву маҷалла, балки ҳар гуна осори чопиро, пеш аз ҳама, вижагии оройиши шаклу намои он бозгӯ мекунад. Чунончи А. Саъдуллоев қайд кардааст: «Ҷузъи оройиши як ҳиссаи муайянни шакли зоҳирӣ нашрияи даврӣ мебошад, ки дар пахши мундариҷаи муайян мавқеи хос дорад, таъйиноташ мушахҳас буда, алломатҳое дорад, ки онро байни дигар маводи чопӣ мутафарриқ муаррифӣ мекунад. Минчумла, ҳуруфи матн, фосилаи байни сутунҳо, линейкаҳо ва г.» [9, с.13]. Дуруст аст, ки истифодаи ҳуруфи гуногун, гарнитура, сутунҳо, рахҳо, рубрикаҳо, расму тасвир, нақшу нигор ва аносире монанди ин аҷзоъ дар кори рӯзномасозӣ на барои пур кардан ва ё танҳо оройши саҳифа, балки ҳар қадоме аз он мантиқан воситаи ҷолибсози матн ва унсури хеле муҳим дар амалияи газетасозӣ ба ҳисоб мераванд. Аз он ки вижагиҳои кори оройиши аз муҳимтарин унсури газетасозӣ арзёбӣ мешавад, мо дар ин мақола қӯшидем, ки баъзе аз аносери шакливу ороиши рӯзномаи «Ҷумҳурият»-ро аз давраи оғози таъсис то ба имрӯз мавриди пажӯҳиш қарор диҳем. Зимнан, бояд зикр қунем, ки ин пажӯҳиш пурра масоили мавриди назарро дар тӯли фаъолияти «Ҷумҳурият» фарогир буда наметавонад ва ин кор дар доираи як мақолаи илмӣ ҳам намегунҷад.

«Ҷумҳурият» дар низоми матбуоти даврии тоҷик нашрияи расмӣ, собиқадор ва соҳиби услубу шеваи хос аст. Дар мавриди таърихи таъсиси ин рӯзнома ва ҷойгоҳи он дар низоми матбуоти даврии тоҷик пажӯҳишҳои ҷудогона дар шакли мақолаҳои илмиву оммавӣ аз ҷониби муҳаққиқони тоҷик – И. Усмонов, Ҷ. Усмонов, Д. Давронов, А. Азимов, М. Муродов ва даҳҳо кормандони собиқ ва имрӯзаи рӯзнома таълиф шудааст, ки омӯхтани онҳо барои муайян кардани муҳтаво, рангорангии мундариҷаву мавзуъ ва рисолати таърихии ин нашрия мусоидат ҳоҳанд кард. Вале масъалаи таносуби ҳусусиятҳои шакливу ороишии нашрияи «Ҷумҳурият» аз замони таъсис то ба имрӯз ба таври мукаммал таҳқиқ нашудааст. «Ҷумҳурият» умри наздик ба 97-сола дорад ва давоми ин солҳо соҳтор, оройиши ва шаклу намуди он дар баробари таҳаввулоти замона тағиیر ёфтааст. Давоми солҳо дар фаъолияти нашрия ягона унсуре, ки бетағиҳир мондааст, қолаб (формат)-и он аст. «Ҷумҳурият» аз замони таъсис то ба имрӯз дар қолаби А2 таҳия мешавад. Вале дар ин миён баъзе аз шумораҳои ҳам доштааст, ки бинобар сабаби буҳрони когазу лавозимоти дигари чоп дар қолаби А3 ва ё А4 (масалан, шумораҳои солҳои аввали

фаъолият ва чанд шумораи дигари даврони Ҷанги Бузурги Ватанӣ) чоп шудааст.

Оғози нашр

Шумораи нахустини рӯзномаи «Ҷумҳурият» баробари таъсиси Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон 15-уми марта соли 1925 бо номи «Иди тоҷик» рӯйи чоп омадааст. Дар соли аввал нашрия як шумора бо номи «Иди тоҷик» ва 24 шумора бо номи «Бедории тоҷик» дар умум 25 шумора ба табъ расидааст. Шумораи якум мувофиқи маълумоти сарчашмаҳо 1000 нусха будааст. Ба далели ин ки шумораи якум ва 23 шумораи дигари баъдан нашршудаи рӯзнома дар Тоҷикистон ҳифз нашудааст, дар хусуси муҳтавову шакл ва соҳтори шумораи нахуст назари муҳаққиқон яксон нест. Гурӯҳе шумораи якуми нашрияро 16 сахифа, баъзан 6 сахифа ва ҳатто блютен ҳам гуфтаанд [11, с. 276-277].

Аз шумораҳои соли аввал танҳо шумораи №24 дар шуъбаи дастхатҳои шарқи Китобхонаи миллии Тоҷикистон маҳфуз аст, ки дар таърихи 28-уми декабри соли 1925-и милодӣ, рӯзи душанбе баробар ба 12-уми ҷумодиулоҳири соли 1344-и ҳичрӣ ба теъдоди 1000 нусха дар ҷаҳор сахифаи қолаби А2, бо ҳатти арабиасоси форсӣ нашр шудааст. Дар болои шиносномаи нашрия шиори «Ранҷбарони рӯйи замин иттиҳод!» зикр мешавад. То шумораи №23 муҳаррири рӯзнома Аббос Алиев ва баъд аз он Абулқосим Лоҳутӣ таъян шудааст. Ин далел дар як эълони ҳамин шумора омадааст. «Ба муносибати ин ки мудири рӯзномаи мо рафиқ Аббос Алиюф Коммисари маориф ба маъмурият мерафтанд, аз шумораи 23 рафиқ Лоҳутӣ мувакқатан то муроҷиати рафиқ Аббос Алиюф ба мудирияти «Бедории тоҷик» таъян шуданд» (1925. – 28-уми декабр). Ин ҷо якбора дар такя ба эълони дигари рӯзнома ин нуктаро ҳам бояд таъкид кунем, ки Абулқосим Лоҳутӣ давоми қариб нимсол вазифаи муҳарририи рӯзномаро пеш бурдааст. «Бинобар он ки рафиқ Лоҳутӣ бирафт, Бюрои ташкилоти фирқаи Тоҷикистон рафиқони зерро ба аъзогии ҳайати таҳририяи рӯзномаи «Бедории тоҷик» таъян намуд. 1. Муъминхӯҷа – роҳбари умум, 2. Қосимуф – муҳаррири масъул, 3. Муҳиддинуф – аъзо, 4. Дайламӣ – аъзо, 5. Таҳмосуф – аъзо» («Бедории тоҷик» – 1926. 6-уми июн).

Мушаххасоти логотип ва соҳтори рӯзнома

Як нуктаро бояд зикр кард, ки дар фаъолияти ҳар гуна воситаи ахбори омма, хосатан матбуоти даврӣ шароит ва идеологияи замон, инчунин талаботи муассис аз омилҳои таъсиргузор ба ҳисоб мераванд. Ин тасиргузорӣ ба ВАО-и гайридавлатӣ низ хос аст. Матбуот бештар воқеоти замонро менависад, аз ин рӯ, он ҳама омилҳои таъсиргузорро, ки номбар кардем инъикос мекунад. Чунин таъсиргузориро ба ҷуз аз муҳтавои матолиби расонаҳо дар оройишоти шаклу намои онҳо низ хеле хуб метавон мушоҳида кард. Масалан, дар матбуоти даврии даврони шӯравӣ, ки аслан муҳтавои ягона дошт ва атрофи ҳатти қашидаи ҳизб фаъолият мекард, инъикоси расми досу болға ё шиори «Ранҷбарони рӯйи замин иттиҳод!» дар шиносномаи ҳар шумора далели ин гуфтаҳост. Ҳамин ҷиҳатро муҳаққиқ А. Саъдуллоев низ хеле ба марид зикр кардааст. «...симои газета – ин аз як ҷониб, мавқеи ғоявии сиёсӣ, мансубияти табақотиву синғӣ, аз сӯйи дигар симои

рӯзнома ё маҷалла, қабл аз ҳама, типи нашрия аст, ки бо доираи мавзуоти муайян, доираи хонандагон ва муҳити хоси таъсиргузориаш фарқ карда меистад» [9, с.42]. Бо назардошти он чи ки гуфта шуд, муҳтавои шиносномаи рӯзномаи «Бедории тоҷик» фарогири мушаххасоти зерин аст. Номи рӯзнома аз тарафи рост дар заминаи расме, ки дар он кӯҳ, абрпораҳо, дар маркази он ситора ва аз тарафи ҷаҳон досу болға ва аз тарафи рост дар фони сиёҳу сафед расми моҳи нимпурра тасвир шудааст, бо ҳатти форсӣ « » дарҷ гардидааст. Ин расми шиносномаи рӯзномаи «Овози тоҷик» аст, ки танҳо ном иваз карда шудааст. Гумон меравад, ки ҷунин тархи оройиши шиносномаи рӯзнома баъди аз Самарқанд ба Душанбе кӯчидани қисме аз Нашриёти Самарқанд (соли 1925), ки рӯзномаи «Овози тоҷик» дар он ҷоп мешуд, сурат гирифтааст. Қумитаи инқилобӣ 21-уми апрели соли 1925 дар бораи аз Самарқанд ба пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон мекунад [11], вале азбаски ташкилоти ҳизбии Самарқанд нашри рӯзномаи тоҷикии «Овози тоҷик»-ро барои тоҷикони Ӯзбекистон ба зимма дошт, идома додани нашри онро ҳатмӣ дониста, ба ин сабаб танҳо як қисме аз лавозимоти матбаа ба Душанбе оварда мешавад.

Дар паси ӯнвони рӯзнома таъйинот ва даврияти нашри он «ҷаридай адабӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ аст, ки ҳафтае ду бор нашр мешавад», дар қанори ҷаҳон дар ҷониши Ҷумҳурии Тоҷикистон аз моҳи апрели соли 1925 ва дар зери он номи муассис «Ношири афкори бюрои ташкилоти фирқаи иштирокиён, Қумитаи инқилобӣ ва бюрои ташкилоти иттифоқи касабаҳои марказии Тоҷикистон аст» мундариҷ шудааст. Дар зери ин маълумот роҳҳои иртибот бо хонанда ва ҳамкорӣ бо муаллифон таъкид гардидааст: «Ҳар гуна мақолаҳое, ки мувофиқи ин ҷаридато башад, аз тарафи идора ислоҳ намуда, дарҷ карда мешавад». Илова бар ин «ӯнвони идора»: шаҳри Душанбе, майдони Сурх, идораи рӯзномаи «Бедории тоҷик» ва дар зераш «Баҳои обуна» ва дар паҳлуи он аз қанори ҷаҳон дар ҷониши Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: **Баҳои обуна:** якмоҳа – 60 тин, думоҳа – 1 суму 20 тин, семоҳа – 1 суму 50 тин, як нусҳаи танҳо – 7 тин, дар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ 10 ва дар хориҷа 15 тин. **Баҳои эълон:** аз идораҳои ҳукumatӣ сатре 50 тин, аз идора ва одамҳои хусусӣ сатре 75 тин, такрорӣ ҷоп шавад 10 фоиз кам мешавад. Дар шумораҳои баъдӣ, аз ҷумла шумораи №4 (14-уми феврали соли 1926) баҳои обуна тағиیر мейёбад: якмоҳа – 35 тин, семоҳа – 1 сум, шашмоҳа – 1 суму 80 тин, як нумра – 5 тин, дар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ 6 ва дар хориҷа 10 тин. Аммо баҳои эълон бетағиҷир бокӣ мемонад. Дар таҷаммуи ин маълумот дар як сатр аз ҷаҳон ба рост рақами барориши рӯз ва соли ҷоп бо солшумории ҳичрӣ ва мелодӣ оварда шудааст. Аз шумораҳои нимаи дуюми соли 1927 рӯз ва соли барориши рӯзнома бо солшумории шамсӣ низ мундариҷ шудааст. Аз мушаххасоти баҳши шиносномаи рӯзномаи «Бедории тоҷик» маълум мешавад, ки рӯзнома ҳама гуна маълумотро, мисли баҳои эълон, баҳои обуна, нишонӣ, ҳайати эҷодӣ, даврияти ҷоп ва монанди ин, ки дар амалияи газетасозии муосир ҳар қадоме мавқеи муайянӣ ҳудро дорад, дар шиноснома бор кардааст, ки ин анъана ба нашрияҳои он замон аз гузаштагони онҳо ба мерос мондааст. Ҳоло дар газетасозии муосир ҷунин маълумот дар ду баҳш ҷой дода мешавад. Якум, «Шиноснома», ки он фарогири номи

рӯзнома, муассис, шиор, соли таъсис, даврияти чоп, логотип, рӯзу моҳ ва соли барориш аст. Дуюм, «Фирма», ки дар он номи сармухаррир, ҳайати таҳририя, сурогай идора, рақами телефон, рақами обуна, адади нашр чой дода мешавад. Чунин анъана дар «Ҷумҳурият» баъди солҳои 1990 ба расмият даромадааст.

То шумораи 11-уми июли соли 1927 логотипи нашрия ба ҳамин шакл идома ёфта, аз шумораи 25-уми июли соли 1927 расм ва оройиши ҳарфҳои номи он дигар шудааст. Дар маркази расм офтоб дар ҳолати нурпошӣ ва дар паси он бинову як дараҳт тасвир шудааст. Аз тарафи рости он марди низомипӯш ва дар паҳлуи ў зане бо рӯймол ва либосҳои тоҷикӣ, аз тарафи чап марди дехқон ва дар бари ў акси марди дигаре тасвир шудааст. Аз ҳар ду тараф дастони зан ва марди дехқон ба бинову дараҳтони зери расми офтоб тасвиршуда ишора доранд, ки нишонаи расидан ба ҳаёти осоишиша ва раванди созандагиву бунёдкориҳоро дар ҷумҳурий бозгӯ мекунад.

Баъдан дар миёнаи ин солҳо оройиши логотипи рӯзнома ҷандин маротиба тағиیر ёфтааст. Аз ҷумла дар моҳи сентябрி соли 1928 унвони рӯзнома дар мобайн ба шакли нимдоира бо ҳуруфи лотинӣ **BEDARIJI TAÇIK** ва зери он бо ҳуруфи форсӣ «» омадааст. Маълумот ифодакунандай соҳтори шиноснома дар ду тарафи унвони нашрия ҷойгир шудааст. Танҳо фарқ ин чост, ки қисме аз ин маълумот бо ҳуруф ва имлои русӣ низ дарҷ ёфтааст. Аз ҷумла шиори он бо ҳарфҳои кириллӣ ба забони русӣ «Пролетарии всех стран, соединяйтесь» ва дар тарафи рост тарҷумаи он бо ҳарфҳои ҳурди лотинии ба имлои забони тоҷикӣ мутобиқардашуда **«Proletarhai həməi çıhan, jek şəvəd!»** оварда шудааст. Бар иловай ин маълумот нишонӣ ва рӯзи интишори рӯзнома низ ба ҳуруфи имлои русӣ (кириллӣ) мундариҷ шудааст. Ин даврае буд, ки таблиги сиёсати Ҳукумати Шӯравӣ ҷиҳати гузаштан ба хатти лотинӣ оғоз меёфт. Аз ин рӯ, рӯзнома баъзе аз хабар ва ё сарлавҳаи матолибаш, инчунин эълонҳоро низ бо ҳуруфи лотинӣ ва русӣ интишор мекард.

Баъди ба «Тоҷикистони Сурҳ» табдили ном кардан (8-уми октябриси соли 1928) дар шиносномаи рӯзномаи номи он бо ҳуруфи ҳурди лотинӣ **«Toçikiston surx»** ва бо ҳарфҳои калони форсӣ дар замина (фон)-и сафед оройиши ёфта, дар паҳлуи чапи он ба шакли амудӣ таърихи интишор (*аз 8-уми моҳи октябриси соли 1928*) оварда шудааст. Ин чо ба як нукта бояд таваҷҷуҳ кард, ки шурӯъ аз ин шумораи рӯзнома таърихи таъсис ва даврияти чопашро аз ҳамин сана ба қайд гирифтааст, ки дар ин бора поёнтар ҳоҳем гуфт. Илова ба маълумоте, ки роҷеъ ба соҳтори унвони шумораҳои гузашта зикр кардем, дар шиносномаи индавраи рӯзномаи номи якчанд мавзӯъҳои шумора ба шакли анонс **«Dar in shumora»** оварда шудааст. Вале ин усул дар ҳама шумораҳо риоя нашудааст.

Дар солҳои 30-уми садаи XX унвони нашрия аз тарафи чап ва баъди он номи муассис, таърихи интишор, сурогай идора ва рӯзу моҳи нашр пурра бо хатти лотинӣ зикр шудааст. Дар шумораҳои баъдӣ (1935) бошад, дар соҳтори шиносномаи нашрия, танҳо ном, шиор, нарҳ, рӯзу санай чоп ва муассис боқӣ монда, қисмати аз ним бештари паҳлуи рости онро баҳши анонс гирифтааст.

Аз шумораи 1-уми январи соли 1955 рӯзнома бо номи «Тоҷикистони Советӣ» нашр шуда, дар соҳтори шиноснома аз маълумоти шумораҳои пешин танҳо шиор, номи рӯзнома, муассис, рӯзу санаи чоп ва нарх боқӣ мондааст. Ин маълумот то шумораҳои солҳои 1989 ба ҳамин тартиб идома кардааст. Дар соли 1989 унвони рӯзнома ва шиори он дар ду сатр аз чап ба рост ва дар соли 1990 пурра дар як сатр ҷой карда мешавад. Дар соли соли 1989 ба фарқ аз шумораҳои соли 1955 дар соҳтори шиноснома таърихи интишори рӯзнома дубора «аз моҳи марта соли 1925» зикр мешавад.

Аз 1-уми январи соли 1991 рӯзнома «Тоҷикистони шӯравӣ» ва аз 19-уми сентябри ҳамин сол «Ҷумҳурият» унвонгузорӣ шуд. Дар аввали соли 1991 дар соҳтори шиноснома бар иловаи номи рӯзнома, ки бо хуруфи калони моил (курсив) навишта шудааст, шиор, муассис, рӯзу соли нашр, таърихи интишор ва нарх ҳам дарҷ гардидааст. Тағйироти шаклу намои шиносномаи рӯзномаро дар шумораи 19-уми сентябри соли 1991 бештар мебинем, ки бори аввал бо номи «Ҷумҳурият» нашр шудааст. Пеш аз номи рӯзнома таърихи рӯз ва соли нашр, рӯзи ҳафта, рақами шумора, нарх, сипас дар поён дар як сатр бо хуруфи калону сиёҳи гафс номи рӯзнома «Ҷумҳурият» ва аз тарафи рост дар фони сиёҳ ном ва муассис бо хуруфи арабиасоси форсӣ, дар зери ном муассис: «Рӯзномаи ваҳдати миллӣ ва ниёзмандиҳои заҳматкашони Тоҷикистон» қайд шудааст.

Баъд аз ин давра дар ороиши шиносномаи рӯзномаи «Ҷумҳурият» тағйироти зиёде дида намешавад ва танҳо номи муассис ва шиори он ҷанд бор тағиیر ёфтааст. То поёни соли 1991 муассиси рӯзнома Кумитаи марказии Ҳизби коммунист, Шӯрои вазирон ва Раёсати Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон буд. Ҳайати таҳририяи рӯзнома дар як мактуби кушода ба унвонии КМ ҲҚ «Тоҷикистони шӯравӣ»-ро «Рӯзномаи ваҳдати миллӣ ва ниёзмандиҳои заҳматкашони Тоҷикистон» эълон намуданд. Аз соли 1995 нашрияи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аз 14-уми марта соли 2000-ум бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати нашрия расмии Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр мешавад. Муассиси нашрия дар айни замон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд. Дар шиносномааш шиори «Нест ҷуз қомуси миллат дар рафи ҳастии мо, Парчами номус бошад дар кафи ҳастии мо», расми нишон ва парчами ҷумҳурӣ, номи нашрия, нишонаи сомонаи интернетии рӯзнома (www.jumhuriyat.tj) ва почтаи электронии он (e-mail: jumhuriyat@bk.ru,) дар зери ин маълумот мақоми нашрия: «Нашрияи расмии Ҷумҳурии Тоҷикистон», сипас рӯзу санаи нашр, рақами тартибии шумора ва даврияти чоп: Соли 98-уми нашр мундариҷ шудааст.

Ороиши сутунҳои рӯзнома

Дар солҳои аввал маводи ҳар як саҳифаи рӯзнома дар 5 сутун, ки ҳар кадоме бо хатти амудӣ ҷудо гардидааст, ҷойгир карда шудааст. Баъдан дар шумораҳои аз соли 1927 ба ин тараф фосилаи байни сутунҳо хурдтар шуда, ҳар як саҳифа ба 6 сутун ва гоҳо ба 7 сутун ҷудо карда мешавад, ки шумораҳои баъдии «Ҷумҳурият» ба ҳамин тартиб идома ёфтааст.

Дар матбуоти даврии даврони шӯравӣ зуд-зуд иваз кардани миқдори сутунҳо ва ё андозаи онҳо мушкили кори матбааро дучанд мекард. Аммо бо назардошти пешрафти техникаву технологияи матбаа дар замони имрӯз рӯзномаҳо зимни оройиш метавонанд, ба як ё ду шакли зоҳирӣ маҳдуд нашаванд. Аз ин чост, ки рӯзномаи «Ҷумҳурият» дар солҳои охир ҳангоми ба сутунҳо чудо кардани матнҳо аз шаклҳои муҳталиф истифода мекунад. Муҳаққиқон А. Саъдуллоев ва Н. Салихов ба он назаранд, ки «шумора ва қолаби стандартии сутунҳои матнӣ ба қолаб (формат)-и рӯзнома вобаста аст. Шуморай анъанавии сутунҳо дар як саҳифа чунин аст:

қолаб (формат)-и А2 – ҳашт сутун (як сутун – 2 кв. 24 п);

қолаб (формат)-и А3 – панҷ сутун (2 кв. 36 п) ё шаш сутун (2 кв. 12 п);

қолаб (формат)-и А4 – 3 сутун (3 кв.) ё чаҳор сутун (2 кв. 12 п);» [10, с. 74-75].

Албатта ин нишондод стандарти ягона ва истисно нест. Дар матбуоти даврони шӯравӣ дар қолаби А2 одатан, шаш сутун ва гоҳо 7 сутун истифода шудааст. Зимни таҳқиқ маълум гардид, ки дастандаркорони нашрияи «Ҷумҳурият» ҳам дар соҳтани тархи рӯзнома пойбанди талаботу стандартҳои муайян нашуда, дар ин самт мувофиқи завқу салиқаи худ ва анъанаҳои хос кор мегиранд. Дар солҳои охир рӯзнома матолибашро вобаста ба ҳаҷм дар 2, 3, 4 ва 5 сутун саҳифабандӣ мекунад. Ҳатто матни қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки матлаби ҳаҷман калони рӯзномаро ташкил медиҳанд, дар 4 сутун ҷой карда мешаванд. Вақтҳои охир дар нашрия матлабҳои калонеро, ки ба андозаи ним саҳифа ва ё як саҳифаи пурраи он ғунҷоиш дошта бошад, хеле кам дучор меоем. Аз мушоҳидаи бастаи ду соли охири нашрия маълум гардид, ки чунин матлабҳо, одатан дар 5 сутун ҷой додани матнҳои калонҳаҷм бо назардошти андозаи ҳуруфе, ки хоси ин газета ҳаст («Ҷумҳурият» бештар аз ҳарфҳои андозаи 9 ва 10-и гарнитураи Arial тј истифода мекунад) ва пахноии бари сутунҳо, ҳангоми хондан андаке мушкилӣ пеш меорад.

Мавқеи аксу тасвирҳо

Барои возех ифода шудани маҷмуи маводи рӯзнома расм нақши муҳим дорад. Расм метавонад ифодакунандай қисми матн ва ё мустаким бо тавзеҳи матнӣ истифода шавад. Вале ончи ки аз расм ё тасвир талаб мешавад ин аст, ки расм бояд ҳолати эмотсионалии шаҳс (мусоҳиб)-ро ифода кунад, дар акси ҳол ба мавзуъ алоқаманд бошад ҳам, хушку ҳолӣ менамояд. Мутаассифона, ҳамин таҷриба ҳанӯз дар матбуоти мо ба равиши муайян надаромадааст.

Аз шумораҳои солҳои аввал, ки то ба имрӯз маҳфуз мондааст, акс бори нахуст дар шумораи №7 аз 5-уми марта соли 1926 дида мешавад. Ин шумораи рӯзнома ба муносибати яқсолагии таъсиси нозироти маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳшида шуда, дар саҳифаи якуми он дар матни табриқотӣ ба ин муносибат акси аввалин нозирни маорифи Тоҷикистон Аббос Алиев ва муовини ў Абулқосим Лоҳутӣ оварда шудааст. Дар шумораҳои солҳои аввал инчунин

тасвиру карекатураҳо дар маводи ҳачвӣ бештар дида мешавад. Аксҳоро бештар дар шумораҳои ҷаҳонӣ, суханронӣ ё мақолаҳои шахсони барӯманд ва роҳбарони ҷумҳурӣ мебинем. Инчунин, аҳён-аҳён расмҳои хиратоб аз ташкилу фаъолияти ҳочагиҳо оварда шудааст. Баъдан дар шумораҳои то солҳои 30-юм аксҳо аз соҳтмони биноҳо дар шаҳри Душанбе бештар дида мешавад, ки дар боло ва ё зери ин аксҳо «Соҳтмони шӯрӣ дар Тоҷикистон» навишта шудааст, ки онҳоро аксҳои мустақим бо тавзехи матнӣ метавон гуфт. Ба гайр аз расм, дар солҳои 20-уму 30-юм дар рӯзнома баъзан аз ҷадвал, диаграммаҳо низ истифода шудааст, ки гувоҳи дар ин солҳо маъмул будани ин унсурҳои ҷолисозии кори газета мебошад.

Сарлавҳа – ҷузъи оройиши

Сарлавҳа як ҷузъи оройиши рӯзнома аст, ки барои ҷалб ва роҳнамоии ҳонанда ба мазмуни матн нақши муассир дорад. Сарлавҳаро тарзе бояд интихоб кард, ки он панҷоҳ дарсади мазмуни матнро дар худ ғунҷонида тавонад. Аз ин рӯ, ҳайати таҳририяи нашрияҳо ба ин ҷиҳати фаъолияти газетасозӣ диққати ҷиддӣ медиҳанд. Сарлавҳаро одатан муаллифи мақола мегузорад. Агар сарлавҳа ба завқу ҳоҳиши ҳайати таҳририя мувоғиқ ояд, бе тағиирот ба саҳифаи рӯзнома роҳ меёбад. Дар сурати гайр ҳайати таҳририя худ сарлавҳаи мувоғиқ интихоб мекунанд. Ҳолате ҳам мешавад, ки ҳайати таҳририяи барҳе аз нашрияҳо, баҳусус рӯзномаҳои мустақил бо мақсади рақобатпазир будан дар бозори матбуот ва ҷалби бештари аудитория сарлавҳаҳои ҳангомавиро бештар ҷӯё мешаванд. Аз муҳтавои аслии матн берун рафтан ва ҳалалдор кардани одоби касбии журналистӣ ҳаргиз ба суди нашрия буда наметавонад.

Ба мушоҳидай мо дар шумораҳои солҳои аввали нашрияи «Бедории тоҷик» тартиби сарлавҳагузорӣ ҷандон риоя нашудааст. Чунончи, андозаи ҳуруфи сарлавҳаҳо баробар ба андозаи ҳуруфи матни рӯзнома оварда шудааст, ки миёни сарлавҳа ва матни рӯзнома фарқ гузоштан душвор аст. Вале бо мурури замон дар шумораҳои баъд аз соли 1927 ин камбӯдӣ ислоҳ шуда, сарлавҳаҳо бо ҳуруфи қалону сиёҳ аз матн фарқ карда шудаанд. «Ҳонанда дар шароити имрӯза ба сарлавҳа бештар така карда, аз мутолиаи мавод сарфи назар мекунад. Ҳуруфи аз ҳуруфи сарлавҳа ҳурдтар ва аз ҳуруфи доҳили матн бузургтари зерсарлавҳа ҳоҳу ноҳоҳ имкони ҷалб кардани ҳонандаро дорад» [3, с. 302]. Агар ба услуби сарлавҳагузории рӯзномаи «Ҷумҳурият» дар солҳои охир назар кунем, бештар сарлавҳаҳои ишорадор ва нақлкунанда истифода мешавад, ки ба сарлавҳаи зерсарлавҳадор монанданд. Чунончӣ: «Фанҳои дақиқ Барои пешрафт ҷӣ бояд кард?» (2020. – 10 ноябр), «Фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ Ҷанд пешниҳоди муғид», «Асри иттилоот Аз ҷӣ эҳтиёт бояд шуд?» (2020. – 21 декабр), «Тичорати электронӣ Рушди онро дар Тоҷикистон ҷӣ боз медорад?» (2020. – 22 декабр), «Ҳисор Шаҳре дар масири рушд», «Гулҳои баҳорӣ Ҷаро онҳоро решакан мекунем?» (2021. – 5 апрел). Дар ин тарзи сарлавҳаҳо агар ҷузъи аввал, ки бо ҳуруфи қалон навишта мешавад, ба муҳтавои асосии матлаб ишора кунад, ҷузъи дуюм, ки ба тарзи саволгузорӣ ва нақлӣ оварда мешавад,

проблемаи масъаларо баррасӣ карда, майлу хоҳиши хонандаро ба мутолиаи идомаи матн меафзояд.

Нақши эълону реклама

Таблиғ ва нашри эълону реклама чун дигар рӯзномаҳои аввалини тоҷикӣ дар рӯзномаи «Бедории тоҷик» ҷойгоҳи хоса дорад. Эълонҳои дорои ҳусусияти тиҷоратӣ, одатан дар саҳифаи 4-ум оварда шудаанд. Гоҳо дар канори чапи оҳири саҳифаи 1-ум низ ба эълонҳо дучор меоем. Масалан, дар саҳифаи якуми шумораи 11-уми июля соли 1927 рӯзнома оид ба аз ҷониби идораи нашрияи «Бедории тоҷик» ба фурӯш гузашта шудани маҷаллаи «Мулло Мушғиқӣ» ба хонандагон муроҷиат кардааст. Ин эълон дар ҷандин шумора тақроран нашр шудааст. Инчунин, дар шумораи 23-и рӯзнома (28-уми декабри соли 1925) ба эълони ҳӯҷҷатҳои гумшуда дучор мешавем, ки ҷунин аст: «Рағиқ Бектемиров паспурт ва шаҳодатномаи никоҳ (зан ва шавҳарӣ)-и ҳудро, ки дар соли 1923 дар Тошканд гирифта буд, гум кардааст. Агар пайдо шавад, аз дараҷаи эътибор соқит аст». Агар дар шумораҳои солҳои аввали ғаъолияти нашрия ҷунин эълонҳо зери рубрикаи «Гумкардагон» нашр шуда бошанд, ҳоло рубрикаи ин баҳш «Эътибор надоранд» аст. Дар шумораҳои байдӣ низ рӯзнома эълонҳои ҳусусияти тиҷоратӣ доштаро, аз қабили дар бораи фурӯши хона, эълони намоишҳои театрӣ ва монанди ин зиёд дарҷ кардааст. Дар шумораҳои солҳои 1929 беш аз 70 фоизи матолиби саҳифаи 4-и нашрияро эълонҳои ҳукumatӣ ва тиҷоратӣ ташкил медиҳад. Имрӯз ҳам дар ҳар як шумораи рӯзнома саҳифаи 4-ум пурра матолиби таблиғотӣ, аз қабили эълону фармоишҳои вазорату кумитаҳо, ширкатҳои ҳусусӣ ва ғайраро фаро мегирад.

Рубрикаҳо ва саҳифаҳои маҳсус

Рубрика аз ҷузи ҳеле муҳимми рӯзномаву маҷалла шинохта мешавад. Рубрикаҳо бо он ки муҳтавои ҳар матлабро бо як қалима ё як ибора бозгӯ мекунанд, аз ҷониби дигар, ҳусусияти жанрии маводро низ муайян карда метавонад. Масалан, зери рубрикаи «Рӯйдодҳои варзиш» якчанд ҳабари марбут ба варзишро метавон ҷой дод. Нашрияи «Ҷумҳурият» дар таҳияи рубрикаву саҳифаҳои ҷудогона анъанаи дерина дорад. Бо он ки «Ҷумҳурият» нашрияи расмӣ аст ва дар гузашта ҳам органи олии ҳизб буд, дар гузашта ва ҳам имрӯз аз ҳисоби давлат ва обуна маблағгузорӣ мешавад, вале ба хотири фаро рафтан аз маҳдудаи мавзӯъ дар қолаби маъмулии рубрикаву саҳифаҳои алоҳида матолиби фароғатбахш ва ё марбут ба доираи муайянни ҷомеаро таҳия ва чоп кардааст. Дар солҳои аввали ғаъолияти нашрия рубрикаҳои маъмули он «Ҳаёти ҷавонони ленинӣ», «Ҳаёти занон», «Саноен нағиса», «Ҳабарҳои қишлоқ», «Муҳбирони мо менависанд», «Дар роҳи тандурустӣ», «Дар ҷабҳаи маориф», «Маориф ва тарбия» Аҳбороти родию», «Ҳаёти ҷавонон», «Дар мамлакатҳои сармоя», «Дар ҷумҳуриятаҳои Осиёи Вусто», «Ҳабарҳои маҳалӣ», «Дар Тоҷикистони Шӯрӣ», «Дар ҷабҳаи маориф», «Аз муҳбирони дехқонӣ», «Лугатшиносӣ» (дар ин баҳш лугатҳои ҳар як шумораи гузашта тавзех ёфтааст), «Гумкардагон», «Адабиёт» (одатан дар ин баҳш як ё якчанд шеъри шоирони он давра нашр шудааст), «Маишати ҷавонони ленинӣ», «Ҳабарҳои телеграфӣ», «Дар иттифоқи

шўроҳо» ва монанди ин мебошанд. Базе аз ин рубрикаҳо баъдан ба шакли саҳифаи алоҳида дар рӯзнома таҳия шудаанд.

Аз нахустин гӯшаҳои таъсиснамудаи рӯзнома «Саҳифаи ҷавонони лениний», «Гӯши занон», «Алифбои нав», «Гӯшмол» (гӯши ҳаҷвӣ) мебошанд, ки ҳар қадоме вобаста ба марому мақсад масъалаҳои гуногунро матраҳ кардаанд. Ҳар қадоме аз гӯшаву саҳифаҳо дар рӯзнома мавқеъ ва ҷойи маҳсус доранд. Ҳарчанд дар оройиши рубрикаҳои «Саҳифаи ҷавонони лениний» ва «Гӯши занон» дар муқоиса ба матнҳои дигари рӯзнома ҷандон фарқи зиёд дида намешавад, вале гӯшаву саҳифаҳои «Алифбои нав», «Гӯшмол», «Адабиёт», «Адабиёт ва саноеи нағиса», «Саҳифаи рӯзи якшанбе», «Саҳифаи рӯзи истироҳат», «Сад сатр аз одаму одамгарӣ», «Гулбоги адаб», «Хоча Насриддин», «Саҳифаи зани тоҷик», «Саҳифаи ҷавонон», «Ноҳид», «Корвон», «Розу ниёз», «Шоми шанбе» бо услуби маҳсус оройиш ёфтаанд. Масалан, гӯши ҳаҷвии «Гӯшмол», ки одатан дар канори рости саҳифаи 3-юм ҷой дода шудааст, нисбат ба саҳифаву гӯшаҳои дигар ҳам аз ҷиҳати оройиш ва ҳам услуби нигориш ҷойгоҳи хосаро касб кардааст. Саҳифаву гӯшаҳои ҳаҷвии «Гӯшмол», «Мулло Мушғиқӣ», «Хоча Насриддин» агарчи вазифаи фароғатбахшии рӯзномаро иҷро мекунанд, аммо дар ҳаҷвияҳо ҳадаф танҳо ҳандонидан набуда, танз гоҳ оҳанги сиёсӣ касб мекунад. Ё ин ки саҳифаи «Адабиёт ва саноеи нағиса», ки ба хотири инъикоси масоили шеъру адабиёт дар оғози солҳои 30-юм таъсис ёфтааст, дорои логотип, шинонномаи алоҳида ва рақами мушахҳас аст. Дар ҳар шуморае, ки ин саҳифа нашр шудааст, рақами нашри он дар алоҳидагӣ нишон дода шудааст. Яке аз саҳифаҳои маъмул ва ҷолиб дар нашрияи «Ҷумҳурият» саҳифаи иттилоотию фароғатии «Шоми шанбе» мебошад, ки аз соли 2015 инҷониб ҳар рӯзи ҷумъа нашр мешавад. «Дар ин саҳифа матлабҳои ҳурд дар қолаби жанрҳои гуногуни публисистиву бадеъ ва ҷолибтарин навидҳои фарҳангӣ-адабӣ, шеъру ҳикоёти марғуб аз рӯзгори гузаштагону муосирон, ки бо аксу расмҳои афсонавӣ оро ёфтаанд, инчунин ҳабару маколаҳои ҳурд дар бораи навғонҳои техникаву технология нашр мешаванд. [8, с. 291-298]. Ин саҳифа симо ва оройиши ба ҳуд хос дошта, дар шакли замонавӣ ҷой додани мавод, истифодаи аксҳо ва тарҳи соҳтори он дикқати хонандаро ҷалб мекунад.

Умуман, нашрияи «Ҷумҳурият» дар соҳтани тарҳи шаклу пероя аз ҳар гуна аносери ҷузиёти оройиши истифода кардаву ин анъанаро бо назардошти ташаккули амалияи рӯзномасозии муосир идома медиҳад, ки дар баробари забони нашрия ва мундариҷаву муҳтаво, аз як тараф барои ҷолибияти он ва аз тарафи дигар, ҳамун воситай иртибот байнӣ хонандад ва нашрия нақши муҳим дорад.

Адабиёт

1. Азимов, А. Рӯзнома ва рисолати ҳудшиносӣ / А. Азимов. – Душанбе: Шарқи озод, 2015.– 152 с.
2. Иди тоҷик // Овози тоҷик.– 1925.–30 март.
3. Қутбиддинов, А. Нақши ҷолибияти сарлавҳа / А. Қутбиддинов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – 2014.– №3/9 (154).– С. 301-304.

4. Кутбиддинов, А. Муколамаи ичтимоӣ ва дизайни матбуоти маҳаллӣ. А. Кутбиддинов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши филологӣ. – 2020. №6 С. 307-312.
5. Муродов, М. Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ / М. Муродов. – Душанбе: Арҷанг, 2017. – 224 с.
6. Муродов, М. Овози тоҷик ва вазъи он дар ду соли аввал (тавсифи умумӣ). М. Муродов // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Кайҳон, 2018. – 208 с. С. 138-155.
7. Муҳторӣ, Қ. Шакл ва мазмуни ороиши рӯзнома аз воситаҳои муҳимми муҳобирот бо хонанда (дар мисоли матбуоти даврии Тоҷикистон). Қ. Муҳторӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши филологӣ. – 2014. №4/6 (146).– С. 285-288.
8. Раҳмонзода, Ф. Вижагиҳои баъзе саҳифаҳои рӯзномаи «Ҷумхурият». Ф. Раҳмонзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ – 2020. – №4. – С. 291-298.
9. Саъдуллоев, А. Саҳифабандӣ ва чопи газета / А. Саъдуллоев. – Душанбе: Ирфон, 1999. – 168 с.
10. Саъдуллоев, А. Техника и технология средств массовой информации / А. Саъдуллоев, Н. Салихов – Душанбе, 2009. – 246 с.
11. Умарбек, Ф. «Ҷумхурият» дар шинохти муҳаққиқон» / Ф. Умарбек // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.– 2015.– № 4/5 (209). – С. 274.
12. Фонди 1, дафтари 84, варагаи 40
13. Ф.9, оп. 2, д. 104, л. 11
14. Шарифзода, Қ. Газета (рӯзнома) аз таъриҳ, вазифаҳои ичтимоӣ, таснифот ва соҳтори редаксияи он / Қ. Шарифзода. – Душанбе: Ирфон, 2016. –104 с.

**Муроди Мурод,
Рахмонзода Фариддун**

ОСОБЕННОСТИ ФОРМ И ДИЗАЙН ГАЗЕТЫ «ДЖУМХУРИЯТ»

Официальное издание Республики Таджикистан – «Джумхурият» в системе таджикской периодической печати является одной из старейших газет. Она имеет более 97-летнюю историю. На протяжении своего истории, как школа практической журналистики, она сыграла важную роль в подготовке профессиональных журналистов и технических работников печати.

В статье сравнительно анализируются особенности оформления газеты «Джумхурият» - структура, оформление логотип, формат, использование фотографий, заголовков, рубрик, специальных страниц и их вид.

Хотя про газеты «Джумхурият» и ее место в системе периодической печати Таджикистана со стороны исследователями и бывшими

сотрудниками газеты опубликовано многое труды в виде научных статей и мемуаров, но на этот вопрос они привлекали меньше внимания.

Газета «Джумхурият» в истоки существования, под влиянием политических и профессиональных факторов, несколько раз меняла свою форму. Эволюция формы, особенно логотипа издания, колонок, страниц, заголовков, использование различных шрифтов заголовков, подбор фотографий, их размещение на страницах газеты привели к появлению технических возможностей, развитию отраслевых технологий и профессионального развития. Единственное, что не изменилось в деятельности издания, так это формат, который по-прежнему публикуется в виде А2.

Учитывая развитие современной журналистики, в газете используются разнообразные варианты оформления, что является интересным и современным.

Ключевые слова: газета, «Джумхурият», форма, макет, логотип, содержание, газета, формат, колонка, заголовок, рубрика, оформление газет, анализ, сравнение

**Murodi Murod,
Rahmonzoda Fariddun**

FORMS AND DESIGN FEATURES OF THE NEWSPAPER "JUMHURIYAT"

The official publication of the Republic of Tajikistan – "Jumhuriyat" in the system of the Tajik periodical press is one of the oldest newspapers. It has more than 97 years of history. Throughout its history, as a school of practical journalism, it has played an important role in the training of professional journalists and technical workers of the press.

The article comparatively analyzes the design features of the newspaper "Jumhuriyat" - structure, logo design, format, use of photos, headings, special pages and their appearance.

Although many works in the form of scientific articles and memoirs have been published by researchers and former employees of the newspaper about the newspaper "Jumhuriyat" and its place in the system of the periodical press of Tajikistan, but they attracted less attention to this issue.

The newspaper "Jumhuriyat" in the origins of existence, under the influence of political and professional factors, changed its form several times. The evolution of the form, especially the logo of the publication, columns, pages, headlines, the use of various fonts of headlines, the selection of photographs, their placement on the pages of the newspaper led to the emergence of technical capabilities, the development of industry technologies and professional development. The only thing that has not changed in the activity of the publication is the format, which is still published as A2.

Considering the development of modern journalism, the newspaper uses a variety of design options, which is interesting and modern.

Keywords: newspaper "Jumhuriyat", form, layout, logo, content, newspaper, format, column, heading, heading, newspaper design, analysis, comparison.

**ТДУ 001(092)+82точик+9точик+621.3+37точик
Охунзода Насруддин**

**ТАСВИРИ НАҚШИ ТАЪРИХИИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ
ДАР ПУБЛИТСИСТИКАИ ШЕРАЛӢ МӮСО**
(дар мисоли асарҳои «Достони Рогун» ва «Часорат»)

Дар ин мақолаи илмӣ публитсистика ва нақши он дар шинохту муаррифии хидматҳои таърихи шахсиятҳои сиёсӣ, баҳусус симои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар осори публитсистио бадеи нависандай шинохта Шералиӣ Мӯсо (қиссаҳои «Часорат» ва «Достони Рогун») мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода шудааст. Публитсист Ш. Мӯсо дар қиссаи «Часорат» бо истифодай таҳайюли бадеӣ ҳодисаи маълумеро, ки ба амнияти давлату миллат таҳдид эҷод мекард, ба ришиғи тасвир қашидা, тавассути аносари гуногуни бадеӣ хислатҳои часоратмандии соҳибазилатӣ ва дурандешии Президенти мамлакатро рақамзанӣ намудааст.

Чанбаи бадеи тоҳайюлотӣ ва образнок дар қиссаи «Часорат» нисъатан бартарӣ дошта, дар «Достони Рогун» тобииши публитсистио санаднигорӣ бештар аст. Мусаллам аст, ки заминаи асосии ба таври мукаммал оғаридани шахсияти таърихи Пешвои миллат ба василаи инъикоси силсила воқеаҳои бешумор, ки дар он қаҳрамонони зиёди воқеӣ амалу фаъолият анҷом медиҳанд, сурат мегирад. Муҳаққиқ ҷанбаю ҳусусиятҳои гуногуни услубию мантиқии қиссаҳои мустанади Шералиӣ Мӯсоро, ки ба бозтобу таҷассуми хидматҳои таърихию мондагори Сарвари давлат нигаронида шудаву бо ҳунари волои нигорандагӣ мавриди тасвири батафсил қарор гирифтааст, арзёбӣ намудааст.

Калидвоҷаҳо: публитсистика, Шералиӣ Мӯсо, асар, «Часорат», «Достони Рогун» симо, шахсияти таърихӣ, Пешвои миллат, таҳлил, муқоиса, тасвир, корнамоӣ, баррасӣ, воқеият, таҳайюли бадеӣ.

Дар замони муосир публитсистика ба соҳаи маъмули эҷод табдил ёфта, дар инъикоси набзи ҳаёти иҷтимоиву фарҳангӣ, тасвири раванди бунёдкориву созандагиҳои кишвар, бозтоби корномаи афроди бунёдкор, таҳлилу баррасии вазъи сиёсии минтақаву ҷаҳон, танқиду мазаммати камбудиҳои соҳаҳои гуногуни ҳаёт ва ифшову баррасии ҳар гуна мушкилот имконоти фаровон ва неруи тавоно дорад. Ин аст, ки «Имрӯз публитсистика муҳимтарин ҳолатҳои иҷтимоии соҳаҳои гуногуни ҳаёти мардумро фаро мегирад. Вазифаи асосии он баён ва ташаккули афкори иҷтимоии аудитория доир ба муҳимтарин масъалаҳои давру замон аст» [1, с. 268-269].

Дар ҳар давру замон масъалаҳое ба миён меоянд, ки таваҷҷуҳи аҳли як ҷомеа ва ё минтақаву ҷаҳонро ба ҳуд мекашанд. Дар сар задани чунин масъалаҳо ва дарёфтани роҳҳои ҳалли онҳо шахсиятҳои ҷудогона саҳм доранд. Ҳаллу фасли чунин масъалаҳо дар кишвари мо бештар ба корнамоиҳои шахсияти таърихӣ алоқаманд аст. Ин шахсияти таърихӣ инсони иҷтимоӣ аст, ки тору пуди вуҷудашро гояи ваҳдатсозиву бунёдкорӣ ташкил медиҳад. Корнамоиҳои чунин

шахсиятҳои иҷтимоиву таърихӣ тавассути ВАО, баҳусус, матбуоти даврӣ манзури мардум гардад ҳам, дар ташаккули образи оммавии онҳо нақши публитсистика боризтар аст.

Дар меҳвари публитсистика инсони иҷтимоӣ қарор дорад, ки фаъолияти он аз ду ҷиҳат ба инобат гирифта мешавад. “Инсони иҷтимоӣ нафарест, ки дар ҳаёти ин ё он соҳаи ҷамъият мавқеъ дорад. Инсони иҷтимоӣ ҳамон вакт мавзуи баҳси публитсистика қарор мегирад, ки агар «Мани иҷтимоӣ»-и ў буруз ёбад. Дар бурузи «Мани иҷтимоӣ»-и чунин инсон фаъолмандии ду ҷиҳат – дараҷаи маърифат ва мавқеи шаҳрвандӣ нақш мебозад” [4, с. 403].

Нақши публитсистика дар ҷаҳонро образофарӣ ва муаррифии шахсиятҳои таърихӣ аҳамияти маҳсусро молик аст. Дар публитсистика, асосан, шахсоне ба сифати “қаҳрамон” интихоб мешаванд, ки бо кору пайкор ва фаъолияташон ҷомеаро ба сӯйи шукуфоию пешрафт ва ободкорӣ роҳнамоӣ мекунанд. Шахсе, ки фикри солим дорад, андешаҳояш созанда аст, ба ҳаёти ҷомеа равшанӣ меандозад. Дар таъриҳ, аз ҷумла, миёни тоҷикон ин гуна шахсиятҳо зиёданд. Ба таъбири И. Усмонов, “Одамони ақидавӣ, агар андешаашон созанда бошад, ба манфиати миллату давлату бошад, ҳалқро аз нодорамиву сарҳамӣ начот мебахшида бошад, беҳтарин фарзандони ҳар қадом миллат ҳастанд. Онҳо қаҳрамонанд ва қаҳрамонвор зиндагӣ мекунанд. Дар таърихи саду панҷоҳ соли охир, аз замоне ки миллати мо дар бораи хокдону ному нишони худ забону имони худ ҷиддӣ андеша мекардагӣ шуд, даҳҳо нафар шахсияте арзи вучуд карданд, ки онҳо ҷон ба каф гирифта, ба таънаву таҳдиду таҳқиҷҳои дӯсту душман аҳамият надода, ё онҳоро таҳаммул карда, барои худшиносии миллати мо талош карданд” [9].

Рисолати публитсист ва публитсистика аслан дар он аст, ки афкори оммаро дар ҷомеа на танҳо такону ангезиш медиҳад, балки тафаккури одамонро такомулу таҳаввул мебахшад. Ҳамчунин, публитсистика дар тарбияи ҷаҳонбинӣ, рафттору кирдор ва бедории шуури миллӣ нақши муассису созанда мебозад.

Бояд гуфт, ки бо мурури замон нақш ва вазифаи публитсистика тағиیر мейбад ва дар давраҳои гуногуни таърихӣ он ҳамчун фишианг ва воситаи таъсиррасонӣ амал мекунад. Ин нуктаро М. Муродӣ чунин тавзеҳ бахшидааст: “Масалан, агар дар оғози шаклгирии публитсистика ташаккули фикри инсон, пеш аз ҳама, зери таъсири фазои муносибати иерархӣ сурат мегирифт, бо гузашти вакт таваҷҷуҳ ба ташаккули шахсияти иҷтимоии инсон афзалият пайдо кард. Имрӯз нақши шаҳс, ҳосса, шахсияти таърихӣ дар фазои иҷтимоӣ ва пешбурии соҳаҳои муҳталифи ҳаёти ҷомеа хеле бориз гардидааст. Ин ҳолат доманаи шинохт ва маърифати инсони иҷтимоиро мураккаб мегардонад. Инсони иҷтимоӣ ба феномени мураккаб табдил ёфтааст» [6, с. 402-403]. Дарвоҷеъ, нақши публитсистика дар шинохту муаррифӣ ва оғаридани образҳои шоиста бузург аст.

Публитсистика чун муҳраи асосии муаррифии шахсиятҳо ҳамеша фаъол мебошад. Даствард ва пешравиҳое, ки дар ҷомеа ба вучуд меоянд, асосан, тавассути жанрҳои гуногуни публитсистика пешниҳоди хонанда мегарданд. Тӯли солҳои соҳибистиколии Тоҷикистон дар кишвар дигаргуниҳои азим ва тақдирсозе ба вучуд

омаданд, ки дар рух додани онҳо инсонҳои созанда бо кору пайкори худ нақши муҳим доранд. Аз ҷумла, қандани нақбҳо, бунёду тармими роҳҳо, соҳтмони иншооти азим, ба кор даровардани неругоҳҳои барқӣ обӣ, ба шароити замони мусоир мувоғиқ гардонидани вазъи муассисаҳои таълимиӣ аз маҷмуи ободкориҳое мебошанд, ки дар умум, барои баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум равона шудаанд. Ҳарчанд дар раванди ин бунёдкориҳо шахсони қасбу кори гуногун саҳм доранд, аммо дар меҳвари он ҳама пешравиҳо хидматҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон меистад. Нақши ин шахсият дар ташаккули давлатдории навини тоҷикон ва бунёди Тоҷикистони нав басо бузург аст. Вобаста ба фаъолияти доманадор ва кору пайкори ин шахсияти таърихӣ асарҳои зиёде таълиф гардида, дар шакли китоби алоҳида дастраси оммаи васеъ шудаанд.

Тайи солҳои соҳибистиқлолӣ дар адабиёти тоҷик ва публитсиистика дар ҳусуси хидмату заҳматҳои фидокоронаи Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон лавҳаю очерк, мақолаю эссе ва асарҳои нисбатан қалонҳаҷме таълиф гардианд, ки дар бозтобу инъикоси барҷастаи образи Сарвари давлат ҳамчун шахсияти созандай таърихӣ ва сиёсатмадори таҷрибаманд нақши муассисир гузоштанд. Воқеан, мақому нақши мондагори Президент дар таърих бузург буда, бо ҳиммату иродат ва часорати модарзodie, ки ўро насиб гардидааст, пеши роҳи ҷангӣ даҳшатангезро, ки бо дасисай иддае аз мансабталошони манфиатҷӯ ба амал омад, гирифта, оташи дерсӯзи онро ба таври абадӣ ҳомӯш намуд. Аммо хидматҳои Президенти кишвар танҳо бо ҳомӯш кардани оташи ҷангӣ «бунёдсӯзу девонавор» (ифодаи устод Лоик) анҷом напазирифта, дар пай эҳёву барқарор намудани иқтисоду саноат, соҳаҳои кишоварзӣ, маорифу тандурустӣ, илму фарҳанг ва амсоли инҳоро дошт, ки дар як муддати кӯтоҳ рушд ёфтанду ҷумҳурӣ бо роҳбарию иқдомҳои Пешвои миллат ба сатҳи баланди тараққиёт расид. Бунёди роҳҳои нақлиётгард, таҷдиду азнавсозии корхонаҳои саноатӣ, соҳтмони нақбу иншооти маорифу тандурустӣ ва гайра аз самтҳои дигари фаъолияти Сарвари давлат маҳсуб мейбанд. Аз ин рӯ, оғаридани образи чунин шахсияти сиёсӣ дар адабиёти публитсиистикаи тоҷик рисолати адибон ва публитсиистон ба шумор рафта, онҳо бо иншои осори пурмуҳтавою баландгоя тавонистаанду комёб шудаанд, ки ҳислату атвор, бузургию шаҳомат ва ҷеҳраи таърихии Пешвои миллатро бо ҳунару маҳорати нигорандагии визга ба гунаи воқеъбинона рӯйи сафҳа оранд. Ба таъбири муҳаққиқон, «публитсиистика ҳамеша ба мавзуи ҳозиразамон муроҷиат мекунад, аз он муҳимтарин рӯйдодҳоро омӯхта, барои сабакомӯзӣ истифода мебарад» [7, с. 30].

Нависанда ва публитсиисти соҳибқалам Шералӣ Мӯсо низ дар ин радиф асарҳои зиёди мустанад оғаридавааст, ки аксари ин осор ба тасвири образи Пешвои миллат ба сифати шахсияти таърихсоз марбут мебошанд. Китобҳои «Ҷасорат» ва «Достони Рӯғун»-и адиб маҳз ба қаҳрамонӣ ва фидокориу ташаббусҳои созандай Президент бахшида шуда, дар ин асарҳо симои шахси аввали ҷумҳурӣ дар иртибот бо маҳсусиятҳои жанрии қиссаи ҳучҷатӣ ва тасвиру нақли воқеаву

ҳаводиси реалӣ равшану возех инъикос гардидаанд. Нависанда дар қиссаи мустанади «Часорат» воқеаэро дар меҳвар қарор додааст, ки тамоми тору пуди асарро ташкил дода, хатти сюжет аз он ибтидо мегирад. Аз мутолиаи қисса бармеояд, ки воқеаҳои мавриди тасвир қарордодаи муаллиф бо ҳам пайванди мантиқию ғояй дошта, бад-ин наҳву шакл дар муқаммалу ҳамаҷониба буруз намудани шахсияти Президенти мамлакат ҳамчун образи бадеии хотирмон нақши нозудудани доранд. Маҳорату қобилияти қаламкашӣ (сухангустарӣ)-и Шералий Мӯсо дар он зохир мешавад, ки вай бо истифода аз усулу шевай адабӣ, тарзу нигориши бадеиу воқеънигорӣ (реалистӣ), тасвири ҷузъиёт, рӯҷӯҳои лирикӣ, созмон додани муколамаю гуфткорҳои ботинӣ (диалогу монологҳо), манзараофаринӣ ва ниҳоят, мӯшикофонаю табии инъикос намудани раванди воқеаҳо бо тамоми паёмаду драматизми он руҳдод, образи Президентро барчастаю хотирмон меофарад. Хислатҳои волои шахсии инсонии Пешвои миллат, аз қабили иродату рӯҳи барозанда, бовариу эътиmod, ягонағии қавлу амал ва дилсӯзиу часорати нотакрорашонро дар заминаи ҳодисаи нангини қасди табаддулот доштани собиқ мувонини вазири мудофиаи чумхурӣ, генерали хоин Ҳочӣ Ҳалим ва ҳучуми ӯ ба шаҳри Ваҳдат дар сатҳи баланд ба риштаи тасвир мекашад. Мағҳуми «часорат» дар қисса ҳусусият ва тобиши маъноии васеъ пайдо карда, меҳру муҳаббати мардуми тоҷикро нисбат ба Президент ифода намуда, дар зимн муттаҳидиу яқдилии онҳоро дар ҳифзи марзу буми Тоҷикистон зери сарвариу сарпарастии Пешвои миллат дар баргирифтааст. Бозтоби бадеии шахсияти Президент ҳамчун Сарвари воқеан бочасорат, ки ба воқеаи ҳатарзои баамаломада (дастаҳои мусаллаҳи Ҳочӣ Ҳалим дар Ромит камин гирифта буданду таҳдид ҳамоно идома дошт) нигоҳ накарда, ба шаҳри Ваҳдат сафар мекунад, басо табии, ҷолибу ҷаззоб ва бо нақлу бозгӯйи раванди ҷараёни сӯҳбату мулоқотҳои Президент сурат гирифтааст. Нависанда баъд аз тасвири ҳодисаҳои фалокатбор, ки дар ҳудуди шаҳри Ваҳдат рӯҳ додаанд, рӯзи сафари Пешвои миллатро, ки ба шашуми сентябр рост омада буд, ба таври зайл нишон медиҳад.

«...Оре. Оре! Ҷеҳраи нуронии Эмомалӣ Раҳмон аз хурсандӣ ва бардамӣ гувоҳӣ медод. Симои нурониаш дилҳои садпораро таскин, ашкҳои шашқаторро тоза ва ҷодари ноумедиро аз сар биафканд. Ба башорат дод, ки сулҳу субот ва ваҳдати миллӣ дар қишивари мочовидонист, ҳеч кас наметавонад ба он ҳалал ворид созад. Чи ҷои пинҳон кардан, ки Ҷаноби Олӣ ба ҷаҳониён нишон дод, ки шуҷоат чист, часорат чист. Мо ҳеч нафареро чун Эмомалӣ Раҳмон надида будем, ки чунин ҷонғидӣ ва часорат нишон дода бошад. Ӯ на танҳо шуҷоату часорати ҳудододиашро нишон дод, балки ба мо омӯзонд...» [6, с. 43].

Аз тасвири адиб бармеояд, ки Сарвари давлат натанҳо бо ҳузури ҳуд ба мардум эътиmodу боварӣ ба фардои неки қишиварро мебахшад, балки орому ботаҳаммул дар ифтитоҳи ҷандин иншоот иштирок меварзад ва нишон медиҳад, ки бо иқдомҳои созандаашон дар ҳамbastagӣ бо мардуми заҳматкаш ҳамеша аз пайи ободию шукурои қишивар мебошад. Ба таъкиди М. Шукуров, «рӯҳи публицистика яке аз шаклҳои асосии зохир шудани манғиатмандии

шахсии нависандаи мубориз, дахолати фаъолонаи ў ба протсесҳои зиндагӣ, иштироки бевоситаи вай дар мубориза буд ва ҳаст» [10, с. 111].

Шералий Мӯсо ба сифати як қаламкаши соҳиблаёкату соҳибтаҷриба, бо истифода аз санъати муколама дар зимни баҳсу гуфтугӯҳои шахсони алоҳида характеру портрети Сарвари давлатро ба таври воқеӣ, бе ягон муболигаву обуранги изоғӣ меофарад. Омили дигари ҳадафрас шудани навиштаҳои адаб, аз ҷумла, қиссаи «Часорат» дар он аст, ки нависанда дар бахши аъзами ҳодисоти руҳдода, ки мавриди тасвир қарор медиҳад, иштирокдори меҳварӣ мебошад. Ҷузъиёти сухбати ду нафар, ки дар қисса тафсил ёфтааст, бо ҳузури нависанда сурат мегирад. Муҳтавои ин сухбат дар боби он аст, ки дар замони Шӯравӣ Захватов ном русе 20 сол раҳбарии шаҳри Ваҳдатро ба зимма доштаасту баҳри ободию рушд ва пешрафти он ҳеч амали чиддие анҷом надодааст. Баъдан мутахассисону сарварони бумӣ дар раъси роҳбарии шаҳр қарор доштанд, vale шаҳр ба таври бояду шояд рушду тараққӣ накард. Тасвири муколамаи мазкур ва як ҷузъиёти зоҳирان муқаррарӣ образи Сарвари давлатро пурра месозад ва аз он мегӯяд, ки маҳз дар замони соҳибистиклолӣ дар шаҳри Ваҳдат бо талошу азми қавии Эмомалий Раҳмон иншооти зиёде бунёд гардидау шаҳр рушду такомул ёфт. Муаллиф силсилаи нақшашои ободкоронаи Президентро тавсифу бозгӯйӣ месозад: гузоштани сангӣ асос ба соҳтмони бинои шуъбаи Вазорати корҳои дохилӣ, ифтитоҳи муассисаи томактабии «Бону» дар Ҷамоати деҳоти Гулистони шаҳр, мавриди истифода қарор гирифтани мактаби №132, ба кор оғоз намудани корхонаи сementbarorii ҶДММ «Точ - Чайна - 2013» ва боз чанд иншооти дигар. Пас аз ин нависанда аз усули дигари эҷодӣ, ки хоси асарҳои ҳуҷҷатӣ мебошад, ба марҳалаи таърихии ба сари ҳокимият омадани Эмомалий Раҳмон, талошҳои фаровони ў ҷиҳати истиқрори сулҳу субот дар кишвар рӯ меорад ва баҳою ситоиши арбобони бузурги сиёсату фарҳанги ҷаҳонро дар бораи Пешвои миллат иқтибос меорад, ки дар барҷаста нишон додани образи ин шахсияти фидокор омӯзанда мебошад. Дар зимн, истифода аз арқому далоил ва овардани иқтибосот аз гуфтаҳои шахсони алоҳида, маъруфу намоён ба раванди тасвири муфассалу муназзами воқеаҳо ва маҳорати таҳқиянигории нависанда мусоидат карда, саҳнасозию манзараофарӣ ва ба таври зиндаю боварибахш мучассам намудани шахсияти Президенти кишвар ҳамчун сиёсатмадори ҳирфай созгор афтидааст.

Дар қиссаи «Часорат» муаллиф қудрати фитрии давлатдорӣ, санъати сулҳофарию ба ваҳдати комил расондани неруи ҷонибҳои мухолифро бо Ҳукумати қонунӣ аз ҷониби Сарвари давлат ва зарбаҳои ҷавобӣ задан ба душманону хиёнаткорони кишвару миллат дар мисоли ҳуҷуми балвогаронаи собиқ фармондехи низомӣ, полковник Маҳмуд Худойбердиевро, ки саркӯб гардид, ба таври доманадор тасвир месозад. Дар ручӯҳои лирикӣ ва хуносашои ҳикматомези ҳуд нависанда бузургию шаҳомати Эмомалий Раҳмонро бо сифатчинии хислатҳои баргузидай инсонию қобилияти волои фитрии сиёсатмадории ў тавзеху равшан ва бармalo месозад. Таври мисол, менигорад:

«Часорати Эмомалӣ Раҳмон на танҳо моро, балки тамоми ҷаҳонро ба ҳайрат овардааст. Барои собит соҳтани ин андеша ва хулоса, мисолҳои фаровоне метавон овард. Вале мо бо овардани танҳо як мисол иктифо мекунем: ҳанӯз соли 2001 собиқ Президенти Ҳиндустон Кочерил Раман Нараянан гуфта буд: «Моро кӯшишҳои ҳастагинопазири Ҷаноби Олий Президент Раҳмонов ҷиҳати барқарорсозии сулҳ, оштии миллӣ ва раванди созандагӣ дар Тоҷикистон, ки ҷомеаи муосири озод месозад, ба ҳайронӣ гузошт. Бовар дорам, ки ин кӯшишҳои ҳалқи боистеъдод ва меҳнатдӯсти Тоҷикистон самараи нек ҳоҳанд овард» [6, с. 122].

Нависанда фазилатҳои инсондӯстию раъиятпарварии Сарвари давлатро дар очерку мақолаҳои «Қалби бузург», «Бақои миллат», «Пайки сабз» ва «Пайвандгари марзҳо ва дилҳо» низ ба таври воқеӣ ва боварибахш таҷассум месозад. Аслан, очерку мақолаҳои зикршуда бо муҳтавою консепсияи бадеи фалсафии ҳудидомаи мантиқии қиссаи «Часорат»-анд. Агар дар очерки «Президенти мо» истеъоди нодири ҳукumatдории Сарвари давлат дар меҳвари интихоботи навбатии Президентӣ бозтоби бадеъ ёфта бошад, дар матлаби «Тантанаи ваҳдати миллӣ» ҷанбаҳои мардумсолорию ватандӯстӣ ва инсондӯстии Пешвои миллат дар мисоли таҳқими сулҳу ваҳдати сартосарӣ дар қишвар ифода гардидааст. Адиб бо баёни лаҳзаҳои ҳассоси нишотовар аз воқеаҳои таъриҳӣ ба хулосае мерасад, ки Эмомалӣ Раҳмон сиёсатмадорест, ки дили бузургу дардошно дорад. Бесабаб нест, ки яке аз қисматҳои китоб – «Қалби бузурги Президент» унвонгузорӣ шудааст. Ин унвон рӯҳи баланди публисистӣ дорад. Чунон ки муҳакқиқ М. Шукуров навиштааст: «ҳар гоҳ ки нависанда дар атрофи муҳимтарин масъалаҳои иҷтимоии замон ва инкишофи таърихии ҷамъият бо шиддати тамом фикр кард, ба рафти зиндагонӣ бо қатъият даҳолат карданӣ шуд, дар асарӣ ў рӯҳи публисистӣ беш мегардад [6, с. 122].

Дар кулли навиштаҳои нависанда аносири публисистиу адабӣ, амсоли ручӯҳои лирикӣ, далоилу арқом, овардани иқтибосот, нақлу бозтоби марҳалаҳои таъриҳӣ, ташбеҳу таркиботи образнок, андешаву мулоҳизаҳои шаҳсони воқеӣ ба сифати иштироқдорони меҳварии ин саҳнаю воқеаҳо, таъбиру зарбумасалу мақол ҷойгоҳи асосӣ доранд ва ба маҳзи корбурди ин омилҳои сужасоз, симои муҳташами Президенти қишвар барҷаста оғарида шудааст. Чун намуна як порчаро аз мақолаи «Нури умед» ҳамчун воқеяяти сирф раднопазир меорем, ки дар он ҳеч тобиши саҳнасозии маснӯӣ, тасвири ғолибан пуробурангу образноки дур аз тасаввур ва таҳрифи манзараи воқеии зиндагии мардум ба мушоҳида намерасад. Реализми хоси замони соҳибистиқлолӣ, ки дар адабиёти муосир вусъат ёфтааст, дар ин асар баъдо мушоҳида мешавад:

«Оре, соли 2013 соли равшани буд!

Ва дар ин равшани ҳамеша як ҷеҳра намоён буд. Ҷеҳраи гарму нарм, самимӣ, гули табассум дар лаб...

Муҳимтарин рӯйдод, бешубҳа, интихоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Дар маҷмӯъ, аз 4 миллиону 201 ҳазору 156 интихобкунандай сабтшуда дар Тоҷикистон, дар интихоботи 6-уми ноябр 3 миллиону

787 ҳазору 703 нафар иштирок намуданд, ки ин 90, 1%-и шумораи интихобкунандагони кишварро ташкил медиҳад. 90,1%!

Ин чист? Аксарияти кулл! Яъне, роҳи мо ба сӯи қуллаҳо аст! Ва ба тарафдории Эмомалӣ Раҳмон 84,23 фоиз овоз додаанд! Дар пирӯзӣ маънои бузурги таъриҳӣ низ таҷассум ёфтааст. Он пеши ҷаҳониён намоиш дод, ки Ваҳдати тоҷикон бебозгашт аст! Тамоми ҷаҳон Эмомалӣ Раҳмонро табрик намуданд. Ин, пеш аз ҳама, нишони эътирофи соҳибихтиёри Тоҷикистон мебошад» [6, с. 135-136].

Қиссаи ҳӯҷатии «Достони Рӯғун» низ ҷиҳати шинохти Президенти мамлакат дар ақсои олам, ба масобаи Сарвари созандаю ободкор, ки Тоҷикистони ҷангзадаю қафомондаро ба дараҷаи кишвари тараққиёбандай саноатию аграрӣ расонидааст, мавқеи вижа дорад. Дар маркази ин асар низ Президент Эмомалӣ Раҳмон қарор дорад, зоро бунёди Неругоҳи барқи обии «Рӯғун» аз ҳар ҷиҳат ба иқдом ва қӯшишҳои ўaloқаманд аст. Муаллиф бо истифода аз усули муқоисавии ниғоришу тафсири воқеаҳо, ки ба соҳтмони НБО-и «Рӯғун» алоқаманданд, зина ба зина моҳияти таърихио қалидии иншоотро дар ҳаёти иқтисодии кишвар ва часорату иродати Сарвари давлатро дар бунёди неругоҳ ба тафсил, бо забони шевою фасех ва гоҳо шоирона таҷассум менамояд. Дар ин қисса ғояи боварио эътиқод, эътиқод ва азму талоши росиҳу сабит, ки аз ниҳоди Пешвои миллат барҳостааст ва тавъам бо неруи халлоқонаи мардум мебошад, чун ҳатти сурҳ аз байни сужаи асар мегузарад. Нависанда дар атрофи соҳтмони неругоҳ андешаҳои ҳудро баён дошта, зимнан, таъқид медорад, ки дар асоси нақшаи кулл (генералӣ) ин иншоот бояд дар замони Шӯравӣ бунёд мегардид, vale Ӣttiҳodi Шӯравӣ аз ҳам пошиду ҳадафу нақшаҳо бар бод рафтанд. Илова бар ин, ҷангни дохилӣ дар кишвар оғоз гардиду бо ин баҳона тамоми абзору маснуот ва васоити техникии иншоот дуздидаву ба яғмо бурда шуд. Ҷанбаи публистикии асар бақувват буда, муаллиф дар раванди нақли воқеаҳо, бо истифодаи маълумоти оморӣ ҳамчун донандай ҳуби таърихи соҳтмони неругоҳ падидор мешавад. Душманону бадҳоҳони соҳтмони неругоҳ ниҳоят зиёд буданд. Шералий Мӯсо ба ҳамаи ин омилҳо ишора карда, дар замони соҳибистиқлолии мамлакат, ба мушкилоту мураккабиҳои ҷойдошта нигоҳ накарда, ба соҳтмони НБО-и «Рӯғун» оғоз бахшиданро, ки бо роҳнамоиву ҳидояти дурандешонаи Сарвари давлат сурат гирифтааст, бо ҳарорату самимият тавсиифу ситоиш мекунад. Устуворӣ, қатъият, иродатмандӣ боварио эътиқоди Пешвои миллат дар суханронии ў, 26-уми сентябрини соли 1995, ҳангоми сафари расмияшон ба шаҳри Рӯғун ифода ёфтааст, ки муҳтавои асосии он дар асар ҷунин зикр шудаааст. «Неругоҳи Рӯғунро ҳудамон месозем» [5, с. 47].

Тасвири портрети Сарвари давлат, алалхусус, дар қисмҳои «Рӯғун нури Илоҳист», «Биё, созем Рӯғунро», «Нури хирад», «Шаби панҷуми январ» ва амсоли инҳо барҷаставу мукаммал анҷом дода шудаааст. Дар асар қаҳрамонҳои зиёде амал мекунанд, ки вобаста ба қасбу ихтисоси ҳуд дар соҳтмони неругоҳ талошу заҳмат мекашанд. Бо баёни марҳалаҳои соҳтмони иншоот ва тасвири меҳнати сабитқадамонаи коргарону муҳандисон нависанда образи намуниавии

Президентро меофарад. Ва ба ин бас мохирона муваффақ мешавад. Сифатҳои волои Раҳбари давлат дар аксар эпизодҳо, дар қисса аз нигоҳи қаҳрамонони дигари асар бармalo мегардад. Ҳусусан, дар қисмати «Роғун нури Илоҳист» ин наҳваи адабӣ хеле ҷолиб истифода шуда, адиб гуфтаҳои коргаронро дар ҳусуси ба соҳтмони НОБ-и Роғун оғоз баҳшидани Президенти кишвар рақамзаний карда, мустақиман баён месозад:

«Муҳандис Саломатшо ситоиши Эмомалӣ Раҳмонро идома дода гуфт:

– Эмомалӣ Раҳмон бе назари Ҳудо нест. Аз ин рӯ, ифтихор дорем ва ба ў имон овардаем». Нависанда зимни андешаҳои қаҳрамони асар ба гунаи иҷмойӣ он гуфтаҳоро ҷамъбаст мекунад. Суҳанони кафшергар Сармад Исоеев дар бораи фидокорию ватандӯстии Сарвари давлат басо муҳтавоманд буда, аз эътиқоду боварӣ ба ояндаи иншоот шаҳодат медиҳад.

Як ҳусусияти услубии образофарии Шералий Мӯсо, аз ҷумла он аст, ки ў барои тақвияти ҷанбаи тасвирии воқеаҳо аз аснод истифода мекунад. Чунончи дар қисми «Шаби панҷуми январ» -и «Достони Роғун» адиб ба сифати чунин аснод Муроҷиатномаи таърихии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонро дар маъсалаи соҳтмони НБО-и «Роғун» айнан иқтибос меорад. Муроҷиатнома хиради азалии раҳбарии Сарвари давлат, мавқei устувори ў дар бунёди ин иншооти муҳими стратегӣ, дилсӯзию фидокорӣ ва ба неруи мардуми кишвар эътиmod доштанро равшан намо мединад. «Ман ба тамоми ҳамватанони азизамон, ба ҳар як шахси бонангӯ номус, некиродаву ҳайрҳоҳ ва ба ҳамаи онҳое, ки нияти дастгирии ин иқдоми ҳайри моро доранд, муроҷиат карда, меҳоҳам бо итминони комил изҳор намоям, ки бо бунёди Роғун мо имрӯзу фардои ободи Тоҷикистони азизамон ва зиндагии пурсаодати фарзандону набераҳоямонро месозем! Зоро Роғун манбаи адонашавандай нур аст, ки Тоҷикистонро дар оғӯши Шарқи кӯҳӣ ба аҳтари ҳамешатобон табдил ҳоҳад дод! Роғун – ободиву сарсабзии имрӯзу фардои Тоҷикистон, тараққиёти бесобиқаи саноату кишоварзӣ ва муҳимтар аз ҳама, рӯшиноиву гармии шабонарӯзии ҳар хонадони мардуми мо мебошад!» [5, с. 121].

Муҳаққиқ М. Муродӣ дуруст дарёфтааст, ки «Дар ин асарҳо ҳам аносери умумӣ ва ҳам хосро метавон мушоҳида намуд. Аносери умумӣ дар он аст, ки дар маркази кулли ин матолиб шахсе қарор дорад, ки ҳаёти ҳудро бо ҳастии ҳалқу кишвараш тавъам намудааст, тамоми маслаку маром, қӯшишу ғайрат, талошу заҳматҳояш баҳри ободии дӣёр равона шудааст.... Ҳусусиятҳои фарқунандаи ин нигоштаҳоро дар фароғирии доманаи мавзӯъ, тарзи нигориши ва ҷехрасозиҳо» [3, с. 122]-и муаллиф метавон ташхис кард.

Ҳамин тавр, Шералий Мӯсо бо бозтобу инъикоси мунаzzаму давра ба давраи раванди корҳои соҳтмонӣ дар НБО-и «Роғун», тасвири меҳнати диловаронаи коргарону мутахассисон, симои Президенти кишварро ба таври барҷаставу ҳақиқӣ оғарида, гояро талқин месозад, ки нақш ва рисолати шахсияти сиёсӣ дар рушду пешрафт ва дигаргуниҳои куллие, ки дар ину он мамлакат ба амал меоянд, бузург ва барҷаста аст.

Адабиёт

1. Муродов, М. Б. Донишномаи фарҳанги рӯзноманигорӣ / М. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 480 с.
2. Муродов, М. Б. Чехранигорӣ ва масъалагузорӣ дар публистикаи муосир // Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ / М. Б. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С. 119 – 131.
3. Муродов, М. Б. Тасвири инсони бунёдкор дар публистикаи имрӯз // Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ / М. Б. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С. – 131 – 144.
4. Муродов, М. Б. Публистика ва таъйиноти он дар ҷомеаи муосир / М. Б. Муродов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – №8 – С. 402 –406.
5. Мӯсо, Ш. Достони Рогун / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Адиб, 2015. – 360 с.
6. Мӯсо, Ш. Ҷасорат / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Адиб, 2015. – 276 с.
7. Солеҳов, Н. Муаммои назарияи публистика / Н. Солеҳов, А. Саъдуллоев. – Душанбе: Дақиқӣ, 2015. – 184 с.
8. Усмонов, И. К. Назарияи публистика / И. К. Усмонов. – Душанбе, 199. – 100 с.
9. Усмон, И. Равшанфикри миллӣ ва давлати миллӣ / И. Усмон // Адабиёт ва санъат. – 2021. – №7. – 11 феврал.
10. Шукуров, М. Тадқиқи бадеӣ ва ҷанбаи публистики / М. Шукуров // Садои Шарқ, 1976. – №1. – С. 111-122

Охунзода Насруддин

**ОПИСАНИЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ РОЛИ ЛИДЕРА НАЦИИ В
ПУБЛИСТИКЕ ШЕРАЛИ МУСЫ
(на примере «Достони Рогун» и «Джасорат»).**

В данной научной статье освещается роль публицистики в признании и представлении исторических заслуг политических деятелей, анализируется этот вопрос с использованием достоверных источников. Образ Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Раҳмона и его историческая миссия как политика в общественно-художественном наследии известного писателя Шерали Мусы (рассказы «Джасорат» и «Достони Рогун») анализируются и обсуждаются. Автор правильно отмечает, что публицист Ш. В рассказе «Мужество» Муса использует художественное воображение для описания известного события, представляющего угрозу безопасности государства и нации, и с помощью различных художественных элементов оцифровывает качества мужества, добродетели и дальновидности Президента.

По мнению исследователя, в рассказе «Мужество» преобладает художественно-образно-образный аспект, а «Рогунская история» имеет более публицистический и документальный тон. Очевидно, что главной основой для полноценного создания исторической личности Лидера Нации является отражение бесчисленного ряда событий, в

которых действуют многие настоящие герои. Исследователь оценил различные стилистические и логические особенности документальных рассказов Шерали Мусы, которые направлены на отражение и воплощение исторических и непреходящих заслуг Главы государства и подробно описаны с высочайшим искусством тщательности, высоком научном уровне и достигли поставленной цели.

Ключевые слова: публицистика, произведение, «Джасорат», «Достони Рогун», образ, историческая личность, Лидер нации, анализ, сравнение, описание, героичество, рассмотрение, действительность, художественное воображение.

Oxunzoda Nasruddin

DESCRIPTION OF THE HISTORICAL ROLE OF THE LEADER OF THE NATION IN THE PUBLICISM OF SHERALI MUSA (on the example of «Rogun narrative» and «Courage»).

This scientific article highlights the role of publicism in the recognition and presentation of the historical merits of politicians, analyzes this issue using reliable sources. The image of the Founder of Peace and National Unity - the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan Mr. Emomali Rahmon and his historical mission as a politician in the social and artistic heritage of the famous writer Sherali Musa (the stories "Courage" and "Rogun narrative") are analyzed and discussed. The author rightly notes that the publicist Sh. Musa in the story "Courage", uses artistic imagination to describe a well-known event that poses a threat to the security of the state and nation, and with the help of various artistic elements digitizes the qualities of courage, virtue and foresight of the President.

According to the researcher, in the story "Courage" the artistic-figurative aspect prevails, and the "Rogun narrative" has a more journalistic and documentary tone. Obviously, the main basis for the full-fledged creation of the historical personality of the Leader of the Nation is the reflection of a countless series of events in which many real heroes act. The researcher assessed various stylistic and logical features of Sherali Musa's documentary stories, which are aimed at reflecting and embodying the historical and enduring merits of the Head of State and are described in detail with the highest art of thoroughness, high scientific level and achieved their goal.

Keywords: publicism, Sherali Musa, story, "Courage", "Rogun narrative", image, historical personality, Leader of the nation, description, heroism, consideration, reality, artistic imagination.

ТДУ 9точик+0003+004+.738.5+379.8+659.1

Рахими Карим

ЗАМИНАХОИ ИВАЗ ШУДАНИ АЛГОРИТМИ ЧАМЬОВАРӢ ВА ПАҲН КАРДАНИ ИТТИЛООТ ДАР ЗАМИНАИ ТЕХНОЛОГИЯИ РАҶАМӢ

Дар мақола самти нави пажӯҳии журналистикаи телевизионӣ – тагайирёбии алгоритми ҷамъоварӣ ва паҳн намудани иттилоот вобаста ба пешрафти техника ва шароити Тоҷикистон дар мисоли телевизионҳои «Ҷаҳоннамо» ва «Душанбе» мавзӯъ таҳқиқ шудааст.

Дар замони имрӯза шаклҳои гуногуни ҷамъоварии иттилоъ ба вуҷуд омада, воситаҳои нави алоқа сабаби инқилobi воқеии иттилоотӣ ва мухобиротӣ гардидаанд. Тағйироти соҳторӣ, ки дар расонаҳои электронии анъанавӣ ба амал омадааст, ба равандҳои технологӣ асос ёфта, ҳусусияти ҳамгун доранд. Рушиди технологияҳои нави раҷамӣ то андозае мақоми расонаҳои электронии анъанавиро қоҳши додааст. Дар шароити имрӯза ивазшавии алгоритми ҷамъоварӣ ва паҳни иттилоот дар заминай технологияи раҷамӣ бояд пайваста мавриди омӯзиши қарор дода шавад.

Ҳусусияти дигари давраи паҳни раҷамӣ гузарии ба фаҳмидани сигналӣ видеой ҳамчун ҷараёни маълумот аст, ки тағйироти ҷиддиро натанҳо дар равандҳои технологӣ, балки дар омодасозии қадрҳои техникиӣ ва эҷодӣ дар назар дорад. Дар баробари масъалаҳои дигар, самти алгоритми ҷамъоварӣ ва паҳн кардани иттилоот дар заминай технологияи раҷамӣ бояд пайваста мавриди омӯзиши қарор дода шавад. Масъулини шабакаҳои телевизионӣ ва рӯзноманигорон, хосса кормандони баҳишҳои ҳабарӣ бояд бо омӯзиши навғонҳо репортажҳои қасбири омода ва пешниҳоди бинанда намоянд. Якчанд тамоюли асосии хоси давраи раҷамикунонӣ мавҷуд аст, ки натиҷаи рушиди технологияҳои навтарин буда, ба пешрафти барномаҳои ҳабарии телевизионҳои мотасири мусбат расонида метавонанд.

Калидвозжаҳо: Тоҷикистон, телевизион, тағайирёбии алгоритми ҷамъоварӣ ва паҳни иттилоот, ТВ «Ҷаҳоннамо», ТВ «Душанбе», аудитория, Интернет, FTP, таъсир, бинанда, баҳишҳои ҳабарӣ.

Дар замони мусир пешрафти илму техника ва таҳаввулоти босуръати саноату иқтисодиёт имкон фароҳам овардааст, ки дар ҳама соҳаҳо ивазшавии вазифаю низоми идоракунӣ ба миён ояд. Дар ин миён, васоити ахбори омма дар канор нест.

Маъмулан, дар гузашта ва имрӯз ҳам, дар бештари мавриди иттилоъ тавассути кормандони маркази матбуот ё шуъбаҳои робита бо ҷомеаи ин ва ё он вазорату идора ва корхонаву ташкилот ба расонаҳои ҳабарӣ пешниҳод карда мешавад. Ҷунон ки муҳаққик Ҷовид Муқим навиштааст: «Суҳангӯёни дафтарҳои матбуотӣ барои журналистон пакети иттилоотӣ медиҳанд. Пакети иттилоотӣ аз маҷмӯи маълумоти чопӣ ва аудиовизуалӣ иборат аст. Аз ҷумла, ба пакети иттилоотӣ суратҳо, мақолаҳои дар матбуот чопшуда оид ба ширкат, тақвими ҳодисаҳои ба ширкат даҳлдошта, прес-релиз, брошюра, тарҷумаи ҳоли ашхоси масъули ширкат ва маводи дигари

иттилоотӣ дохил карда мешавад. Албатта, маълумоти мазкур аз нигоҳи манфиати ширкат омода карда мешаванд, вале ба ҳар ҳол омӯзиши ин мавод барои пайдо шудани ягон фикри нав дар баррасии мавзӯи шумо кӯмак мерасонад» [4, с. 53].

Журналистон ҳуқуқ доранд, ки аз мақомоти гуногун маълумот гиранд, агар он дорои сирри шахсӣ, тиҷоратӣ ё сирри маҳсуси аз тарафи қонун хифзшаванда набошад. Имрӯз баъзе масъулини корхонаву ташкилотҳо дар пешниҳоди иттилоот баҳонаҷӯй мекунанд. Ҳолатое ҳам чой дорад, ки аз рӯзноманигорон барои дастрасӣ ба иттилоъ ё ташкили мусоҳиба мактуби расмӣ талаб мекунанд. Қонунгузорӣ талаботи дигар дорад. “Қонунгузорӣ дар бораи ВАО ҳамагӣ як сабабро пешбинӣ мекунад, ки бо он ба журналист додани иттилоот рад карда мешавад. Ин дар иттилоот мавҷуд будани маълумотҳоест, ки ба сирри давлатӣ ё сирри дигари аз тарафи қонун хифзшаванда нисбат дода шудаанд” [4, с. 56].

Ҷойи таъкид аст, ки номгӯи маълумоте, ки ба сирри давлатӣ мансуб дониста мешавад, дар моддаи 5-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сирри давлатӣ”, инчунин дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи рӯйхати маълумотҳое, ки сирри давлатиро ташкил мекунанд” дарҷ гардидааст. Аслан, аз рӯйи нишондоди ин ду қонун журналистон метавонанд, маълумоти сирри давлатиро муайян намоянд ва дар сурати пеш овардани баҳона аз ҷониби масъули ниҳоди гуногун ба мавқеи худ барои дарёфти иттилоъ истодагарӣ кунанд.

Пажӯҳиши барномаҳои телевизиони “Ҷаҳоннамо” ва “Телевизиони Душанбе” лаҳзаҳоеро ошкор намуд, ки ҳолатҳои дар боло зикршуда ба кормандони ин ду шабакаи телевизионӣ низ рух додааст.

Имрӯз шаклҳои гуногуни ҷамъоварии иттилоъ мавҷуд аст. Воситаҳои нави алоқа сабаби инқилоби воқеии иттилоотӣ ва мухобиротӣ гардидаанд. Тағйироти соҳторӣ, ки дар расонаҳои электронии анъанавӣ ба амал омаданд, ба равандҳои технологије асос ёфтаанд, ки хусусияти ҳамгун доранд. Рушди технологияҳои нави рақамӣ то андозае мақоми расонаҳои электронии анъанавиро коҳиҷа додааст. Ба ақидаи пажӯҳишгарон: «натанҳо намунаҳои рӯзномаҳо ва радиои анъанавӣ, балки телевизиони оммавӣ низ дар назди Интернет ҳамчун шабакаи муюшират мавқеи худро аз даст медиҳанд. Суръат, фаврият, ҷандрасонай, гуногунҷабҳа, интерактивӣ - воситаҳои асосии идораи мусоир ва фазои ВАО ҳастанд» [3, с. 6].

Имрӯз дар шабакаҳои телевизионӣ бо истифода аз графикаҳо мавод таҳия кунанд ҳам, дар мисоли гузоришҳои телевизионӣ нисбатан камтар корбурд мегардад. Дар ин замина як қатор хусусиятҳои бунёдие мавҷуданд, ки фазои ҷамъоварии маводро дар замони мусоир нишон медиҳанд, ки истифодаи усули рамзгузории сигналҳои рақамӣ, ки имкон доранд аз пахши аналогӣ ба рақамӣ ва интиқоли иттилоот даст қашанд, усули шабакавии ташаккули фазои расона, имкони ташаккули шабакаи локалӣ дар байни расонаҳои гуногун барои истифодаи муштараки захираҳои иттилоотӣ, усулҳои интерактивӣ, қобилияти корбарӣ ҷиҳати иштироки фаъолона дар эҷоди мундариҷаи иттилоотӣ, мултимедиявӣ – яъне ҳамгирии якчанд

чараёнҳои иттилоотӣ, барои мисол истифодаи видео, аудио, матн ва акс дар як матлаби журналистӣ, ҳамгирии функционалии усулҳои гуногуни алоқа дар як дастгоҳ, барои мисол сабт аз телефони мобилӣ, дастрасӣ ба интернет аз ҷумлаи онҳост. Чунин усулҳо дар таҳияи гузоришҳои телевизионӣ, аз ҷумла дар телевизиони «Ҷаҳоннамо» ба таври фаъол истифода намешавад. Бо вуҷуди ин дар баъзе маврид ҳангоми таҳияи гузоришҳои таҳлилӣ доир ба ҷамъбасти фаъолияти соҳаву баҳшҳои гуногун инфографика истифода мегардад. Масалан, дар гузорише, ки санаи 18 явари соли 2019 доир ба муносибатҳои байналмилалии шаҳрдории Душанбе тавассути барномаи иттилоотии «Ҳабар»-и ин шабака телевизиони «Ҷаҳоннамо» пахш гардид, дар пешниҳоди ҳаҷми гардиши мол миёни бародаршаҳрои Душанбе графикаҳои компьютерӣ истифода шуд. Дар барномаи хабарии санаи 17 июли соли 2020 низ доир ба натиҷагирий аз фаъолияти 6-моҳаи соҳаи маориф зимни пешниҳоди омори дастовардҳо ва таҳияи китобҳои дарсӣ аз чунин усул истифода гардид. Бояд гуфт, ки «Дар телевизиони «Ҷаҳоннамо» идораи иттилоотӣ аз ҳама идораи серкор аст, зоро тамоми рӯз бо забонҳои гуногун мавод таҳия ва пахш мекунад. Ин идора аз баҳши тоҷикӣ, русӣ, англисӣ, ҳориҷӣ, хабарнигорони минтақавӣ иборат мебошад, ки идоракунии онҳо ба дӯши роҳбаронашон аст» [10, с. 18].

Воқеан, идораҳои иттилоотӣ дар шабакаҳои телевизионӣ аз серкортарин баҳшҳо маҳсуб мейбад ва ҳамарӯза ба намудҳои гуногуни алгоритми ҷамъоварии мавод бояд хабарнигорон сари кор гиранд ва технологияҳои рақамиро хуб донанд. Технологияҳои рақамӣ ба корбарон як қатор усулҳои нави истеъмоли мундариҷаи маводро пешкаш кардаанд. Дидан, гӯш кардан ва хондани матн ҳоло дар Интернет комилан имконпазир шудааст. Ҳамзамон, дар интихоби иттилоот, ҳаҷм, вақти дастрасӣ, ҳолати тамошо ва гайра маҳдудият вуҷуд надорад. Аз ин рӯ, истифодаи усулҳои нави пешниҳоди маълумот дар шабакаҳои телевизионӣ бояд афзалият дошта бошад. Технологияи нави рақамӣ имконияtero ба вуҷуд овард, ки аудитория кай ва қадом барномаи телевизиониро бинад, дар радио қадом мусиқиро гӯш кунад, дар рӯзномаву маҷаллаҳо қадом мақолаҳоро хонад. Бо рушди технологияҳои рақамӣ натанҳо васоити анъанавӣ, балки тағйироти миқдорӣ ва сифатии иттилоот аз ҷониби корбарон оғоз шуд.

Якчанд тамоюли асосии хосси давраи рақамикунонӣ мавҷуд аст, ки натиҷаи рушди технологияҳои навтарин буда, ба рушди барномаҳои хабарии телевизионҳои мо таъсири назаррас расонида метавонанд.

Бояд қайд кард, ки ҳамаи тамоюлҳои хосси марҳилаи қунунии рушди телевизион бо ҳам алоқаманданд ва дараҷаи баланди таъсири мутақобила доранд. Навовариҳои техникӣ дар телевизион имкони таҳияи барномаҳои телевизиониро дар сатҳи баланд боз кард. Дар ибтидои солҳои 90-ум пайдо шудани формати Super VHS шумораи зиёди тамошобинонро бо сифати хуб қонеъ намуд. Ammo Super VHS зуд бо форматҳои пешрафта – Betacam SP ва Betacam SX-и рақамӣ иваз гардид. Ҳоло дар телевизионҳои мо аз техникаву технологияи HD

ва Full HD истифода мешавад ва он дорои сифати баланд аст. Ин истилоҳҳо марбути воситаҳои электронии ахбори омма аст.

Хусусияти дигари давраи пахши рақамӣ ин гузараш ба фахмидани сигнали видеой ҳамчун чараёни маълумот аст, ки тағириoti чиддиро натанҳо дар равандҳои технологӣ, балки дар омодасозии кадрҳои техникий ва эҷодӣ дар назар дорад. Имрӯз дар телевизион форматҳои гуногуни пешниҳоди рақамӣ васеъ истифода мешаванд. Онҳо ба мо имкон медиҳанд, ки нисбат ба аналог сифати баландтари интиқоли чараёнро нигоҳ дорем. Аммо, мавҷудияти стандартҳои гуногун ҳангоми сабти навор ва коркарди минбаъдаи он аксар вақт боиси такрори дубораи сигнал ва дар натиҷа паст шудани сифати маҳсулоти ниҳоӣ мегардад. «Дар телевизиони муосир созмону соҳторҳои барномасозу барнома намоишдиҳанда амал мекунанд» [2, с. 115]. Ин соҳтору созмонҳо низ дар самти беҳтарсозии сифати барномаҳо дар шароити феълӣ бояд ҷораҷӯй намоянд.

Вақтҳои охир технологияҳои ИТ дар истехсолоти телевизион, баҳусус дар баҳши марбут ба ҷараёнҳои видео фаъолона истифода мешаванд, ки агар кор дар шакли файл анҷом дода шавад, бартариҳои назаррас фароҳам меорад. Бо вуҷуди ин, бояд дар хотир дошт, ки имрӯз қисми зиёди иттилооти пурарзиш дар васоити аналогӣ аст ва форматҳои рақамӣ, аз рӯйи тариф наметавонанд бо стандартҳои муосири сабти видео мувоғикат кунанд. Дар робита ба ин, коршиносон мекӯшанд то форматҳоеро таҳия кунанд, ки барои истифодаи стандартҳои гуногун дар истехсоли мундариҷа имкон диханд. Дар давоми даҳ соли охир усули маъмултарини ба студияи телевизионӣ зуд интиқол додани маводи видеой истифодаи пойгоҳи сайёри моҳворай буд ва боқӣ мемонад. Тахмин кардан мумкин аст, ки бо ҳароҷоти нисбатан зиёд вобаста ба арзиши таҷхизот ва иҷори сегменти моҳворай, ин усули интиқол то ҳол ҳамчун усули стандартӣ истифода мешавад, зоро он имкон медиҳад, ки ба таври онлайн аз ҳама гуна саҳтафзор пахш карда шавад. Аз ин ҷост, ки ба хотири таъмини сифатнокии пахши мустақим ва интиқоли навор тавассути моҳвора, дар баробари студияи сайёр, таҷхизоти маҳсус дастрас карда мешавад.

Пайдоиши технологияи навтарин барои баланд бардоштани сифати муҳтавои телевизион ҳам муҳим аст. Гузараш ба технологияи рақамӣ барои рушди бисёрсамтӣ, баланд бардоштани сифати намоиши телевизионӣ имкониятҳои хуб фароҳам меорад. Аз ҷумла, навовариҳои сершумори техникии туҷумонӣ, омезиши телевизиону Интернет имкониятҳои эҷодӣ, аз ҷумла фаъолияти эҷодии журналистони телевизионро васеъ мекунанд. Интернет барои дастрасии иттилоъ ва пешниҳоди он дар шабакаҳои телевизионӣ мусоидат менамояд. Чунин таҷриба имрӯзҳо бештар дар радио истифода шавад ҳам, дар шабакаҳои телевизионӣ низ аз он кор мегиранд. Чунон ки давоми солҳои 2017 ва 2019 дар барномаи иттилоотии “Телевизиони Душанбе” баҳше бо номи ҳабарнигори ҷамъиятӣ ташкил карда шуд. Дар он сокинони ноҳияҳои пойтаҳт тавассути вайбер (Viber) доир ба ҳодисаҳои гуногун ва мушкилоту норасой навор ва шарҳ ирсол менамуданд. Чунин мавод бо андаке таҳrir ва танзими навор тавассути барномаи “Вақт” пешниҳоди бинанда гардонида мешуд. Таҳлили зиёда аз 10 нашри мавод

нишон дод, ки бештари сокинон аз мушкилоту норасоии худ навор ирсол намудаанд. Аз чумла, паст будани фишори оби ошомиданӣ дар шаҳраку маҳаллаҳо, таъмирталаб будани роҳҳо, мушкили таъминоти барқу гармӣ, хизматрасониҳои коммуналӣ ва низоми равшанидихӣ дар шаҳр аз мавзӯъҳои пешниҳодшуда дар баҳши ҳабарнигори ҷамъиятии барномаи ҳабарии “Вақт”-и “Телевизиони Душанбе” буданд. Танҳо дар як маврид корбаре аз ҳодисаи табии, шикастани дараҳт ва ба болои мошине ғалтиданӣ он навор пешниҳод намудааст. Дар аксари чунин наворҳо назари масъулини соҳторҳои марбута ҷой дода нашуда бошад ҳам, барои бартараф намудани мушкили шаҳрвандон мусоидат намудаанд. Чунин имкон танҳо дар заминаи рушди технологияҳои рақамиӣ ва тақвияти шабакаҳои иҷтимоӣ ба миён омадааст. Дар чунин ҳолат ба эътибор гирифтани паҳлӯҳои ҳуқуқии масъала низ зарур аст, зоро “ҳимояи обрӯю эътибор ва шарафи хизматии шаҳрванд бо усулҳои танзими шаҳрвандию ҳуқуқӣ ҳамчун яке аз воситаҳои асосии ҳифзи ҳуқуқҳои шаҳрвандон аз ҳама гуна айборкуниҳои бардуруғ, аз тарафи дигар шаҳрвандон, шахсони мансабдор, воситаҳои ахбори умум, ки обрӯю эътибор ва шарафати хизматиро паст мезанад, ба шумор меравад” [4, с. 71].

Носанчида истифода намудани навору иттилое, ки тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ба нишонии барномаҳои иттилоотӣ ирсол мегардад, метавонад боиси норозигии мақомоти гуногун ва ба суд расидани он гардад. Дар самти ҷамъоварии иттилоот бояд рӯзноманигорон усули санчиширо истифода намоянд ва ё ҳадди ақал тавассути телефон назари ҷониби дигарро фаҳманд. Танҳо ба андешаи худ кардан на ҳамеша созгор аст. Ба таъбири муҳаққики соҳа Зулфиддин Муъминҷонов, “Ҳар як шаҳс мувофиқи тарбияи гирифтааш ҷаҳони андешаи худро дорад, яъне мо аз ҷиҳати баҳо додан ба рӯйдоде аз ҳамдигар фарқ мекунем. Журналист дар ин ҷода истисно нест ва андешаи шаҳсии худро дорад, ки табиист вақти пешниҳоди иттилоъ аз рӯйдоде ҳатман ҳис мешавад” [5, с. 13].

Истифодаи зиёди компьютер дар тамоми марҳалаҳои раванди технологияи истеҳсолӣ боиси табодули он дар шабакаҳо ва файлҳои иттилоотии низоми телевизион мегардад. Тавре маълум аст, дар таҳияи барномаҳои телевизионӣ режиссёрҳо, наворбардорон, журналистон ва дар маҷмӯъ ҳайати эҷодӣ иштирок мекунанд. Ба тамошобин аҳаммият надорад, ки ин барномаҳо бо қадом воситаҳои техникӣ омода карда мешаванд. Дар баробари корҳои эҷодии телевизион масъалаҳои техникӣ ва технологияи истеҳсоли телевизионро низ ба назар гирифтани зарур аст. Технологияи иттилоотӣ имкон медиҳад, ки иқтидори кормандони шабакаҳои телевизионӣ дар татбиқи нақшашои эҷодии худ беҳтар ва васеъ карда шаванд.

Стандартҳои нави рақамиӣ кори дастгоҳҳои наворбардорӣ ва таҳриро дар низоми шабакавӣ таъмин мекунанд, ки аз ҷиҳати самаранокии коркард ва сифат бартариҳои зиёд дорад, вале ҳамоно иттилоъ бояд мавқеи хосса дошта бошад. Баъзе муҳаққикион замон ва навии рӯйдодро яке аз талаботи ҳабар медонанд. “Замон ва тозагии рӯйдод, ки ба ҳабар вижай тозае мебахшад ва боиси пурарзишии қимати ҳабар мешавад. Замон ҳар қадар тозатар бошад ҳамон қадар муфид аст ҷиҳати танзими он” [6, с. 19].

Илова бар ин, ҳодиса ё рӯйдоди гузашта бо пайдо шудани иттилои нав метавонад арзиши хабарӣ пайдо намояд. Барои мисол, тавассути ангишт ба фаъолият оғоз намудани “Дегхонаи гарбӣ”-и Маркази барқу гардиҳии Душанбе, ки дар гузашта бо мазут фаъолият мекард ва солиёни зиёд бо набудани ин навъи маҳсулот аз фаъолият боз монда буд. Ин хабар санаи 12 октябри соли 2015 тавассути барномаи “Вақт” пахш гардид ва яке аз аввалин гузоришҳоест, ки тавассути дастгоҳҳои муосири наворбардорӣ ва сабт дар флешкарта бо иваз шудани алгоритми чамъоварӣ ва пахн кардани иттилоот дар заминай технологияи рақамӣ таҳия гардидааст.

Пешрафт дар рушди усулҳои рақамӣ дар телевизион, технологияҳои компьютерӣ ва шабакаҳои рақамии интиқоли иттилоот, ки дар даҳсолаи охир мушоҳида мешавад, раванди технологи таҳияи барномаҳоро дар телевизион ба кулӣ тағиیر медиҳад. Ин, маҳсусан, дар истифодаи танзими навор ва нигоҳдории иттилооти расонавӣ дар дискҳои саҳти магнитӣ равshan буд. Дар ин раванд нақши муҳимро барномаҳои компьютерӣ иҷро мекунанд. Он имкон медиҳад истеҳсолотро идора намуда, наворҳои хубро зимни танзим аз наворҳои дигар чудо намоед.

Дар раванди технологи истеҳсоли телевизион чунин марҳилаҳои асосиро чудо кардан мумкин аст: наворбардории маводи манбаъ; ба идора фиристодани он; баъди истеҳсолот; интиқоли мавод дар эфир; бойгонӣ.

Айни замон барои интиқоли мавод ба идора аз дилҳоҳ гӯшай ҷаҳон ва шаҳру навоҳии мамлакат шабакаи доҳилий (FTP – File translation protocol) миёни муассисаҳои телевизионӣ мавҷуд аст, ки аз он ҳамарӯза журналистон, хосса муҳбирони минтақавӣ истифода мекунанд. Дар гузашта чунин имкон фароҳам набуд ва дастраси ба иттилоот чанд марҳаларо фаро мегирифт. Ҳар як марҳала хусусиятҳои худро дорад.

Солҳои зиёд алгоритми тайёр кардани маводи хабарӣ стандартӣ буд. Ҳама ҷузъҳо, масалан, сюжети иттилоотӣ мувофиқи нақшай муайян омода мегардид. Наворбардорӣ дар ҷои ҳодиса, сипас дар як хӯраи маҳсус барои тамошои он гузаронида мешуд. Навиштани матн дар ҷои кор, таҳрири матни паси кадр, пешгуфтор барои наттоқ ва танзим. Илова бар ин, таҳияи инфографикаро идораи графикии компьютерӣ ва дизайн анҷом медод. Маводи бойгониро гирифтан зарур буд, зарурати дар хӯраи танзимгар банду бастро (монтаж) анҷом додан пеш меомад. Мутаносибан муҳбир, коргардон, танзимгар, мунаzzими овоз бояд тамоми амалиёти технологиро дар утоқҳои гуногун анҷом медоданд, ки ин ба вақти омода кардани мавод барои пахш таъсир мерасонид ва дар маҷмӯъ ба сифати маҳсулоти эфир, ки барномаи пурраи хабарӣ аст, бетаъсир намемонд.

Имрӯз, ба шарофати маҷмӯи дастгоҳҳои рақамӣ, муҳбир дар ҷои кор имкон дорад, ки тамоми ҷузъҳои қитъаро ҷамъ оварад, онҳоро мустақилона банду баст ва ҷобаҷогузорӣ намояд ва ҳамчун мутахассиси универсалӣ амал кунад. Имрӯз дар шабакаҳои телевизионии мо низ хабарнигорон ҳам кори наворбардорӣ ва ҳам танзими онро иҷро менамоянд.

Дар телевизиони “Чаҳоннамо” яке аз журналистони фаъол дар ин баҳш Сафархӯча Ризоев аст. Чунин тарзи кор аз соли 2010 дар ин телевизионро роҳандозӣ гардидааст. Журналистони телевизиони “Чаҳоннамо” Исматулло Азизов, Парвиз Аминов, Муффарраҳ Шодиев ва Суҳроб Сағолов, ки имрӯз дар дигар соҳтору мақомот фаъолият мекунанд, аз соли 2010 бо чунин шева фаъолият мекарданд, ки яке аз паҳлухои маҳорати журналистиӣ аст. Ҳақ ба ҷониби профессор А. Нуралиев аст, ки навиштааст: “агар шумо аз оғози фаъолияти худ баъзе асосҳои журналистиро аз худ намоед ва минбаъд онҳоро риоя қунед, дар ҳабаргузории телевизионӣ пешравии қасбии дилҳоҳеро пайдо менамоед” [7, с. 129].

Бо пайдоиши сабти рақамӣ, фарки форматҳои қасбӣ ва навори дӯстдорони соҳа ба таври назаррас хира шуд. Барномаҳое, ки дар таҷҳизоти ғайрикасбӣ (ҳаваскорӣ) сабт шудаанд, дар телевизион, дар фестивалҳо намоиш дода шуданд ва ҷоизаҳо гирифтанд.

Технологияҳои рақамӣ бисёр равандҳоро дар давоми истеҳсолот ба таври назаррас умумӣ гардонид. Муоширати шабакавӣ байни мутахассисони телевизион имкон медиҳад, ки продюсерҳо, коргардонҳо, рассомон ва муҳаррирон ба таври муассир ҳамкорӣ қунанд. Муддати кор таҳияи барномаҳоро хеле кӯтоҳ мекунад, раванди наворабрдорӣ, танзим ва нигоҳдорӣ дар бойгониро афзун менамояд. Ин амал бо ҷорӣ намудани шабакаҳои баландсуръат ва пайдоиши барномаҳои идоракуни мундариҷа, ки дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ исбот шудааст, имконпазир гардид. Бо афзоиши шумораи шабакаҳо ва мутаносибан ҳаҷми паҳши барномаҳо, мушкилоти дастрасии мавод зиёд гардид. Ин асосан, зарурати истифодаи технологияҳои мусоири иттилоотиро дар истеҳсол ва паҳн кардани барномаҳои телевизионӣ муайян намуд. «Компьютерҳо, дастгоҳҳои нигаҳдории дискҳо, системаҳои таҳриркуни ғайрихаттӣ ва системаҳои шабакавӣ тамоми мушкилоти телевизиони рақамиро ҳал мекунанд. Онҳо чунин бартариҳоро, аз қабили омодагии доимӣ ба истифода, арзиши нисбатан паст, истеҳсолкунандагони сершумор ва дар аксари ҳолатҳо, заминаи технологӣ, ки дар ҷаҳони ИТ исбот шудаанд, таъмин мекунанд» [14, с. 18].

Бо вучуди ин, то ҳол усули беҳтарини кор бо мундариҷаи ВАО вучуд надорад. Телевизион хусусиятҳои хоссе дорад, ки натанҳо бо ҷонбани техникии худ, балки бо эҷоди маводи аслии барномавӣ аз ҷониби коргардонҳо, наворбардорон ва ҳунармандон новобаста аз он, ки дар раванди истеҳсолот қадом таҷҳизот ва техника истифода мешаванд, фарқ мекунад.

Истифодаи низоми мутамаркази ҷамъоварии маводи ВАО дар истеҳсолоти телевизион ба истеҳсолкунандагони маҳсулоти барномавӣ бартариҳои қалон медиҳад, ки натанҳо хусусиятҳои баланди техникӣ, балки хусусиятҳои эҷодии муҳтаворо низ таъмин мекунанд.

Дар шароити нави иқтисодии ВАО (тиҷоратӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ) шабакаҳои телевизионӣ маҷбуранд, ки барои таваҷҷуҳи тамошобин мубориза баранд. «Тамоюлҳои мусоири рушди заминаи моддию техникии системаҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ бо паҳншавии босуръати технологияҳои рақамӣ, пайдоиши воситаҳои принсиалии нави алоқа дар заминаи рақобатҳои тиҷоратии

бесобиқаи равандҳои коммуникатсионии оммавӣ хос аст. Ба ибораи дигар, бо пайдоиши технологияҳои рақамӣ телевизиони мусир натанҳо сифати пашӣ, балки баъзе принсипҳои идеологиро низ тафйир дод [1, с. 18].

Дар марҳалаи имрӯзай тараққиёти ҷамъият вазифаи асосии телевизион натанҳо сари вақт ҳабар додан, балки диққати тамошобинонро ба ҳуд ҷалб кардан аст. Имрӯз вазифаи асосии телевизионро метавон на танҳо мубориза барои сифати иттилоот, балки барои муаррифӣ ва қобилияти ҷалб кардан муайян кард.

Аз ин рӯ, аз кормандони шабакаҳои телевизионӣ тақозо карда мешавад, ки ба ин тарафи масъала таваҷҷӯҳи хоса зоҳир намуда, бо дарки муҳиммияти он матлаб таҳия намоянд, ки дархӯрди аудитория бошад.

Кормандони шабакаҳои телевизионӣ барои ҷалби тамошобин қӯшиш мекунанд, талабот ва дарҳости онро пайгириҷ ва мувофиқи талабаш барнома таҳия менамоянд. Дар аввал телевизион ҳамчун падидай иҷтимоӣ ба вучуд омад ва рушди он ҳамеша ба технологияҳои пешрафта, навтарин дастовардҳои техникӣ асос ёфтааст. Дар ҳама марҳалаҳои рушди телевизион техника дар меҳвари он қарор дошт.

Телевизион ҳамеша барои қонеъ гардонидани талаботи иҷтимоӣ ва маданий мардум қӯшиш мекунад. Дар гузашта, ҳама гуна шабака, аз ҷумла барномаи “Аҳбор” ҳусусияти оммавӣ дошт, мутаносибан манғиатҳои ҷамъиятро ифода мекард, ба беҳбудии соҳти ҷамъияти, беҳбудии ҳар як аъзои ҷамъият ҳисса мегузошт. Ҳоло ин раванд ҳосияти дигар пайдо намуда бошад ҳам, дар бештари маврид шабакаҳои телевизионии мо пойбанди ҳамин усуланд.

Пеш аз пайдоиши Интернет, телевизион манбаи асосии иттилоот барои бинанда ва амалан ягона манбаи видеогӣ буд. Бинанда барномаҳоро танҳо аз рӯйи ҷадвали пахши телевизион интизор мешуд. Барои тамошои барнома ё фильм бо истифода аз сеткаи барномаҳо, ки ҳамарӯза аз ҷониби расонаҳои чопӣ пешниҳод мегардид, бинанда барои ҳуд вақт ҷудо мекард. Барои ҳалли мушкилоти маҳдуд кардани интиҳоби вақт, аввал видеомагнитофонҳо, баъд DVD-плеерҳо кӯмак карданд. Мундариҷаи видеогӣ дар васоити беруна – кассетаҳо, дискҳо нигоҳ дошта мешуд. Дере нагузашта, бо пайдоиши телевизиони кабелӣ ва сипас моҳвораӣ, интиҳоб хеле васеъ шуд. Қадами навбатии провайдерҳо ин пешниҳоди хидматҳои ба таъхир гузошташуда ва видео буд.

«Бо рушди телевизиони пулакӣ ва моҳвораӣ, технологияҳои пахши рақамӣ, шунавандагон озодии бештари интиҳоб доранд - доираи шабакаҳо дастрас ва ба таври назаррас васеъ шуда, имкони тамошои таъхирназар низ вучуд дорад. Шабакаҳои телевизионии пулакӣ ҷунин хидматро ба мисли "пайгири эфир" ҷорӣ кардаанд, ки маъмултарин барномаҳо ва сериалҳо дар феҳристи маҳсус нигоҳ дошта мешаванд ва дар давоми 3-7 рӯз аз эфир барои тамошо дастрас мемонанд. Бо вучуди ин, технологияҳои рақамӣ имкон доданд, ки усулҳои интерактивӣ ва инфиродӣ барои дарки мундариҷа аз ҷониби бинанда эҷод карда шаванд. Технология ба коммуникатсияҳои оммавӣ ҷунон ворид шудааст, ки афсонаҳои қаблан гайрироқӣ ба як ҷизи маъмулӣ табдил ёфтаанд. Бисёрсамта ва иқтидори дастгоҳҳои рақамӣ

имкон медиҳанд, ки унсурҳои таҷҳизоти телевизионии анъанавӣ барои қабули мундариҷаи чандрасонай дар режимҳои маҳсуси шахсӣ истифода шаванд. Бинанда қобилияти техникии мустақилона таъсис додани шабакаи ягонаи пахши телевизиониро дорад.

Хулоса, дар шароити ҷаҳони муносир усулҳои ҷамъоварии иттилоъ пайваста тағиیر ёфта, роҳҳои гуногуни он ба миён меояд, ки вижагии истифодаро талаб мекунад. Он аз рӯзноманигорону кормандони бахши техникий дар шабакаҳои телевизионӣ маҳорати хосса ва омӯзиши пайвастаро тақозо дорад. Журналист дар ҳама давру замон ихтисос, қасб, ҳунар аст. Вай натанҳо дониши ихтисосӣ меҳоҳад, балки сирру асрори хосса ҳам дорад. Ҳосияти телевизионро бо амру ҳоҳиши фаврӣ наметавон дарк намуд. Чунон ки шоири бе истеъодди модарзодӣ намешавад, ҳамчунон барои корманди телевизион ҳам фитрат ва истеъодди хос зарур аст, то дар ҳар маврид аз уҳдаи кор барои ва масъулияти базимадоштаро дар сатҳи мақбул ва қасбӣ иҷро намоӣ. Дар ин маврид ҳақ ба ҷониби муҳаққиқон аст, ки навиштаанд: «телевизион аз тариқи ҷашми камера оламро (ҳам одаму ҳам ҷаҳони марбут ба онро) қашф менамояд ва аз ҷиҳати хислат телообъектив моҳиятган лаҳзабин (хроникер) аст. Вай набзи сонияву дақиқаҳоро эҳсос намуда, пеши назари бинанда гузарон будани ҳаётро ҷилва медиҳад. Муҳимтарин ҳосияти телевизион ин эфекти иштироки мустақими инсон дар ин раванд аст» [9, с. 12].

Бо инобати ин, дар баробари масъалаҳои дигар самти алгоритми ҷамъоварӣ ва пахн кардани иттилоот дар заминаи технологияи ракамий бояд пайваста мавриди омӯзиш қарор дода шавад.

Адабиёт

1. Быков, В. В. Сети и файловые форматы в ТВ производстве / В. В. Быков // Broadcasting. – 2005. – № 8. – С. 43-49.
2. Голов, С., Чумъаев М. Муқаддимаи журналистика / С. Голов, М. Чумъаев. – Душанбе, 2016. – 176 с.
3. Журналистика и конвергенция: почему и как традиционные СМИ превращаются в мультимедийные / под ред. А. Г. Качкаевой. – М.: ВШЖ, 2010. – С. 6
4. Муқим, Ҷ., Дастан барои радиожурналистони ҷаҳон / Ҷ. Муқим, А. Нӯъмонов. –Душанбе, 2008. – 96 с.
5. Муъминҷонов, З. Маҳсусияти жанрҳои иттилоотио таҳлилии телевизион / З. Муъминҷонов. –Душанбе, 2015. – 120 с.
6. Мирзоалий, С. Хабар: аз Машриқ то ба Мағриб / С. Мирзоалий. – Душанбе, 2019. – 196 с.
7. Нуралиев, А. Жанрҳои ахбории матбуот / А. Нуралиев. – Душанбе, 2004. – 146 с.
8. Саъдуллоев, А. Асосҳои журналистикаи телевизион / А. Саъдуллоев, М. Шоев. – Душанбе, 2010. – 112 с.
9. Саъдуллоев А., Жанрҳои журналистикаи радио/ А. Саъдуллоев, С.Голов. – Душанбе, 1997. – 47 с.
10. Сафарзода , М. Барномасозӣ дар телевизион / М. Сафарзода. – Душанбе, 2021. – 100 с.
11. Теория и практика советской периодической печати / под ред. В. Д. Пельта. – М., 1980. – 376 с.

12. Усмонов, И. Журналистика.–Ч. 4. / И. Усмонов. – Душанбе, 2011. – 447с.
13. Хамидиён, И. Содержательное и жанровое многообразие на таджикском телевидении / И.Хамидиён, Б. Абдурахим. – Душанбе, 2019. – 256 с.
14. Цвик, В. Л. Телевизионная служба новостей / Л. Цвик. – Москва, 2008. – 300 с.
15. Эшматов, З. Таъсис ва ташаккули телевизиони Тоҷикистон / З. Эшматов. – Душанбе, 2016. – 128 с.
- Манбāъ**
16. Барномаи Хабар // Телевизиони Ҷаҳоннамо.– 2019. – 18 январ.
17. Барномаи Хабар // Телевизиони Ҷаҳоннамо.– 2020. – 17 июл.
18. Барномаи Вақт // Телевизиони Душанбе. – 2015.–12 октябр.
19. Барномаи Вақт // Телевизиони Душанбе // 2018.– 1-10 март.

Рахими Карим

ПРЕДПОСЫЛКИ ДЛЯ ЗАМЕНЫ АЛГОРИТМА СБОРА И РАСПРОСТРАНЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье автор исследует новое направление исследований в тележурналистике - изменения алгоритма сбора и распространения информации, связанные с достижениями технологий и условиями в Таджикистане на примере ТВ «Джахоннамо» и ТВ «Душанбе».

На сегодняшний день существуют различные формы сбора данных. Новые средства связи, несомненно, привели к настоящей информационно-коммуникационной революции. Структурные изменения, произошедшие в традиционных электронных СМИ, основаны на ряде сходных по своей природе технологических процессов. Развитие новых цифровых технологий в некоторой степени повлияло на статус традиционных электронных СМИ. В современных условиях для электронных СМИ характерна смена алгоритмов сбора и распространения информации на основе цифровых технологий.

Еще одной особенностью эпохи цифрового вещания является переход к пониманию видеосигнала как процесса передачи информации, что предполагает существенные изменения не только в технологических процессах, но и в подготовке технических и творческих кадров. Наряду с другими вопросами, направление алгоритма сбора и распространения информации на основе цифровых технологий должно постоянно изучаться. Должностным лицам телеканалов и журналистам, особенно работникам информационных агентств, следует быть более заинтересованными и готовить профессиональные репортажи и представлять их аудитории, изучая последние новости. Есть несколько ключевых тенденций, характерных для цифровой эпохи, которые являются результатом развития новейших технологий и могут оказать существенное влияние на развитие новостных программ на нашем телевидении.

Ключевые слова: Таджикистан, телевидение, изменения в алгоритме сбора и распространения информации, ТВ «Джоннамо», ТВ «Душанбе», аудитория, интернет, FTP, воздействие, зритель, новости.

Rahimi Karim

PREREQUISITES FOR REPLACING THE COLLECTION ALGORITHM AND DISSEMINATION OF INFORMATION ON BASED ON DIGITAL TECHNOLOGIES

In this article the author explores a new direction of research in TV journalism - changes in the algorithm for collecting and distributing information related to technological advances and conditions in Tajikistan on the example of TV "Jahonnamo" and TV "Dushanbe".

To date, there are various forms of data collection. New means of communication have undoubtedly led to a real information and communication revolution. The structural changes that have occurred in traditional electronic media are based on a number of similar technological processes. The development of new digital technologies has to some extent influenced the status of traditional electronic media. In modern conditions, electronic media is characterized by a change in algorithms for collecting and distributing information based on digital technologies.

Another feature of the digital broadcasting era is the transition to understanding the video signal as a process of information transmission, which implies significant changes not only in technological processes, but also in the training of technical and creative personnel. Along with other issues, the direction of the algorithm for collecting and distributing information based on digital technologies should be constantly studied. TV channel officials and journalists, especially employees of news agencies, should be more interested and prepare professional reports and present them to the audience by studying the latest news. There are several key trends characteristic of the digital age, which are the result of the development of the latest technologies and can have a significant impact on the development of news programs on our television.

Keywords: Tajikistan, television, changes in the algorithm of collecting and distributing information, TV "Jahonnamo", TV "Dushanbe", audience, Internet, FTP, impact, viewer, news.

МУАЛЛИФОН

Мирзоев Саъдӣ – ходими пешбари шуъбаи фарҳанг ва санъатшиносии ПИТФИ.

Муродӣ Мурод – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи матбуоти ДМТ.

Нодирзода Сайзароб – докторант кафедраи китобхонашиносӣ ва библиографияшиносии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода.

Одиназода Бахтиёр – номзади илмҳои санъатшиносӣ, дотсент, ноиби ректори Донишкадаи давлатии санъати тасвирий ва дизайнни Тоҷикистон оид ба илм ва эҷод.

Охунзода Насруддин – номзади илмҳои филологӣ, ходими калони илми шуъбаи ВАО ва табъу нашри ПИТФИ.

Пиров Тошмаҳмад – муаллими калони кафедраи забонҳо ва илмҳои гуманитарии Донишкадаи давлатии санъати тасвирий ва дизайнни Тоҷикистон.

Раҳими Карим – унвончӯи кафедраи телевизион ва радиошунавонии факултети режиссура, кино ва телевизиони Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода.

Раҳимӣ Дилшод – номзади илмҳои филологӣ, директори ПИТФИ.

Раҳмонзода Фаридун – аспиранти кафедраи матбуоти факултети журналистикаи ДМТ.

Раҳмонӣ Равшан – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи назария ва адабиёти навтарини тоҷику форси ДМТ.

Шарифзода Фирдавс – номзади илмҳои таъриҳ, докторант ДДОТ ба номи С. Айнӣ.

Чурғосиев Муллоаҳмад – номзади илмҳои филологӣ, ходими пешбари Маркази мероси фарҳангии ПИТФИ.

АВТОРЫ

Мирзоев Саъди – ведущий научный сотрудник отдела искусство и культуроведение НИИКИ.

Муроди Мурод – доктор филологических наук, профессор кафедры печати ТНУ.

Нодирзода Сайзароб – докторант кафедры библиотековедения и библиографоведения Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде.

Одиназода Бахтиёр – кандидат искусствоведения, доцент, проректор по науке и творчеству Государственного института изобразительного искусства и дизайна Таджикистана.

Охунзода Насруддин – кандидат филологических наук, старший научный сотрудник отделение СМИ и издательского дела НИИКИ.

Пиров Тошмаҳмад – старший преподаватель кафедры языков и гуманитарных наук Государственного института изобразительного искусства и дизайна Таджикистана.

Рахими Дилшод – кандидат филологических наук, директор НИИКИ.

Рахими Карим – соискатель кафедры телевидения и радиовещания факультета режиссуры, кино и телевидения Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде.

Рахмонзода Фаридун – аспирант кафедры печати факультет журналистики ТНУ.

Рахмони Равшан – доктор филологических наук, профессор кафедры теории и новейшей персидско-таджикской литературы ТНУ.

Шарифзода Фирдавс – кандидат исторических наук, докторант ТГПУ имени Садриддина Айни.

Чургосиев Муллоахмад – кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник Центра культурного наследия НИИКИ.

AUTHORS

Mirzoev Saadi – Leading scientific worker at the Department of Art and Cultural studies.

Murodi Murod – Doctor of philological sciences, Professor of Department of Publishing issues of the Tajik National University.

Nodirzoda Saizarob – PhD student, Department of Library Science and Bibliography Tajik State Institute of Culture and Arts of Tajikistan named after Mirzo Tursunzoda.

Odinazoda Bakhtiyor – Candidate of Art studies, Docent, Vice-rector for scientific and creative issues of the Tajikistan State Institute of Arts and Design.

Okhunzoda Nasruddin – Candidate of philological sciences, Senior scientific worker at Department Mass media and Publishing issues of the RICI.

Pirov Toshmahmad – Senior teacher at the Department of languages and Humanities of the Tajikistan State Institute of Arts and Design.

Rahimi Dilshod – Candidate of philological sciences, Director of the RICI.

Rahimi Karim – Candidate of the Department of Television and Broadcasting faculty of Cinema and Television Tajik State institute of Culture and Art named by Mirzo Tursunzoda.

Rahmonzoda Faridun – graduate student at the Department of Journalism, of the Tajik National University.

Rahmoni Ravshan – Doctor of philological sciences, Professor of Department of the newest Tajik-Persian literature of the Tajik National University.

Sharifzoda Firdavs – Candidate of historical sciences, doctoral student of S. Aini TSPU.

Churghosiev Mulloahmad – Candidate of philological sciences, Leading scientific worker at the Center for Cultural heritage of Tajiks.

МУНДАРИЧА

Фарҳангшиносӣ

Рахмонӣ Р. Шоҳномаҳонӣ дар романи «Фирдавсӣ»-и С. Улуғзода.....	5
Раҳимӣ Д. Тасвири тавсифи об дар асотири Эрони бостон.....	25

Мероси фарҳангӣ

Чургосиев М. Суннатҳои ҷашни Наврӯз дар болооби Зарафшон	35
Одиназода Б., Пиров Т. Раванди истеҳсоли маҳсулоти кулолӣ дар Тоҷикистон (солҳои 80-уми асри XX).....	44

Фаъолияти иҷтимоиву фарҳангӣ

Шарифзода Ф. Бунёди осорхона – мамнӯъгоҳҳо дар Тоҷикистони соҳибистикол	52
Нодирзода С. Омилҳои инкишофи библиографияшиносии тоҷик	60

Санъатшиносӣ

Мирзоев С. Рушди санъати театрии тоҷик дар даврони Истиқлол.....	73

ВАО ва табъу нашр

Муродӣ М., Раҳмонзода Ф. Вижагиҳои шакливу оройишии рӯзномаи «Ҷумҳурият».....	86
Оҳунзода Н. Тасвири нақши таърихии пешвои миллат дар публикстикаи Шералий Мӯсо.....	98
Карим Р. Заминаҳои иваз шудани алгоритми ҷамъоварӣ ва пахн кардани иттилоот дар заминаи технологияи рақамӣ.....	108
Муаллифон	119

СОДЕРЖАНИЕ

Культурология

Рахмони Р. «Чтение Шахнаме» в романе «Фирдауси» С. Улугзаде.....3
Рахими Д. Описание воды в древнеиранской мифологии.....25

Культурное наследие

Чургосиев М. Традиции праздника Навруз в верховьях Зеравшана
Одиназода Б., Пиров Т. Процесс производства керамики в Таджикистане (80-е годы XX века).....35

Социально-культурная деятельность

Шарифзода Ф. Создание музеев-заповедников в независимом Таджикистане.....44
Нодирзода С. Факторы развития таджикского библиографоведения..60

Искусствоведение

Мирзоев С. Развитие таджикского театрального искусства в годы независимости (на примере Государственного Молодежного театра Таджикистана имени М. Вохидова).....73

СМИ и издательское дело

Муроди М., Рахмонзода Ф. Особенности форм и дизайн газеты «Джумхурият».....86
Охунзода Н. Описание исторической роли Лидера нации в публицистике Шерали Мусы.....98
Рахими К. Предпосылки для замены алгоритма сбора и распространения информации на основе цифровых технологий.....108
Авторы119

CONTENTS

Cultural studies

Rahmoni R. Tradition of the «Shahnameh» reading in the novel "Ferdowsi" by S. Ulughzoda.....	3
Rahimi D. Description of water in ancient Iranian mythology.....	25

Cultural heritage

Churgosiev M. Traditions of the Navruz holiday in up the river of Zeravshan	35
Odinazoda B., Pirov T. The process of production of pottery in Tajikistan (in the 80s of the XX century)	44

Social and cultural activities

Sharifzoda F. Creation of museums-reserves in independent Tajikistan.....	52
Nodirzoda S. Factors for the development of Tajik bibliography.....	60

Art studies

Mirzoev S. The development of Tajik theatrical art in the years of independence	73

Mass Media and publishing issues

Murodi M., Rahmonzoda F. Form and design features of the newspaper "Jumhuriyat"	86
Okhunzoda N. Description of the historical role of the Leader of the Nation in the publicism of Sherali Musa.....	98
Karim R. Prerequisites for replacing the collection algorithm and dissemination of information on based on digital technologies	108

Authors.....	119

ТАРТИБИ ТАҚРИЗДИХЙ БА МАҚОЛАҲОИ ИЛМИЕ, КИ БА МАҶАЛЛАИ ИЛМИИ «ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ» БАРОИ ЧОП ПЕШНИҲОД МЕГАРДАНД

Мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, аз ташхиси пешакӣ гузаронида мешаванд (ташхис аз ҷониби аъзои ҳайати таҳририя – мутахассисони соҳа анҷом дода мешавад) ва сипас дар доираи тартиботи ҷорӣ барои чоп қабул мегарданд. Таработ барои тартиб додани шакли ниҳоии матни мақола дар ҳар як шумораи маҷалла чоп карда мешавад.

Ҳангоми қабули шакли дастнависи мақола, корбарони маҷалла доир ба мундариҷа ва риояи таработи асосӣ ба муаллиф ҳабар медиҳанд. Норасоиҳое, ки дар мақола ҷой доранд, то оғози ташхис аз ҷониби муаллиф бояд бартараф карда шаванд. Сипас мақолаи илмӣ, дар доираи таработи ҷорӣ, барои ташхис ба аъзоёни ҳайати таҳририя ва ё мутахассисони соҳа (номзадҳо ва докторони илм) равон карда мешавад.

Дар тақриз бояд хусусиятҳои муҳимми мақола асоснок карда шаванд. Аз ҷумла, навоварии илмӣ, муҳиммияти омӯзиши масъала, арзиши таъриҳӣ ва фактологии мақола, дурустии иқтибосҳои нишондодашуда, услуби матн, истифодаи адабиёти солҳои охир ва камбудию норасоиҳои мақола. Дар охири тақриз ба мақола баҳои умумӣ дода мешавад ва ба ҳайати таҳририя дар мазмунҳои зерин ҳulosai муқарриз пешниҳод мегардад: ба чоп тавсия карда шавад; баъди ислоҳи камбудиҳо ба чоп тавсия карда шавад; барои тақриз иловатан ба мутахассиси дигари масъалаи даҳлдор фиристода шавад; барои чоп тавсия карда намешавад. Ҳачми тақриз бояд аз як саҳифа кам набошад.

Мақолаҳои илмии барои чоп қабулгардида, аммо ба тағйирот ниёздошта, бо нишон додани тавсияҳои муқарриз ва муҳаррир ба муаллифон фиристода мешаванд. Муаллифон бояд камбудию норасоиҳои ҷойдоштаро ислоҳ намуда, шакли ниҳоии матни чопӣ ва электронии мақоларо бо дастхати пештарааш ба маҷалла пешниҳод намоянд. Баъди ислоҳи камбудиҳо мақолаи илмӣ тақроран барои тақриз супорида мешавад ва сипас аз ҷониби ҳайати таҳририя барои чопи он иҷозат дода мешавад.

Мақолае, ки ба он тақризи мусбат дода шуда, чопи он аз тарафи ҳайати таҳририя ҷонибдорӣ гардидааст, барои нашр қабулгардида ба ҳисоб меравад.

Раванди тақриздиҳӣ ба мақолаҳои дастнавис ошкоро сурат намегирад. Паҳн намудани ҳабар дар бораи раванди тақриздиҳии мақолаи дастнавис боиси поймол гардидани ҳуқуқи муаллиф мегардад. Муқарризон барои нусхабардорӣ намудани матни мақола ва истифодаи он барои эҳтиёҷоти худ ҳуқуқ надоранд.

Муқарризон, инчунин аъзоёни ҳайати таҳририя то нашри мақола иттилооти дар матни мақолаи дастнавис ҷойдоштаро ба манфиати худ истифода карда наметавонанд. Такризҳо дар идораи маҷалла ба муддати то 5 сол нигоҳдорӣ мешаванд.

Идораи нашрия ҳангоми дарҳости даҳлдор нусхаҳои тақризҳоро ба Комиссияи олии аттестацисионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол менамояд.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ»

Статьи, поступающие в редакцию, проходят предварительную экспертизу (проводятся членами редколлегии – специалистами по соответствующей отрасли науки) и принимаются в установленном порядке. Требования к оформлению оригинала статей приводятся в каждом номере журнала.

Если рукопись принята, то редакция сообщает автору замечания по содержанию и оформлению статьи, которые необходимо устраниТЬ до передачи текста на рецензирование.

Затем статьи рецензируются в обязательном порядке членами редколлегии журнала или экспертами соответствующей специальности (кандидатами и докторами наук).

Рецензия должна содержать обоснованное перечисление качеств статьи, в том числе научную новизну проблемы, её актуальность, фактологическую и историческую ценность, точность цитирования, стиль изложения, использование современных источников, а также мотивированное перечисление её недостатков. В заключении сдается общая оценка статьи и рекомендации для редколлегии – опубликовать статью, опубликовать её после доработки, направить на дополнительную рецензию специалисту по определенной тематике или отклонить. Объем рецензии - не менее одной страницы текста.

Статья, принятая к публикации, но нуждающаяся в доработке, направляется авторам с замечаниями рецензента и редактора. Авторы должны внести все необходимые исправления в окончательный вариант рукописи и вернуть в редакцию исправленный текст, а также его идентичный электронный вариант вместе с первоначальным вариантом рукописи. После доработки статья повторно рецензируется, и редколлегия принимает решение о ее публикации.

Статья считается принятой к публикации при наличии положительной рецензии и если её поддержали члены редколлегии. Порядок и очередность публикации статьи определяется в зависимости от даты поступления ее окончательного варианта.

Рецензирование рукописи осуществляется конфиденциально. Разглашение конфиденциальных деталей рецензирования рукописи нарушает права автора.

Рецензентам не разрешается снимать копии статей для своих нужд. Рецензенты, а также члены редколлегии не имеют права использовать в собственных интересах информацию, содержащуюся в рукописи, до её опубликования.

Рецензии хранятся в редакции журнала в течение 5 лет.

Редакция журнала направляет копии рецензий в ВАК Республики Таджикистан при поступлении в редакцию издания соответствующего запроса.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба мачаллаи илмии «Паёмномаи фарҳанг» пешниҳод мегарданд

Дар мачаллаи «Паёмномаи фарҳанг», асосан, мақолаҳои фарогирандай таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, аҳбори омма ва табъу нашр, ҳунарҳои мардумӣ ва ғайра, ки дар худ навгонӣ доранд, чоп карда мешаванд.

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба мачалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мувофиқати соҳти мақолаи илмӣ ба талаботи муқаррарнамудаи мачалла; б) натиҷаи таҳқиқоти илмӣ будани мақола; в) мувофиқат намудани мавзӯи мақола ба яке аз самтҳои илмии мачалла.

Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи муаллифони дигар бе ишораи иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русию англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Тj барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳачми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байнӣ сатрҳо бояд 1,5 мм бошанд.

Ҳаҷми умумии мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 сахифаро бояд дар бар гирад.

Соҳтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси ТДУ (индекси мазкурро аз дилҳоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Зубайдӣ А.М.);

– номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола кору фаъолият менамояд;

– номи мақола;

– матни асосии мақола;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯй ва на бештар аз 25 номгӯйи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳачми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 8 то 10 асад бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф кору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишонии ҷойи кори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва сахифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунҷа [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, манбаи иқтибос адабиёти №4 ва сахифаи 25 мебошад.

Накшашо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳонда дошта бошанд.

Сурогай мо: Душанбе, хиёбони Н. Қаробоев, 17 (ошёнаи 2), ПИТФИ, шуъбаи аҳбори омма. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: murodi@mail.ru

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ
Требования к научным статьям, поступающим
в научный журнал «Вестник культуры»

В научном журнале «Вестник культуры» печатаются статьи содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, билиотековедению, СМИ и печатные издания, народные ремесла и другие, имеющие новизну.

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например, Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
- название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 8 до 10 слов или словосочетаний;
- информация об авторе на русском и английском языках. Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название

Наш адрес: Душанбе, проспект Н. Каробаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой и информации. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: mirodi@mail.ru

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наширии илмию таҳлили
2022, № 1 (57)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно – аналитическое издание
2022, № 1 (57)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2022, № 1 (57)

Сармуҳаррир
номзади илмҳои филологӣ
Рахимӣ Дилшод

Муҳаррири масъул
доктори илмҳои филологӣ, профессор
Муродӣ Мурод

Муҳаррири техникий
Қузиев Чумъабой

Ба чоп 08.04.2022 имзо шуд. Андозаи 60X84 1/8.
Коғази оғсетӣ. Ҳуруфи Times New Roman Tj.
Чопи оғсет. Ҷузъи чопии шартӣ 16.
Адади нашр 200 нусха. Супориши № 09 /22

Мачалла дар чопхонаи ҶДММ «Арҷанг»
ба табъ расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21

